

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Psanost a mluvenost ve vybraných mediálních dialozích

Written and spoken forms of language in selected media dialogues

Magisterská diplomová práce

Vypracovala: **Bc. Romana Mikesková**

Vedoucí práce: **Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.**

Obor: **Česká filologie**

Olomouc 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci

Podpis

Poděkování

Srdečně děkuji především paní Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za ochotné a důsledné vedení mé práce, za její podnětné připomínky, rady, poskytnuté materiály, trpělivost a strávený čas. Dále bych na tomto místě ráda poděkovala celé své rodině za velkou podporu při studiu.

Obsah

Úvod	7
1 Mluvenost a psanost	9
1.1 Lingvistické názory a myšlenky	9
1.1.1 Rozdíly mezi mluveným a psaným kódem	11
1.2 Spisovnost a nespisovnost	14
2 Dialog a monolog	16
2.1 Mediální dialog	17
2.1.1 Počátky mediálního dialogu	17
2.1.2 Model a struktura mediálního dialogu	19
2.1.3 Komunikační styl v mediálním dialogu	21
2.1.4 Orientace mediálního dialogu k publiku	23
2.1.5 Užití neverbálních prostředků	25
3 Popis zkoumaného materiálu	27
3.1 Výběr materiálu	27
3.2 Metoda práce při přepisu nahrávek	28
3.3 Postup rozboru a užití metody při vlastní analýze	29
3.4 Faktory ovlivňující podobu zkoumaného materiálu	30
3.4.1 Charakteristika společenské situace	30
3.4.2 Komunikační situace	31
3.4.3 Komunikanti	31
3.4.4 Jazykový kód	32
3.4.4.1 Jazykový kód a jeho realizace v komunikační události	33
3.4.5 Komunikační záměr	33
3.4.6 Komunikační funkce	33
3.4.6.1 Komunikační funkce v mediálním dialogu	35
3.4.6.2 Konstrukční funkce	35
3.4.6.3 Základní a sémantická funkce	38
3.4.7 Struktura segmentace mediálního dialogu	40
3.5 Průnik rysů mluvenosti do norem psaní	41
4 Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – syntaktická stránka	42
4.1 Změny v syntaktické výstavbě	42
4.2 Úpravy výrazových prostředků	45

4.3	Znaky mluvenosti v psané podobě	47
4.4	Druhy oprav v syntaktické výstavbě	50
4.4.1	Opravy výslovnostní	51
4.4.2	Opravy významu	53
4.4.3	Gramatické a jiné opravy	56
4.5	Syntaktické chyby	61
4.5.1	Anakolut	61
4.5.2	Atrakce	62
4.5.3	Kontaminace	63
4.5.4	Zeugma	63
4.6	Shrnutí syntaktické stránky mediálního dialogu	64
5	Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – lexikální stránka	66
5.1	Hovorové výrazy	67
5.2	Univerbizované výrazy	68
5.3	Expresivní výrazy	69
5.3.1	Inherentní expresivní výrazy	70
5.3.1.1	Kladně zabarvená slova	71
5.3.1.1.1	Deminutiva	72
5.3.1.1.2	Dětská slova	73
5.3.1.1.3	Hypokoristika	74
5.3.1.2	Záporně zabarvená slova	75
5.3.1.2.1	Zhrubělá, hanlivá a vulgární slova	75
5.3.2	Adherentní expresivní výrazy	76
5.3.3	Intenzifikující a hodnotící výrazy	77
5.4	Cizí a přejatá slova	81
5.5	Shrnutí lexikální stránky mediálního dialogu	83
6	Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – pragmatická stránka	84
6.1	Zdvořilost	84
6.2	Zdvořilostní princip	85
6.2.1	Porušování zdvořilostních maxim v mediálním dialogu	87
6.2.1.1	Maxima taktu	87
6.2.1.2	Maxima souhlasu	91
6.2.1.3	Maxima skromnosti	93
6.2.1.4	Maxima chvály	94

6.2.1.5	Maxima velkorysosti	94
6.3	Shrnutí pragmatické stránky mediálního dialogu	95
	Závěr	96
	Anotace	99
	Summary	100
	Seznam použité literatury	102
	Tištěné zdroje	102
	Elektronické zdroje	104
	Seznam obrázků, grafů a tabulek	105

Úvod

Hlavním tématem této diplomové práce je analýza mluvenosti a psanosti v mediálních dialozích. K výraznému rozvoji mediálního dialogu došlo v devadesátých letech, kdy se stal oblíbeným druhem televizní zábavy. V současné době k nejsledovanějším televizním relacím patří tzv. talk show, jejichž primárním záměrem je pobavit publikum.

Naše práce si klade za cíl srovnávat přepisy mluvených dialogů talk show *Uvolněte se, prosím* s odpovídajícími přepisy publikovanými v knižní podobě, jako *Uvolněte se, prosím* (2005) a *Uvolněte se, podruhé* (2006).

V teoretické části práce stručně charakterizujeme problematiku mluvenosti a psanosti, nejprve uvádíme lingvistické myšlenky a názory, např. zmiňujeme podnětné teorie F. De Saussura (1989), J. Vachka (1994), W. Raibleho (1994), R. Adama (2009), S. Čmerjkové (2011) aj., dále se věnujeme rozdílnostem mluveného a psaného kódu, spisovnosti a nespisovnosti.

Vzhledem k tomu, že rozebíráme psanost a mluvenost v mediálních dialozích, předmětem zájmu další teoretické kapitoly je mediální dialog – jeho počátky, struktura, orientace na publikum, komunikační styl a neverbální prostředky. Východiskem při zpracování této kapitoly nám bude především kolektivní dílo *Jazyk, média, politika* (2003) a *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011).

Ve třetí kapitole popisujeme výběr zkoumaného materiálu a užitou metodologii. V práci využíváme analytického aparátu pro komplexní analýzu komunikačního procesu a textu (viz Kořenský a kol., 1987), ovšem ne v plném rozsahu. Pozornost zaměříme především na komunikační situaci, komunikanty, komunikační funkce, jazykový kód a komunikační záměr.

V praktické části analyzujeme odlišnosti a úpravy syntaktické, lexikální a pragmatické stránky mediálního dialogu. Těžiště naší práce spočívá ve srovnání změn, jež vznikají při transformaci ze spontánního mluveného dialogu do rozhovorů vydaných knižně. V rovině syntaktické budeme zkoumat rozdílnosti struktury obou textů, úpravy výrazových prostředků, úpravy syntaktických chyb a opravy. V rovině lexikální se budeme zabývat především změnou výrazů, které zvyšují míru odlehčenosti a vtipnosti pořadu *Uvolněte se, prosím* - jedná se např. o výrazy

hovorové (nespisovné), univerbizované, expresivní, hodnotící a intenzifikující aj. V rovině pragmatické se zaměříme na porušování zdvořilostního principu, respektive nedodržování zdvořilostních maxim.

Jako materiálovou základnu pro excerpci a následný rozbor jsme si zvolili pět dílů¹ talk show Uvolněte se, prosím a šedesát stran prepisů uvedených v knižních publikacích. Záměrně jsme vybrali starší verze pořadu odvysílané na České televizi z období od ledna do května 2005, jelikož novější díly nejsou prozatím zaznamenány v knižní podobě.

Cílem diplomové práce je obohatit poznatky vzájemné relace mluvenosti a psanosti. Hlavním záměrem není provést vyčerpávající analýzu textu, ale zjistit do jaké míry se rysy psanosti a mluvenosti liší při převedení z jednoho jazykového kódu do druhého.

¹ Audiovizuální nahrávky analyzovaných pořadů jsou dostupné skrze webový archiv České televize na adrese: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1176221164-uvolnete-se-prosim/208522161800038/?vso=video>

1 Mluvenost a psanost

1.1 Lingvistické názory a myšlenky

Charakteristika a specifikace odlišností mluveného a psaného jazykového kódu je velmi rozsáhlá a mnohdy nejednoznačná. Existuje celá řada lingvistických teorií, jež se snaží pojmosloví objasnit². Jazykovědci zauímají rozdílné názory při rozhodování, jakou komunikaci při analýze upřednostnit, zda psanou či mluvenou.

Badatelé hlásící se k moderní lingvistice Ferdinanda de Saussura zdůrazňují primárnost mluvenosti. De Saussure chápe jazyk a písmo jako dva odlišné znakové systémy, přičemž psaná forma existuje hlavně proto, aby reprezentovala řeč (De Saussure, 1989, s. 59). Další teoretikové přistupují k psanosti a mluvenosti jako k samostatným systémům. Například podle strukturalistického jazykovědce Josefa Vachka, jenž je průkopníkem této problematiky již od 40. let 20. století, „mají řeč a psaní rozdílné sociokulturní funkce, které jsou vzájemně komplementární, a mají odlišné normy. Mluvenost dovoluje okamžitou reakci na událost či podnět, psaní umožňuje permanentní záznam události či podnětu“ (Čmejková, 2011, s. 32). Robert Adam³ (Adam, 2009, s. 222) při detailnějším pohledu zjišťuje, že se vlastně nejedná o protichůdná stanoviska: „... jednotlivé teorie, přístupy či názory se spíš nacházejí na různých bodech pomyslné stupnice mezi krajním autonomismem glosemantičtů a krajním heteronomismem saussureovským.“

Nutno podotknout „... že i když lingvisté většinou uznávají nebo alespoň připouštějí, že mluvená a psaná podoba jazyka představují dva různé rovnocenné jazykové módy, které nelze nadřazovat jeden druhému a které je třeba analyzovat a popisovat s využitím odlišných metodologických nástrojů, postulát jejich rovnocennosti není obecně přijat nelingvistickou veřejností“ (Čmejková, 2011, s. 31). Světla Čmejková dále uvádí, že tato skutečnost se nevztahuje pouze na české prostředí,

² Pojetí psanosti a mluvenosti nalezneme v odborných člancích nebo publikacích, jako např. u Miroslava Grepla (1962), Josefa Vachka (1994), Jany Hoffmanové (1992), Olgy Müllerové (1989; 1994), Ivy Nebeské (1999), Františka Čermáka (2008), Petra Sgalla (2011), Světlý Čmejkové (1993; 2006; 2011) ad.

³ Ve své stati *Za empiricky adekvátní teorii písemné komunikace* zdůrazňuje hned několik výhrad k Vachkově teorii, kupříkladu se pozastavuje nad nepřesným vymezením stěžejního pojmu – norma, který není dostatečně a přesně odlišen od pojmu systém nebo hovoří o novém vlastním definování zcela zažitých pojmů, jako např. - pravopis a výslovnost atd.

v němž je ovládnutí psané podoby jazyka bráno jakožto přímý znak vzdělanosti. Značný důraz na znalost „psacích“ dovedností převládá např. v prostředí anglosaském. Dle názorů lingvistů, zabývajících se tímto prostředím, převažuje vyšší respekt k psané podobě jazyka než k podobě mluvené, a to především v oblasti právní, politické, společenské a školní (Čmejková, 2011, s. 31-32).

Mezi další důležité osobnosti, přispívající k této problematice, řadíme kupříkladu německého lingvistu Wolfganga Raibleho, jenž metodologicky rozlišil mluvenost a psanost mediální a konceptuální. Psanost a mluvenost vnímá jako pojmy, které jsou na sobě vzájemně závislé – dialektické. Raible definuje mediální a konceptuální aspekt psanosti a mluvenosti takto: „... the medial one is trivial – something we utter is either spoken or written. The conceptual aspect is a continuum, intertwining orality and literacy⁴” (Raible, 1994, s. 2). Dále upozorňuje, že konceptuální stránka vyžaduje mnohem více pozornosti než mediální.

Raible se opírá mimo jiné o teorii P. Kocha a W. Oesterreichera (1985), kteří formulovali rozdělení na konceptuální mluvenost (‘conceptually oral’) a konceptuální psanost (‘conceptually written’) tj. vysoce plánovaný a editovaný text (‘highly planned and edited text’), dále přihlíží k W. Humboldtovu rozlišení z 19. století na *énérɡia* (proces) a *érgon* (produkt), jež připomenul a rozpracoval K. Bühler (1934) a také zmiňuje dělení D. Bibera (1988) na interaktivní text (‘interactive text’) a editovaný text (‘edited text’).

Konceptuální aspekt psanosti a mluvenosti je podle Raibleho nejlépe popsateľný, skrze tři přístupy k jazyku:

- jazyk jako promluva (‘language as utterance’),
- jazyk jako řečový akt (‘language as speech act types’),
- jazyk jako systém (‘language as system’).

⁴ Mediální aspekt chápe Raible jako triviální – něco co proneseme, buď jako mluvené nebo psané. Konceptuální aspekt chápe jako kontinuum, neproplétající mluvenost a psanost (písemnost), (přeloženo R. M.).

Nejvýznamnější rozdíly mezi psaným a mluveným kódem shrnuje v následující tabulce (viz tabulka 1), (Raible, 1994, s. 2),

	cognitive scale (kognitivní stupnice)		
	Wilhelm v. Humboldt		
	<i>enérgeia</i> (proces)	↔	<i>érgon</i> (produkt)
	P. Koch & W. Oesterreicher		
	conceptually oral (konceptuální mluvenost)	↔	conceptually written (konceptuální psanost)
	Douglas Biber		
	interactive text (interaktivní text)	↔	edited text (editovaný text)
language as utterance (jazyk jako promluva)	e. g. dialog with neighbors (např. rozhovor se sousedy)	↔	e. g. <i>fides at ratio</i>
language as speech act types (jazyk jako řečový akt)	e. g. small talk, gossip, joke (např. krátký rozhovor, pomluva, vtip)	↔	e. g. Encyclical, judgment, textbook, novel (např. Encyklika, rozsudek, učebnice, román)
language as system (jazyk jako systém)	makes possible a dialogue etc. (umožňuje dialog atd.)	↔	makes possible an Encyclical etc. (umožňuje Encykliku atd.)

Tabulka 1 The conceptual kontinuum and its representation on three levels of language (Konceptuální kontinuum a reprezentanti tří přístupů k jazyku)

„Je zřejmé, že v pozadí nejrůznějších lingvistických interpretací mluvenosti a psanosti bývají dichotomické představy, jež kupříkladu vystihují již zmíněné pojmy *érgon* a *enérgeia*, monologičnost a dialogičnost, průzračnost a nepřehlednost, chaos a řád atd. Zatímco mluvenost tíhne k pólu, který se jeví jako variabilnější a mnohovrstevnatější, psanost tíhne k pólu, jenž se jeví jako normovanější, svázanější zvyklostmi, konvencemi, zákonitostmi, řádem“ (Čmejrková, 2011, s. 40).

1.1.1 Rozdíly mezi mluveným a psaným kódem

V této kapitole⁵ nastíníme základní odlišnosti mezi mluveným a psaným kódem. Zaměříme se především na rozdíly, které jsou významné pro naši další práci.

⁵ Při zpracování oddílu jsme vycházeli zejména z publikací S. Čmejrkové, 2011; M. Švehlové - S. Machové 2001; J. Hoffmannové 1996 a I. Nebeské, 1999.

Světla Čmejková vymezuje psanost a mluvenost jako dvojici různorodých pojmů a považuje je: „... za dvě rozdílné kulturní techniky a sociální aktivity, dva autonomní jazyky nebo dva existenční módy téhož jazyka“ (Čmejková, 2011, s. 19-20).

Mluvenost a psanost plní odlišné funkce:

- úkolem mluvčího je dynamicky, tj. pohotově a bezprostředně, reagovat na daný stimul, uživatel zapojuje i emocionální hledisko,
- naopak úkolem psané normy je staticky, tj. trvale a méně urgentně, reagovat na daný stimul (Čmejková, 2011, s. 33).

Podle Milady Švehlové je „... nejdůležitějším rysem mluvených textů jejich kontextualizace – časoprostorová zakotvenost v konkrétní situaci.“ Naproti tomu „... pro produkci i recepci psaných textů je charakteristická dekontextualizace – odtržení od konkrétního kontextu: od okamžiku produkce můžou tyto texty trvat libovolně dlouho, můžou mít libovolný počet interpretů, jejichž přítomnost v okamžiku produkce textu není nutná“ (Švehlová, 2001, s. 123).

Co se týče konkrétních rysů mluvenosti a psanosti, cílem není podat vyčerpávající charakteristiku všech znaků, ale poukázat na ty, jež se často objevují a jsou typické, ostatní zmíníme až při analýze konkrétních případů.

V mluveném projevu se často mluvčí odvolává k aktuální situaci za pomoci mnoha indexů (*já, teď, nyní* atd.), dále užívá ukazovací zájmena a příslovce (*ten, tenhle, tohle, tamhle* apod.), která jsou často doprovázena gesty. Gesta stejně jako aktuální situace dotváří mnohdy neúplný, uvolněný, neurovnaný, útržkovitý mluvený text. Bývá plný pauz a nedokončených výpovědí, v nichž se mluvčí rozmýšlí, jak bude pokračovat dál. Vyznačuje se volnými větnými strukturami, ve kterých se objevují např. tzv. chybné začátky, kdy mluvčí zahájí svou řeč větnou konstrukcí, ale z nějakého důvodu ji nedokončí nebo se vrátí zpět na začátek, obvyklá jsou i vyšínutí z vazeb (kupříkladu porušování slovesných vazeb, např. *zeugma, kontaminace, apoziopese, eliptické struktury* atd.), kdy mluvčí opustí větnou konstrukci a dokončí výpověď dle jiného větného vzorce. Mluvený projev může obsahovat přeroknutí, zadrhnutí, nadbytečné opravy a změny, nefunkční opakování deiktických a kontaktních prvků, neslovné výrazy (*ehm, hm* apod.), hezitační zvuky, vycpávkové výrazy (*prostě, tedy, tak nějak, vlastně* atd.), jejichž užitím mluvčí

získává čas a promýšlí si svou další řeč. Mluvený projev totiž, je-li nepřipravený a spontánní, zpravidla nese stopy časového tlaku, v němž vzniká (srov. Čmejrková, 2011, s. 33-35; Švehlová, 2001, s. 123-125).

Naopak psaný projev umožňuje vše si předem promyslet, rozvrhnout, opravit, znovu formulovat, vylepšit a přepsat. Příznačná jsou složitá souvětí a úplné syntaktické struktury, ke kohezi textu přispívají sevřené větné konstrukce a synonyma (nikoli doslovné opakování), bývá proto také percepčně náročnější na sledování než projev mluvený. Čtenář má dost času na porozumění a dešifrování psaného textu, může v něm listovat, znovu jej pročitat, vracet se k určitým pasážím anebo je přeskakovat, což u poslechu mluveného projevu není možné. Jak možnosti autora při stylizaci psaného textu, tak i možnosti čtenáře při jeho četbě jsou rozmanité (srov. Čmejrková, 2011; Švehlová, 2001).

Rysy psaného a mluveného textu shrnula prostřednictvím protikladů (viz tabulka 2) Jana Hoffmanová (Hoffmanová, 1992, s. 68).

Psaný text	Mluvený text
připravenost, plánovitost, formálnost	nepřipravenost, spontánnost, neformálnost
dominantní orientace na obsah	orientace na pragmatické složky komunikace
složitější tematika	jednodušší tematika
dekontextualizace	kontextualizace
statičnost	dynamičnost
retrospektivní zaměření	prospektivní zaměření
integration	involvement
abstraktnost, racionálnost, analytičnost, logičnost	konkrétnost, subjektivnost, emotivnost
organizovanost, uspořádanost	neorganizovanost, neuspořádanost
komplexnost	fragmentárnost
explicitnost	implicitnost
určitost	neurčitost
komplexnější syntaktické struktury (subordinace atd.)	koordinace, juxtapozice, eliptičnost, neúplná realizace syntaktických konstrukcí
kondenzace, nominalizme, pasivum	opakování, korektury a rektifikace, <i>false starts</i> , návraty, frekvence deiktik, osobních a ukazovacích zájmen, vycpávkových výrazů, členících signálů
interpunkce	parajazykové a mimojazykové prostředky
spisovnost	nespisovnost
monolog	dialog

Tabulka 2 Charakteristické rysy psaného a mluveného textu

V úvahách o mluvenosti a psanosti se stále pohybujeme od vnějších rysů mluvených a psaných komunikátů k prototypickým vlastnostem kulturně-sociálních aktivit mluvení a psaní a zase zpět. Přesto se podle J. Hoffmannové jeví jako výhodné

vnitřní a vnější vlastnosti od sebe oddělit, a sice proto, že ne všechny mluvené a psané komunikáty odpovídají situacím prototypickým: psané texty napodobují svými vnitřními konstitutivními rysy mluvené texty a v mluvených zase nacházíme rysy textů psaných (Čmejrková, 2011, s. 36 in Hoffmanová, 1992).

1.2 Spisovnost a nespisovnost

Spisovnost a nespisovnost patří k tématům, která jsou dlouhodobě prodiskutována českou lingvistickou obcí.⁶ Ačkoli jsou zmíněné termíny běžnou součástí pojmosloví české jazykovědy, stále nejsou zcela vyjasněny a přesně definovány.⁷ Vzhledem k zaměření naší práce se touto problematikou budeme zabývat pouze ve vztahu ke specifickým psanosti a mluvenosti.

V psané komunikaci převládá bezpochyby užívání jazykových prostředků a vazeb spisovných. Iva Nebeská (Nebeská, 1999, s. 126-127) uvádí, že blízkost psanosti a spisovnosti je v českém prostředí dána tradicí. Čtenář spisovné prostředky v psaném textu očekává. Těsný vztah mezi psaností a spisovností je v povědomí českých mluvčích pevně zafixován mimo jiné i proto, že psanou podobu jazyka si většina českých mluvčích osvojuje společně se spisovnými tvary, lexémy a vazbami.

Samozřejmě i v psaných textech se setkáváme s prostředky nespisovnými. Mohou se vyskytnout buď nezáměrně z neznalosti a nevědomosti pisatele, nebo jsou projevem přesahu spontánnosti jako jednoho ze základních rysů mluvenosti do psané formy jazyka. Jedním z příkladů může být právě převedení primárně mluveného mediálního dialogu (v našem případě talk-show Uvolněte se, prosím) do psané podoby vydané v knižní publikaci. Transpozice spontánnosti do psaných textů se kupříkladu projevuje uvolněnou větnou stavbou, mísením lexikálních a gramatických prostředků

⁶ Téma psanosti a mluvenosti v našem lingvistickém prostředí zpočátku zkoumala Pražská škola – zde např. již zmíněný Josef Vachek. Dále se téma psaného a mluveného kódu jazyka objevilo v 60. letech v souvislosti se sborníkem brněnské konference – *Otázky slovanské syntaxe* (1962). Významný sborník zabývající se rovněž těmito pojmy je *Writing vs Speaking, Language, Text, Discourse, Communication* (1994), jenž obsahuje příspěvky českých i zahraničních lingvistů, kteří se zúčastnili stejnojmenné konference v Praze roku 1992. Mezi další konference, jež zahrnovaly příspěvky týkající se psané a mluvené formy jazyka, bychom mohli zařadit, např. olomouckou konferenci - *Spisovná čeština a jazyková kultura* z roku 1993 nebo ostravskou konferenci z roku 1994 – *K diferenciaci současného mluveného jazyka* (1994). Přínosné pro psanost a mluvenost je také dílo Petra Sgalla *Jazyk, mluvení, psaní* (2011), které obsahuje výběr příspěvků od roku 1960-2008 nebo dílo Světlý Čmejrkové *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011).

⁷ Blíže se této problematice např. věnují publikace Bohuslava Havránka (1963); Jana Chloupka (1986); Petra Sgalla a Jiřího Hronka (1992); Františka Daneše (1997); Ivy Nebeské (1999) ad.

spisovných s nespisovnými, užitím citoslovcí, nezvyklou grafickou úpravou apod. (Nebeská, 1999, s. 126).

Rozpětí užívaných jazykových prostředků v mluvené komunikaci je mnohem rozsáhlejší a variantnější než v komunikaci psané.⁸ Zahrnuje tedy nejen lexikální a morfologické prostředky spisovné, hovorové, ale i nespisovné varianty obecně české nebo regionální, popř. jinak funkčně omezené. Obdobně různorodá je syntaktická stavba, setkáváme se jednak s přehlednou stavbou se zřetelným aktuálním členěním, dále s volným navazováním vět a větami neúplnými až po stavbu chaotickou (Nebeská, 1999, s. 128).

Závěrem lze konstatovat, že jazykové prostředky v podobě psané a mluvené mají odlišný statut. Psaná podoba a její komunikační funkce zcela závisí na textu, tudíž i normy regulující výstavbu textu i výběr konkrétních jazykových prostředků se v psané podobě uplatňují výrazněji a jsou závažnější než v podobě mluvené. Naproti tomu v mluvené podobě v zásadě dominují normy chování regulující činnost účastníků komunikace, činnost řečová je pouze součástí jejich aktivity. Výběr jazykových prostředků je zde podřízen variantním normám chování (Nebeská, 1999, s. 135).

⁸ Situace, ve kterých mluvená komunikace probíhá, jsou velmi specifické. Důležitou roli zde hraje komunikační norma, ta je podmíněna mnoha faktory, např. sociální rolí mluvčího a adresáta, prostředím nebo je dána generačně, profesně apod. (Nebeská, 1999, s. 128).

2 Dialog a monolog

Termíny dialog a monolog tvoří dvě základní formy komunikačního chování. Dialog představuje jednu ze základních forem lidské interakce, aktivního kontaktu mezi lidmi; je prostředkem dorozumívání, výměny informací, utváření vzájemných vztahů, společné činnosti atd. Z nejrůznějších definic a pojetí dialogu vystupují dva základní rysy dialogu:

- dialog mezi sebou vedou alespoň dva účastníci,
- dialog je založen na střídání rolí mluvčího a posluchače, v určitém okamžiku jeden z účastníků hovoří – je mluvčím, tzn., zastává aktivní komunikační roli.

Pro monolog je charakteristická souvislá, nepřetržitá řečová aktivita jednoho z účastníků komunikace. Sdělování se zde uskutečňuje pouze v jednom směru – od mluvčího k posluchači (Müllerová, Hoffmannová; 1994, s. 13).

Jak dialog, tak monolog mohou být realizovány v podobě psané i mluvené. Pro psaný jazyk je příznačná tendence k monologičnosti, naopak mluvený jazyk je přirozeně spjat s dialogem a aktuální komunikační situací, na kterou okamžitě reaguje (Müllerová, Skácel; 1997, s. 111). Za prototyp dialogu bývá označován právě mluvený dialog, který vedou partneři přítomní současně na tomtéž místě; bezprostředně a spontánně na sebe reagují a jejich rozhovor je zakotven v určité situaci, tj. mohou ukazovat na osoby a předměty kolem sebe, mohou si při dorozumívání pomáhat gesty, pohyby apod. (Müllerová, Hoffmannová; 1994, s. 16).

Za nejdůležitější rysy dialogičnosti označil Jan Mukařovský (Mukařovský, 1982) polaritu „já“ a „ty“, vztah mezi aktivním (mluvícím) a pasivním (naslouchajícím) účastníkem, přičemž se tyto role stále proměňují. Dalším rysem je vztah mezi účastníky dialogu a předmětnou situací, která účastníky obklopuje. To všechno platí i o dialogu jevištním (Mukařovský, 1948), jenž se vyznačuje ještě jedním významným činitelem navíc – publikem, tzn., že k přímým komunikačním partnerům přistupuje další důležitý účastník, neboť vše, co je v divadelním dialogu řečeno, je směřováno k němu.

Světla Čmejková uvádí, že paralelou této divadelní situace je model dialogu, který se odehrává mezi „já“ a „ty“ s vědomím přítomnosti třetích osob, tedy např. dialog moderátora s hostem v televizním studiu, inscenovaný jednak pro televizní diváky, jednak pro publikum v sále. V současné době se tento triadický model vyskytuje v souvislosti s rozvojem mediálních dialogických žánrů, v nichž jsou do studia pozváni hosté, aby poskytli informaci, utkali se v názorovém souboji, vyjádřili svá stanoviska a pobavili diváky (Čmejková, 2011, s. 253).

Co se týče specifikace dialogu v talk-show Uvolněte se, prosím, jedná se o mediální dialog probíhající skrze reálný dialog se skutečným střídáním aktivních a pasivních komunikačních rolí (Kořenský, Hoffmannová, Jaklová, Müllerová; 1987, s. 130) mezi moderátorem a hostem v určité komunikační situaci. Navíc do mediálního dialogu, kromě mluvčího a posluchače, vstupuje již zmiňovaný třetí subjekt – publikum - kterému je dialog určen.

2.1 Mediální dialog

2.1.1 Počátky mediálního dialogu

Žánr mediálního dialogu se začal rozšiřovat v 90. letech 20. století., kdy veřejný mluvený monologický projev dosáhl charakteru dialogického a tím získal podobu interview, dialogu, debaty, diskuse nebo polemiky. Tato proměna mluveného projevu jej učinila přizpůsobivějším a flexibilnějším pro nově vznikající komunikační situaci, jež nabyla konfrontačního až kontroverzního rázu (Čmejková, 2003, s. 80-81).

K rozvoji tohoto žánru, jak dále uvádí Čmejková, přispělo také to, že se stal oblíbeným druhem mediální zábavy, což vystihuje pojem německé teoretičky dialogu a mediálního dialogu Eddy Weigandové, „infotainment.“ „There is an interesting development in television which has recently been called “infotainment“. Information and entertainment seem to be necessarily mixed, true to be purpose on the institution television which can be related to the ancient *docere et delectare*⁹“ (Weigand, 2009, s. 184). Podle E. Weigandové dochází v televizi k propojení informace a zábavy v antickém duchu *docere et delectate*. Vzniká dokonce označení

⁹ Německá teoretička hovoří o tom, že v nedávné době byl v televizi zaznamenán zajímavý vývoj, jenž byl nazván „infotainment“. Televizní instituce by měla prezentovat informaci a zábavu smíšeně a také účelně v souvislosti s naplněním antického *docere et delectare* – poučit a pobavit (přeloženo R. M.).

„confrontainment“, tedy konfrontace pro pobavení. Edda Weigandová přirovnává současnou mediální situaci k novodobým gladiátorským hrám. Tuto metaforu, nezávisle na Weigandové, volí i americký konverzační analytik John Heritage a zároveň ji ještě rozšiřuje: „In the Roman arena, gladiators fought with trident and net against shield and short sword. In the modern news interview, the ground rules equip the protagonists with similarly asymmetric resources for attack and defense: the interviewer’s resources for capturing and pinning down the interviewee may be matched by latter’s capacity for deflection and pointed riposte¹⁰,“ (Heritage, 2002, s. 96).

Již v 90. letech 20. století se jeví jako divácky nejoblíbenější a nejsledovanější ty mediální dialogy, ve kterých jde především o ostrý a často nesmlouvavý střet osobností. Tento vývoj zaznamenávají analytické médií, např. v anglosaských zemích a Německu už několik desetiletí, u nás se tento trend začíná rozvíjet právě v letech devadesátých. V rozhovorech a debatách tohoto typu je zřejmé, že osobnost veřejného života má jen málokdy možnost obracet se k publiku s projevem monologickým, předem připraveným a promyšleným. Mnohem častěji se setkáváme s nekonečným dotazováním, na něž je daná osobnost nucena odpovídat, anebo se dokonce ocitá v situaci, kdy moderátor její tvrzení zpochybňuje či neguje (Čmejková, 2003, s. 80-83). Podle Světlý Čmejkové jsou všechny tyto zmíněné faktory pro výsledný komunikát rysem konstruktivním.

Většina teoretiků mediálních rozhovorů, jak uvádí Müllerová (Müllerová, 1997, s. 469-470), se shoduje v tom, že i ty tzv. nesmlouvavé a tvrdé duely mají přes svou kompetitivnost a konfliktnost charakter kooperativní, neboť se příliš nesetkáváme se situací, že by mluvčí s adresátem během dialogu přestali respektovat své role a opustili by televizní studio.

¹⁰ „V římské aréně bojovali gladiátoři trojzubcem a sítí proti štítu a meči. Základní pravidla moderního interview vybavují protagonisty obdobně asymetrickými prostředky útoku a obrany: (přeloženo Čmejková, 2003, s. 80), prostředky tazatele pro zachycení a připoutání dotazovaného mohou být později doprovázeny odklonem a ostrou odvetou“ (přeloženo R. M.).

2.1.2 Model a struktura mediálního dialogu

Podle modelu institucionální a mediální komunikace¹¹, lze konstatovat, že mediální interview je určeno publiku u televizních obrazovek, jeho základní funkcí je zprostředkování informace nebo názorů veřejných činitelů a odborníků posluchačům a divákům. Komunikační partneři spolu kooperují ve prospěch publika a vzájemně respektují své role. Moderátor by měl zaujímat a udržovat pozici formální neutrality vůči postojům a vyjádřením hosta. Host by naopak měl respektovat roli moderátora, jakožto vedoucí osobu celého rozhovoru, odpovídat na jeho otázky a zdržet se nevyžádaného komentáře (Greatbatch, 1998; u nás Čmejková, 2003, s. 89-90). Zmíněné zásady tvoří určitý kodex, jenž úzce souvisí se zdvořilostními maximami (Leech, 1983) a kooperačním principem (Grice, 1975). Vše dohromady konverzační analytikové chápou jako soubor pravidel, který ovšem bývá velmi často v televizních rozhovorech porušován (Čmejková, 2003). Narušování a odklony od půdorysu institucionálního interview lze vysvětlit tím, že mediální dialogy mají ve své struktuře rozhovory přirozené, nemediální, autentické, a to formální i neformální, připravené i spontánní, vážné i veselé, klidné i vzrušené. Za každým interview se skrývá dynamická interakce dvou a více lidí, pro niž je charakteristický konflikt i jeho překonávání, sebezapření, útočnost, ironie i lehký humor. Účastníci mediálního dialogu do interakce většinou vstupují s rozdílnými záměry, znalostmi a s různorodými přístupy k tématu rozhovoru, tudíž se formát interview může stát zároveň diskusí, jakým způsobem se bude o tématu vůbec hovořit (Čmejková, 2003, s. 89-101).

Struktura televizních rozhovorů, jak uvádí Čmejková, (Čmejková, 2011, s. 140-141) může vypadat následovně. Mediální dialogy jsou moderovány profesionálním moderátorem. Ten rozhoduje o tematické skladbě a reguluje průběh celé komunikační situace. Počátek a závěr dialogu je součástí konvencionalizovaného zdvořilostního rámce (uvítací rituály, pozdravy, představení hostů, poděkování hostům i divákům a rozloučení). Dále moderátor předznamenává zvolená témata, která pak do rozhovoru zavádí, navrhuje ukončení hovoru na určité téma a načíná nová témata, zajišťuje dosahování a udržování tematického souladu,

¹¹ Tento model vymezují konverzační analytikové a mediální teoretikové, jako např. J. Heritage, S. Clayman, D. Greytbatch, E. Weigand; u nás S. Čmejková, O. Müllerová, J. Hoffmannová, J. Kofenský, F. Daneš ad.

podle potřeby dbá na dodržování konverzačních maxim, provádí závěrečné shrnutí atd. Své kroky také leckdy explicitně signalizuje, např. *zkusme uzavřít tenhle blok; já si dovolím, přejít k dalšímu tématu; je mi líto, musíme končit* apod.

Základní jednotkou členění dialogu je replika, tj. souvislý úsek textu, který pronese jeden z účastníků rozhovoru, aniž by ho vystřídal nebo přerušil jiný mluvčí. Syntaktická výstavba repliky může být někdy uvolněná, málo soudržná. Naproti tomu někdy tvoří těsně propojený celek dvě (obvykle sousední) repliky v dialogu. Nejčastějším případem replikové dvojice je otázka – odpověď, jež jsou úzce propojeny jednak po stránce obsahové i funkční nebo i výrazovou kohezí. V mediálním dialogu jsou hojně zastoupeny odpovědi nesplňující podmínky zadané otázkou, jedná se o vyhýbavé a nepřímé odpovědi (Čmejková, 2011, s. 140-141).

Soudržný celek skládající se ze dvou či více replik označujeme jako sekvenci v případě, že v této výměně účastníci na sebe reagují a řeší komunikační úkol. Během mediálních dialogů se mohou vyskytnout postranní sekvence vznikající jako odbočení od tématu, vložené sekvence, jež často plní funkci vysvětlení, objasnění neznámého výrazu apod. či sekvence opravné a přípravné (Čmejková, 2011).

Dalším důležitým prostředkem výstavby dialogu z replikových jednotek je mechanismus střídání partnerů (tzv. turn-taking) – způsob, jak se v rozhovoru jednotliví mluvčí dostávají ke slovu, opět může být vyjádřeno explicitními výrazy, např. *jestli dovolíte, promiňte, jestli mohu* apod. U mediálních dialogů je skákání do řeči obzvlášť nevhodné a nezdvořilé hlavně vůči divákům/posluchačům, kteří pak mají problém souběžně zaznívajícím replikám porozumět. Moderátor je tím, kdo by měl průběh celé debaty řídit a usměrňovat, aby k těmto situacím docházelo co nejméně (Čmejková, 2011, s. 140-144).

Mediální dialog v pořadu Uvolněte se, prosím řídí výhradně moderátor. V první fázi pořadu, hned po uvítání televizních a studiových diváků, moderátor skrze monolog komentuje společenskou nebo politickou situaci. Po té se přesouvá ke svému stolu, kde v podobě tzv. headlines¹² shrnuje domácí a světové dění uplynulého týdne. V další fázi pořadu si moderátor do studia zve hosty. Postupně přichází např. zástupci politické scény, celebrity, umělci, sportovci nebo hosté s nevšedními zájmy

¹² komentované novinové titulky

a dovednostmi. Probíhá řízený dialog, ve kterém slovo uděluje výhradně moderátor, jako jediný také většinou klade otázky – hosté povětšinou poslušně čekají a odpovídají. „Moderátor svými diskursními praktikami konstruuje pro hosty pozice, v nichž je chce mít, a buduje jejich identity i způsob, jež jim mohou být proti myslí. Právě tato asymetrie nutí účastníky mediálního dialogu bojovat – nejen o slovo, ale také o zachování tváře, případně o navrácení pošramocené důstojnosti. Ve hře je totiž publikum, před nímž host nechce přijít o svůj image“ (Čmejková, 2010, s. 238).

2.1.3 Komunikační styl v mediálním dialogu

Společně s rozvojem dialogické podoby mediálních žánrů v 90. letech 20. století dochází k demokratizaci komunikačního stylu a jazyka televizních pořadů. V době komercializace a bulvarizace médií nastupuje i uvolněnější řečnický styl, jenž se projevuje především užíváním prostředků běžně mluveného nespisovného jazyka. Jak uvádí Jiří Kraus, záměrem některých mluvčí bylo manifestovat proti dosavadní oficiální kultuře nebo naopak snaha navodit důvěrnější atmosféru mezi řečníkem a jeho posluchačem (Kraus, 2003, s. 16).

„Komunikační styl a způsob vysílání i jiných, zejména politických diskuzí se stále více vzdaluje normám veřejného formálního hovoru a přibírá některé rysy běžné neformální komunikace“ (Müllerová, 2003, s. 117). Podle Müllerové se tedy rozhovory s hosty v rozhlasovém vysílání vyznačují tím, že se v nich mísí rysy institucionální a běžné (individuální) komunikace. Ve veřejnoprávním vysílání převažují rysy institucionálnosti nad hovorovostí - prvky hovorovosti autorka vnímá jako nepatřičné a rušivé. Naopak ve vysílání soukromém jsou rysy institucionálnosti potlačovány individuálním přístupem redaktorů a moderátorů k posluchačům. (tamtéž) Čmejková (Čmejková, 2011, s. 283) taktéž hovoří o pronikání uvolněnosti do prostoru veřejného vyjadřování, který byl doménou oficiálního a formálního způsobu sdělování. Uvolněnost projevu v médiích se snaží oslabit dojem institucionální autoritativnosti a nadřazenosti, zároveň usiluje o přívětivou a vlídnou podobu, jež by nalákala a udržela pozornost co nejpočetnějšího publika.

Komunikační styl v pořadu Uvolněte se, prosím je díky moderátorovi velmi uvolněný až laxní. V jeho projevu převažují jazykové prostředky obecné češtiny, moderátor se ani nesnaží respektovat spisovnou normu. Čmejková

(Čmejrková, 2011, s. 308) hodnotí slovník moderátora a herce Jana Krause jako „uvolněný, barvitý, šťavnatý, jadrný, pokleslý ...“

Mluvený projev moderátora lze charakterizovat na jednotlivých jazykových rovinách takto:

- pro syntaktickou rovinu jsou příznačné především prvky spontánní mluvenosti, např. vycpávková slova (*takhle, tak, vlastně, jaksi, že jo* atd.); částice (*čili, jako, no, jo, že jo* atd.); kontaktní formule (*počkejte* aj.), nápadné je časté opakování replik hostů,
- v rovině tvaroslovné se v moderátorově řeči setkáváme s koncovkami, jež jsou příznačné pro obecnou češtinu (na *tý druhý straně, hodnej, takovej* atd.),
- v rovině hláskoslovné sledujeme v projevu výrazné prodlužování samohlásek (*jo:* atd.) a opakující se výskyt protetického *v* (*vo sobě, vo den dřív...* aj.),
- v lexiku lze zaznamenat kromě hovorových i expresivní a deminutivní výrazy, jež J. Kraus užívá pro dosažení komického účinku (*suvenýrek, hajinkat, teploučka, hačáte* atd.) a signalizace ironie.

Na ukázce přepisu¹³ rozhovoru lze pozorovat zmíněné moderátorovy jazykové prostředky, které často a opakovaně užívá:

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); host Jan Schwarz (JS)

JK: **v**opravdu vy ste byli **takovádle** silná grupa **jo?** ((smích publika))

JS: ano.

JK: a **jako** na jednom místě ste se nějak koncetrovali **dokonce**

JS: ne my jsme byli rozptýleni po celé republice

JK: **jo tak** já myslel **třeba** že na březích vltavy ste někde

JS: ne ne

JK: **no** a věděli ste **vo** sobě **takhle?**

JS: no spíš až po sléze

JK: **po sléze** tenkrát **no jo** každý ste byl ve **svý** maringotce

JS: ano ano

¹³ Rozhovory jsou přepisovány podle zásad uveřejněných v Manuálu pro přepisovatele televizních diskusních pořadů, podrobněji viz kapitola 3.2 Metoda práce při přepisu nahrávek (Kaderka, Svobodová, 2006, In: Jazykovědné aktuality, 43, s. 18-51).

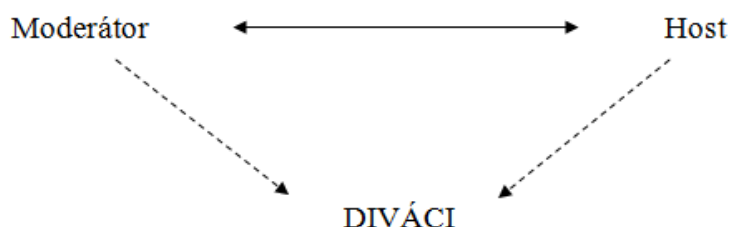
Konkrétně se jedná o vkládání protetického v, vycpávkových slov, tázacích částic opakování replik, užívání koncovek obecné češtiny a dalších jevů, které budeme blíže analyzovat v praktické části.

Hlavním záměrem pořadu je zaujmout a pobavit diváky a s tím souvisí i neformální a spontánní komunikační styl moderátora.

2.1.4 Orientace mediálního dialogu k publiku

Mezi další důležitý konstruktivní rys mediálního dialogu řadí Čmejková (Čmejková, 2003, s. 84-85) jeho obrácenost k publiku. Orientace na posluchače či diváka je chápána jako primární cíl, k němuž je celý dialog směřován. V mediálním dialogu navíc figuruje kromě televizního publika i publikum studiové. V této situaci se hovoří o dvojité komunikační konstelaci, při níž je „vnitřní komunikační okruh“ – okruh studia – překryt „vnějším komunikačním okruhem“, který tvoří televizní diváci (Linke, 1985; u nás Čmejková, 2003).

Jednoduché komunikační schéma mediálního rozhovoru s triadickou strukturou naznačuje Čmejková (Čmejková, 2003, s. 86) následovně:

Obrázek 1 Komunikační schéma mediálního dialogu

Moderátor a host skrze rozhovor předestírají divákům určité téma v podobě otázek a odpovědí, v podobě souhlasů a kontroverzí, v podobě pro a proti (Čmejková, 2003).

V pořadu Uvolněte se, prosím moderátor dělí svou pozornost mezi pozvané hosty a mezi televizní a studiové publikum. Podle tohoto rozdělení také volí příslušné vstupy, které jsou určeny buď hostům, nebo publiku. V některých případech, zvláště v úvodních a závěrečných konvencionalizovaných replikách, se moderátor obrací přímo k publiku (viz ukázky).

Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK)

JK: dobrý večer (.) dobrý večer (.) dobrý večer tady v divadle poněkud i u vás u televizních obrazovek, vy budete mít pořad dneska trochu kratší protože film před vámi byl trochu, delší ((nádech))ale jinak mám pro vás na začátku poměrně uvolňující zprávu...

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK)

JK: já vám (.) děkuji za pozornost děkuji vám za pozornost děkuji mým milým hostům těším se s vámi za týden na shledanou v divadle poněkud nebo u televizních obrazovek a (.) uvolněte se prosím...

Kromě přímých replik je k divákům směřován i úvodní monolog a tzv. komentované novinové zprávy. Tento druh monologu lze považovat za přechodný útvar mezi monologem a dialogem, jelikož posluchači mají možnost zpětné vazby. Na aktivního mluvčího mohou reagovat v podobě potlesku, smíchu, souhlasných výkřiků a gest, pokyvováním hlavy. Právě tyto prostředky a způsoby se podílejí na dialogizaci monologu. I přesto, že se účastníci pravidelně nestřídají v komunikačních rolích, lze hovořit o dialogizovaném monologu (Hoffmannová, Müllerová; 1994).

Moderátor ve svých úvodních projevech k dialogičnosti přispívá také např. kladením řečnických otázek a užíváním inkluzivního plurálu. Tyto prostředky mají funkci kontaktovou a zároveň upoutávají divákovu pozornost (viz ukázka).

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK)

JK: ...já bych vám chtěl v úvodu velmi uvolněně říct ((nádech)) že sem rád že **máme** parlamentní demokracii, že sem rád že **máme** tržní ekonomiku, že sem rád že **se pokoušíme** o právní stát, (.) ale myslím si že je to teď všechno začíná být trochu jedno (..) protože je tady jaro. ((smích publika))a to je nadevšechno takže **uvolněme se** (.) až do podzimu **máme** plno důvodů k dobrý náladě. **pojďme** se podívat co nám přinesl minulý týden.

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK)

JK: ...odsouzená chtěla pronést mobil ve vlasech (.) vona by ho snad i pronesla ale měla smůlu protože přesně jak byla ve vrátnici tak jí pípla esemeska ((smích publika)) a:, **smůla co?** ((smích publika))

Zapůsobit na diváky a pobavit publikum se ovšem nesnaží pouze moderátor, o přízeň diváků z pochopitelných důvodů usilují i hosté. Ovšem ti jsou v nevýhodnější pozici, neboť za prvé čelí tlaku moderátora a odpovídají na sled jeho otázek, za druhé se snaží zachovat si vlastní „image“ a za třetí současně chtějí učinit dojem na publikum (viz ukázka).

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); host – Pavel Dostál (PD)

JK: dobrý večer pavle takže ste ministr kultury ste se nezapřel (.) že ste měl takový antre:..((míněno entré))

PD: já sem chtěl být hezčí než vy. ((smích publika)) anebo to je taky druhá vlídnější tvář politika (.) mož- možná no

JK: vy ste chtěl tím dosáhnout toho že byste byl hezčí než já?

PD: hezčí než vy.

JK: no (.) no hezčí než já? ((smích publika))

PD: nebo mužnější než vy. protože vy vy jste četl

JK: [no, mužnější než já no:]

PD: vy ste četl vo tom (.) vo tom

JK: že ty pěkný ženy takhle normální ženský si vybíraj takový ty standardy (.) ty takzvaný nekvalitní hezouny, tak von ten hezoun je geneticky nekvalitní.

PD: no tak já na rande chodím s tímhle

JK: no s tímhle jo:? no tak to chápu ale to je zase ještě o jinou kategorii dál.

PD: to je vejš. ((smích publika))

2.1.5 Užití neverbálních prostředků

Neverbální komunikace je komunikace beze slov. Za prostředky neverbální komunikace považujeme např. gesta, úsměvy, mimiku, dotyk, zvýšení hlasu nebo i mlčení. Při komunikaci tváří v tvář propojujeme verbální a neverbální sdělení tak, aby co nejlépe vyjadřovala myšlenky (DeVito, 2008, s. 152-153). Neverbální komunikace často slouží k zdůraznění, doplnění, popírání a řízení, regulování opakování a nahrazení verbálního sdělení, k čemuž napomáhá rozsáhlá škála kanálů: tělo, obličej, oči, prostor, předměty, dotyky, mimojazykové projevy, mlčení aj. Mezi pět základních typů signálů těla J. A. DeVito řadí gesta, ilustrátory, afektivní projevy, regulátory a adaptéry (DeVito, 2008).

V pořadu Uvolněte se, prosím moderátor užívá velmi výraznou gestikulaci, která je pro jeho osobnost charakteristická, a proto se opakuje téměř v každém díle. Jeho nápadná a někdy až přehnaná, teatrální gesta pomáhají dosáhnout na straně recipientů – komický efekt, právě ten v pořadu hraje jednu z hlavních rolí. Kupříkladu hned v úvodu důrazným mávnutím ruky dává pokyn živé kapele k zastavení hudební znělky; náznakem smetení ze stolu ukončuje pravidelnou rubriku komentovaných novinových titulků nebo při představování jednotlivých hostů zřetelně ukáže rukou směrem k přicházejícímu.

K neverbální složce komunikace také řadíme moderátorovo specifické nabízení či nenabízení sklenice vody. Moderátor má svou sklenici vody nachystanou na stole, přičemž hosté ji dostanou až na vyžádání. Pouze některým váženým hostům ji moderátor nabídne sám od sebe. K takovéto situaci došlo např. v díle odvysílaném 1. 4. 2005, kdy host, duchovní představitel husitské církve Jan Schwarz, o sklenku vody žádá naznačením:

JK: ...jo? a jak to máte,

JS: já mám teďka trochu vyschlo v hrdle

JK: jo tak já vám dám napít (.) ale vy máte půst jako (.) dobrovolnej nebo když ho neunesete můžete ho taky přerušit? ((podává sklenici s vodou))

JS: jo děkuji, děkuji (.)...

3 Popis zkoumaného materiálu

3.1 Výběr materiálu

Jako materiál pro následnou analýzu jsme si zvolili pět dílů talk show (viz tabulka 3) *Uvolněte se, prosím*¹⁴. Tento druh vysílání řadíme k již zmiňovanému žánru talk show, ve zkratce jej lze charakterizovat jako „... pořad, jehož hlavní součástí je interview s osobnostmi, které jsou předmětem obecného zájmu“ (Osvaldová, Halada; 2007, s. 209).

Přepisy mluvených dialogů talk show jsme srovnávali s odpovídajícími přepisy, jež jsou publikovány v knižní podobě *Uvolněte se, prosím* (Kraus, 2005) a *Uvolněte se, podruhé* (Kraus, 2006). Audiovizuální nahrávky konkrétních pořadů lze vyhledat ve veřejně přístupném webovém archívu České televize¹⁵. Celkově zkoumaný materiál představuje cca 185 minut odvysílaných rozhovorů a cca 60 stran přepisů uvedených v knižních publikacích. Záměrně byly k analýze vybrány starší pořady (viz tabulka 3) odvysílané na České televizi z období od ledna do května 2005, jelikož publikace, které by zahrnovaly novější díly této talk show, prozatím nevyšly.

V analyzovaných dílech vystupují především veřejně známé osobnosti z oblasti politiky a show businessu. Díky různorodému věkovému i sociálnímu spektru hostů, jsme získali hodnotný materiál ke komparaci.

¹⁴ Během let 2004-2010 byl pořad vysílán v České televizi, v současné době jej vysílá televize Prima family, se změnou televizního kanálu se změnil také název pořadu na *Show Jana Krause*. Talk show *Uvolněte se, prosím se* obvykle vysílá každý pátek ve večerních hodinách (po 22. hodině). Její koncepce je inspirována tzv. late night show (blíže ji popisuje dramaturgyně S. Matásková), kam se řadí pořady odvysílané večer, v divadelních prostorách (v našem případě se natáčení odehrává v pražském divadle Ponec za přítomnosti studiového publika a televizních diváků. Významnou roli zde hraje bezpochyby moderátor (Jan Kraus), dialogy nejsou předem detailně připravovány, tudíž musí umět improvizovat.

¹⁵ Česká televize: *Pořady A-Z. Pořad Uvolněte se, prosím* [online]. 1996-2014 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/pořady/1176221164-uvolnete-se-prosim/208522161800038/?vso=video>

Datum vysílání	Stopáž	Hosté
21. 1. 2005	31:50 min.	Miroslava Němcová, MN (politická) Josef Vojtek, JV (zpěvák)
25. 2. 2005	41:14 min.	Pavel Dostál, PD (politik) Michaela Maláčová, MM (miss) Martin Zbrožek, MZ (hudebník)
11. 3. 2005	41:20 min.	Martin Jahn, MJ (politik) Simona Krainová, SK (modelka) Michael Kocáb, MK (zpěvák)
1. 4. 2005	38:08 min.	Tomáš Kraus, TK (sportovec) Anna Geislerová, AG (herečka) Jan Schwarz, JS (duchovní)
13. 5. 2005	32:29 min.	Lenka Šmídová, LŠ (sportovkyně) Daniel Landa, DL (zpěvák)

Tabulka 3 Přehled analyzovaných dílů pořadu Uvolněte se, prosím

3.2 Metoda práce při přepisu nahrávek

V prepisech audiovizuálních nahrávek talk show Uvolněte se, prosím byly dodržovány zásady transkriptů pro korpus mluvené češtiny DIALOG. „Korpus DIALOG¹⁶ je speciální počítačový korpus mluveného jazyka. Shromažďuje veřejné jazykové projevy dialogického typu, realizované v žánrech, jako je interview, diskuse, debata, talk show aj.“ (Kaderka, Svobodová, 2006, s. 19).

Transkripční systém zaznamenává kromě slov také intonaci, a to především klesnutí hlasu, výrazné a mírné stoupnutí hlasu na konci samostatného úseku, dále pauzy v řeči, zdůraznění slova či slabiky a všechny hezitační a responzní zvuky *hm*, *ee*, *ehm* ad. Mluvený projev zapisujeme ortograficky, ale pouze malými písmeny, a to i vlastní jména (Kaderka, Svobodová, 2006, s. 21-22). Za nevýhodu přepisu mluveného korpusu lze považovat nedostatek zaznamenávání neverbálních prostředků. Gesta, mimiku, haptiku, oční kontakt aj. může přepisovatel zaznačit pouze skrze vlastní komentáře.

Pro přehlednost přikládáme seznam transkripčních znaků (Kaderka, Svobodová, 2006, s. 48-49), (viz tabulka 4).

Seznam užitých transkripčních značek	
VM	označení mluvčí/ho
XX	označení nerozpoznané/ho mluvčí/ho
N1, N2, N3	označení neznámé/ho mluvčí/ho
Z1, Z2, Z3	označení reportéra/-ky v hlavičce
R-Z1, R-Z2, R-Z3	označení reportéra/-ky v transkriptu

¹⁶ Transkripty jsou veřejně přístupné na oficiálních webových stránkách korpusu DIALOG: <http://ujc.dialogy.cz/>
Pro přístup je nutná bezplatná registrace každého uživatele.

Seznam užitých transkripčních značek	
R-N1, R-VK	označení mluvčích v předtočené reportáži
to já [nevím] [v té] knize	simultánně pronesené pasáže
=	okamžité navázání na repliku partnera
zase	zdůraznění slabiky/slova
a:le:	protažení hlásky
e ee eee eh ehm em hm mhm ehe e-e	hezitační a responzní zvuky
(.)	krátká pauza
(..)	delší pauza
(...)	dlouhá pauza
?	vysoké stoupnutí hlasu
,	mírné stoupnutí hlasu
.	klesnutí hlasu
mon-	nedokončení slova
<uhodil>	pasáž pronesená se smíchem
(ale)	předpokládaný, ne dobře srozumitelný výraz
()	nesrozumitelný výraz
((smích))	komentář přepisovatele
...	vypuštění části transkriptu

Tabulka 4 Seznam užitých transkripčních značek

3.3 Postup rozboru a užití metody při vlastní analýze

V praktické části jsme na přeepsaném materiálu provedli rozbor dvojice mluveného a psaného (knižně publikovaného) mediálního dialogu. Prvotním textem je v našem lingvistickém výzkumu mluvený projev. Jako základ pro srovnání obou variant dialogů jsme si zvolili vyhovující části textu mluveného a odpovídající úseky textu psaného u každého transkribovaného rozhovoru uvádíme hlavičku pořadu, dále pokračujeme přepisem mluveného dialogu v levé části a souhlasného knižně vydaného textu v pravé části. Následuje vlastní analýza, při níž zkoumáme úpravu a rozdílnost syntaktické, lexikální a pragmatické stránky, jež vzniká při transformaci ze spontánního mluveného dialogu do rozhovorů knižně publikovaných. V rovině syntaktické si všímáme struktury obou textů (kde kupříkladu sledujeme opravy či úpravy vznikající při přechodu nebo při výstižnější formulaci, porušování slovesné vazby ad.); u lexika zaměřujeme pozornost na úpravu hovorových, nespisovných, expresivních nebo deminutivních výrazů; u pragmatické stránky se zabýváme zdvořilostním rámcem mluvčího. Jednotlivým sledovaným výrazovým jazykovým prostředkům budou odpovídat příslušné podkapitoly. Zajímat nás bude také to, do jaké míry syntaktická struktura a komunikační styl mluvčího odpovídá schématům a teoriím popsaným v teoretické části této práce.

Co se týče metodologických postupů, jako nejpřijatelnější, vzhledem k typu rozborového textu, se jeví metoda komplexní analýzy komunikačního procesu. Budeme vycházet z kolektivního díla Komplexní analýza komunikačního procesu a textu, (Kořenský a kol., 1987) jehož autoři při vlastních analýzách vychází z tzv. analytického aparátu pro komplexní rozbor řečové komunikace. Podle konkrétní struktury komunikační události navrhuji analýzu sociálně psychologickou, pragmatickou, tematicko-obsahovou, dále se při rozboru zaměřují na strukturu komunikačních kompetencí, na strukturu jazykového textu komunikátu, její segmentaci a na strukturu výrazových formačních prostředků. Nutno podotknout, že důsledné užití metody komplexní analýzy by přesahovalo rámec diplomové práce, tudíž se budeme věnovat pouze vybraným složkám analytického aparátu.

3.4 Faktory ovlivňující podobu zkoumaného materiálu

Existuje mnoho okolností, jež ovlivňují výslednou podobu zkoumaného materiálu. Pro další analýzu je nutné si některé z nich objasnit. Při zpracování této kapitoly budeme opět vycházet z kolektivního díla Komplexní analýza komunikačního procesu a textu - (Kořenský a kol., 1987).

3.4.1 Charakteristika společenské situace

Za společenskou situaci považujeme soubor dynamických rysů určité sociální skutečnosti, které jsou důležité pro proces dorozumívání. Mezi dynamické rysy ovlivňující společenskou situaci se řadí např. normy chování a jednání nebo hlavní znaky společenského života v dané době aj. Z celkové společenské situace vychází soubor konvencionalizovaných, všeobecně uznávaných zásad vzájemného jednání členů určitého společenství, jehož existence umožňuje a usnadňuje komunikaci (blíže viz Kořenský a kol., 1987, s. 19-27).

Proces dorozumívání mezi moderátorem, pozvanými hosty a diváky probíhá formou - přímé verbální a neverbální komunikace. Aktivní účastníci společenské situace se v reálném dialogu pravidelně střídají s pasivními účastníky komunikace, což je příznačné pro dialogickou komunikační událost. Ovšem do mediálního dialogu navíc vstupuje třetí složka - diváci (viz komunikační schéma obr. 1), kteří mohou plnit funkci jak pasivního, tak aktivního posluchače, svou aktivitu vyjadřují např. potleskem, souhlasnými gesty, smíchem apod.

Do společenské situace se jedinci začleňují společným působením na předmět zájmu, toto působení je zároveň prostředkem při utváření vzájemných vztahů. Kořenský a kol. je nazývají společnou činností, která je zaměřena na předmět zájmu neboli cílový předmětný objekt (Kořenský a kol., 1987, s. 20). U mediálního dialogu v pořadu Uvolněte se, prosím do popředí společenské činnosti vystupuje předmět zájmu. Komunikační partneři (moderátor a hosté) se snaží za každou cenu pobavit publikum, děje se tak na úkor utváření vzájemných vztahů, místo sbližování a sjednocování názorů mezi mluvčím a adresátem dochází ve velké míře k zesměšňování a ironizování komunikačních partnerů za účelem zábavy.

3.4.2 Komunikační situace

Za komunikační situaci označujeme společenskou situaci, v níž dochází ke komunikaci. Komunikační situace se skládá z nezbytných faktorů, jež komunikační událost pro svou realizaci potřebuje, řadíme sem např. počet účastníků, jejich sociální a komunikační charakteristiky, vzájemné vztahy, časové zařazení, prostor, v němž se komunikace uskutečňuje ad. (blíže viz Kořenský a kol., 1987, s. 20-21).

Analyzované komunikáty jsou vázány na určitou komunikační situaci, která se odehrává během talk show ve studiu v divadle Ponec. Účastníkem komunikace je vždy moderátor, hosté a publikum. Témata komunikační události vybírá a reguluje moderátor. Sociální a komunikační charakteristiky účastníků komunikace v talk show Uvolněte se, prosím jsou většinou všeobecně známy, jelikož pozvaní hosté jsou mediálně známé osobnosti. Moderátor je v úvodu pouze zkráceně představí a naznačí, čím se zabývají, ve většině případů předpokládá, že divák danou osobu zná. Utváření vzájemných vztahů mezi moderátorem a hosty je specifické a individuální, odvíjí se podle toho, zdali moderátor pozvaného hosta zná či nikoliv.

3.4.3 Komunikanti

Jedná se o osoby, jež se aktivně nebo pasivně účastní komunikace. Komunikanti se svými vlastnostmi, vztahy, společenskými pozicemi a zájmy stojí v centru sociálně psychologické struktury komunikační události (blíže viz Kořenský a kol., 1987, s. 22).

V analyzovaných mediálních dialozích se komunikanti s relativní pravidelností střídají v aktivní a pasivní komunikační roli, konkrétně mezi moderátorem Janem

Krausem a hosty (podrobný soupis hostů viz tabulka 3). Značný vliv na komunikační událost má obecenstvo, k němuž je celá talk show směřována. Diváci, jak již bylo výše zmíněno, plní na jedné straně komunikační roli pasivních posluchačů, na druhé straně komunikují aktivně skrze vyjádření zpětné vazby v podobě potlesku, smíchu apod. Moderátorův přístup k jednotlivým hostům je odlišný. V případě, že moderátor hosta zná, projev působí uvolněnějším, někdy i drzejším a odvážnějším dojmem. Pokud hosta nezná, je opatrnější, ale často i zvědavější. Odlišný uvědomělý postoj moderátor zaujímá tehdy, když si je vědom prestiže a velmi významného postavení hosta. Dochází k rozdílným komunikačním událostem, které představují „... výsek reálné sociální skutečnosti, v němž došlo ke komunikaci v konkrétní komunikační situaci“ (Kořenský a kol., 1987, s. 133).

V komunikační události se projevuje řada rysů spjatých s osobnostmi komunikantů, tento soubor vlastností označují Kořenský a kol. jako osobnostní strukturu (Kořenský a kol., 1987, s. 24). Komunikanti ve svých projevech mohou např. odhalit rysy momentálního psychického (např. nálady, zklamání, pocity ad.) nebo i fyzického stavu (např. únavu, nemoc, potřebu). V analyzovaných textech nacházíme tyto rysy, které jsou projevem osobnostní struktury komunikantů (např. u rozhovorů s duchovním otcem J. Schwarzem, JS: *...já mám teďka trochu vyschlo v hrdle...*; se sportovkyní L. Šmídovou, LŠ: *...já sem si přinesla kapesníky protože mám rýmu...*, LŠ: *...já se za to nestydím...*; se zpěvákem M. Kocábem, MK: *...tak už mě nemuňte vyměňte to...* nebo vyjádření moderátora, JK: *...trošku mě znervózňuje že si tady s taškou...*, JK: *...mně se to líbí to budu taky používat...*, JK: *...ja budu šťastnej...*, JK: *...těším se s vámi...*, JK: *...mně se to zdá ohromě jednoduchý...* atd.).

3.4.4 Jazykový kód

Soubory znalostí a zkušeností (řadíme k nim prostředky, pravidla a zvyklosti komunikace) jednotlivých komunikačních partnerů jsou souhrnně nazvány jako jejich komunikační kompetence. Hlavní součástí komunikační kompetence je schopnost užívat jazykový kód (Kořenský a kol., 1987, s. 28). Za jazykový kód pokládáme „... určitou znakovou soustavu, systém komunikačních prostředků a pravidel jejich užívání“ (Kořenský a kol., 1987, s. 28). Využití jazykového kódu a jeho realizace v konkrétní komunikační situaci probíhá prostřednictvím různých

úvarů národního jazyka (spisovná čeština, hovorová čeština, obecná čeština, interdialekt, nářečí apod.).

3.4.4.1 Jazykový kód a jeho realizace v komunikační události

V analyzovaných mediálních dialogích je užitá rozmanitá slovní zásoba, ve které jsou zastoupeny různé variety národního jazyka. Při spontánním mluveném projevu dochází k častému užívání nespisovných, hovorových a regionálních výrazů. Především u projevu moderátora lze sledovat důsledné užití výrazových prostředků obecné češtiny (viz kapitola 2.1.3), u hostů souvisí úroveň a správnost projevu s jejich individualitou u psaného (knižně publikovaného) textu budeme zjišťovat, do jaké míry byly nespisovné výrazy ponechány nebo naopak nahrazeny spisovnými.

3.4.5 Komunikační záměr

Komunikační záměr mediálních dialogů pořadu Uvolněte se, prosím (v současné době Show Jana Krause) je zcela zřejmý a jednoznačný - dosáhnout vysoké sledovanosti a pobavit publikum ve studiu i u televizních obrazovek. Tomuto záměru odpovídá odlehčená a humorná atmosféra, kterou se moderátor snaží navodit. Komunikační záměr především v případě moderátora ovlivňuje výběr výrazových prostředků, které jsou vhodně voleny tak, aby bylo dosaženo požadovaného cíle.

3.4.6 Komunikační funkce

Komunikační funkci lze chápat jako „... elementární komunikační záměr autora/mluvčího, realizovaný v komunikační události obsahově pragmatickou jednotkou¹⁷“ (Kořenský a kol., 1987, s. 132). Podle autorů Encyklopedického slovníků češtiny je komunikační funkce výpovědi (nebo také ilokuční funkce) považována za cíl (účel, záměr, úmysl), s jakým byla výpověď mluvčím vůči adresátovi v komunikační situaci produkována (Karlík a kol., 2002, s. 145). M. Hirschová hovoří o tom, že komunikační funkce v našem jazykovém prostředí je často synonymem pro funkci ilokuční,¹⁸ ovšem užívá se i v jiných významech. „Komunikační interakce může být zkoumána a popisována na různých rovinách,

¹⁷ Obsahově pragmatickou jednotkou (OPJ) se rozumí syntakticky a významově relativně ucelený úsek komunikační události s určitou komunikační funkcí (Kořenský a kol., 1987, s. 136).

¹⁸ Blíže k této problematice M. Grepl, 1998, 2002.

proto se nabízí chápat komunikační funkci jako kteroukoli funkci, již jazyková výpověď může mít v komunikaci“ (Hirschová, 2006, s. 103). Při určování komunikačních funkcí budeme pracovat s koncepcí M. Hirschové (Hirschová, 1989, s. 69), podle níž plní každá výpověď tyto komunikační funkce:

- **Konstrukční** – rozlišuje podle fáze rozhovoru, zahajování, udržování, specifikování a ukončování řečové interakce, kontaktovost a ovlivňování komunikantů mezi sebou aj. (Hirschová, 2006, s. 104). Konstrukční funkce vyjadřuje, jak se obsahově pragmatická jednotka podílí na stavbě dialogu (Hirschová, 1992, s. 33).
- **Základní (ilokuční)** – může být chápána jako účel (cíl) příslušné výpovědi vyplývající ze záměru podavatele (Hirschová, 2006, s. 104), tyto základní funkce jsou v podstatě totožné se základními typy řečových aktů (Hirschová, 1989, s. 69). Existuje mnoho pojetí klasifikace řečových aktů (ilokuční funkce výpovědi), do přehledové tabulky je shrnula M. Hirschová (Hirschová, 2006, s. 112).

Austin	Vendler	Searle	Bach and Harnish	Allan
Expositives	Expositives	Assertives	Assertives	Statements
Commissives	Commissives	Commissives	Commissives	
Behabitives	Behabitives	Expressives	Acknowledgments	Expressives
Exercitives	Interrogatives	Directives	Directives	Invitationals
	Exercitives			
Verdictives	Verdictives	Declarations	Verdictives	Authoratives
	Operatives		Effectives	

Tabulka 5 Klasifikace řečových aktů

Jednotlivé klasifikace se od sebe příliš neliší, rozdíl je zejména v užití terminologii, která buď navazuje na nejstarší Austinovu klasifikaci, nebo se od ní záměrně odlišuje. Pro jednoduchost a jasnost se stala oblíbenou a používanou Searlova klasifikace (Hirschová, 2006, s. 112-113). I my z ní budeme převážně čerpat. Searlova klasifikace tedy zahrnuje pět tříd mluvnických aktů. První skupinu tvoří reprezentativy, do nichž řadíme sdělení, oznámení, tvrzení, konstatování, upozornění apod.; druhou skupinou jsou direktivy, kam patří rozkaz, nařízení, zákaz, výzva, návrh, doporučení, rada, žádost, varování ad.; třetí skupinu představují závazky jako slib, přísaha, ujištění, záruka, sázka; čtvrtou skupinu reprezentují závazkové direktivy (jež byly ke klasifikaci přidány, kombinují druhou a třetí skupinu), kam spadá nabídka,

pozvání, přihláška, objednávka atd.; další skupina zahrnuje expresivy – blahopřání, poděkování, omluvy, pozdravy apod.; poslední skupinou jsou deklarativy, k nimž patří zahajování a ukončování různých akcí, uzavírání smluv, vynášení rozsudků atd. (Hirschová, 1989, s. 58-59).

Dílem Austinovým a Searlovým se inspiroval také český lingvista Miroslav Grepl, jehož klasifikace se nachází mezi zkoumáním ilokučních sloves a řečových aktů. Vyčlenil osm základních tříd, které nazývá komunikační funkce výpovědi – hlavní důraz klade na komunikační záměr mluvčího. Komunikační funkce: výpovědi asertivní, direktivní, interogativní, komisivní, permisivní a koncesivní, varovací, expresivní a deklarativní (Hirschová, 2006, s. 119-120).

- **Sémantická (strategická)** – jde o modifikaci základních (ilokučních) komunikačních funkcí. Důležitou roli zde hrají pragmatické faktory, zejména vzájemné vztahy mluvčího a adresáta. Sémantické komunikační funkce mohou stavět na různých základních komunikačních funkcích. Např. „lákání“ může využívat základních komunikačních funkcí, jako je „slib“ nebo „nabídka“ apod. (Hirschová, 1989, s. 69-70).

Cílem naší práce není detailně pojednávat o teorii komunikačních funkcí, ale alespoň pro základní nástin zmiňované problematiky předkládáme několik konkrétních příkladů vyskytujících se v analyzovaném materiálu.

3.4.6.1 Komunikační funkce v mediálním dialogu

V následujících ukázkách uvádíme jednotlivé příklady komunikačních funkcí. Podle výše uvedené klasifikace pracujeme se třemi typy komunikačních funkcí: konstrukční, základní (ilokuční) a sémantické (strategické) funkce výpovědi.

3.4.6.2 Konstrukční funkce

Funkce konstrukční lze např. sledovat při:

- Zahajování talk show:

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: dobrý večer hm dobrý večer dámy a pánové e chtěl bych vám říct v úvodu že...

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: dobrý večer, hm, dobrý večer já bych vám chtěl v úvodu velmi uvolněně říct...

Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: dobrý večer. (.) dobrý večer (.) dobrý večer tady v divadle ponec i u vás u televizních obrazovek, vy budete mít pořad dneska trochu kratší protože film před námi byl trochu delší, ((nádech)) ale jinak mám pro vás na začátku poměrně uvolňující zprávu...

Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: hmm dobrý večer (.) dobrý večer já vás srdečně vítám a myslím si že můžeme být všichni spokojení protože tady se to teď velmi celonárodně všechno hodně uvolnilo...

Uvolněte se, prosím; 11. 3. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: hm dobrý večer (.) dobrý večer (.) dobrý večer. nevím jestli sledujete se stejným zájmem jako já, e tu bitvu poslanců...

Na příkladech vidíme, že do zahajovací fáze rozhovorů moderátor pravidelně řadí pozdravy nebo i oslovení. Počátek konverzace Jan Kraus někdy ještě zdůrazní explicitními výrazy v úvodu, *na začátku*. V úvodních slovech pozorujeme vyzvednutí důležitosti a dominantnosti osoby moderátora – *já bych vám, já vás srdečně, jako já...atd.*

- Zahajování jednotlivých rozhovorů s hosty:

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: (...)tak dámy a pánové a nyní dovoluji a bych přivítal našeho prvního hosta, kterým bude (.) ministr kultury (.) pan (.) pavel (.) dostál. ((potlesk, znělka, host přichází v masce, smích publika))

JK: dobrý večer pavel také jako ministr kultury ste se nezapřel (.) že ste měl takový antre:..((míněno entréee))

(...)

JK: dámy a pánové našim dalším hostem je (.) paní michaela (.) maláčová. ((potlesk, znělka, přichází host))

JK: dobrý večer michaelo

(...)

JK: na housle (..) vám hraje náš třetí host (.) pan martin zbrožek ((potlesk publika))

JK: já vám když tak podržím ty housle já jsem to nikdy v životě neměl v ruce...

V první fázi rozhovoru představuje moderátor hosta přítomnému publiku a televizním divákům, po té započiná samotný dialog s hostem, který většinou začíná pozdravem, někdy je přidáno oslovení křestním jménem. Ve třetí ukázce moderátor vynechává pozdrav a svou pozornost přenáší přímo na hudební nástroj.

- **Kontaktu a ovlivňování komunikačních partnerů:**

vzhledem k tomu, že rozhovory řídí a reguluje výhradně moderátor, podílí se i na kontaktu a ovlivňování komunikačních partnerů. Kontaktovost jednak projevuje sledem otázek a jednak častými kontaktními formullemi, částicemi, opakováním, přitakáváním někdy i skákáním do řeči (viz ukázka).

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: (...)když ste pracoval na stavbách tak ste tam pracoval (.) jako stavebí dělník nebo jako instalatér

JS: jako vodovodní montér (.) prvně

JK: jako vodovodní montér aha

JS: pak jsem se k tomu ještě vrátil protože když sem potom nemohl studovat dál tak sem ee šel měřit vodní prameny

JK: to je ale hezká práce, ne?

JS: nádherná, nejhezčí jakou sem v životě dělal

JK: a jak se to měří?

JS: to máte čerpací soupravu (.) kterou

JK: jako svoji malou čerpačku jo? ((smích publika))

JS: to: samozřejmě nemusí být zrovna vaše čerpací souprava ale dneska už by možná mohla být vaše

JK: mohla bejt jo (..) to sou dva nakladáčky jo a

JS to jsou (.) dvě maringotky

JK: jo dvě maringotky (...)

- **Ukončování rozhovorů a pořadů:**

probíhá podobně jako zahajovací fáze, skládá se ze zdvořilostních frází a oslovení. Při ukončování dialogů s hosty moderátor vyslovuje celé jméno hosta, v závěru pořadu užívá zdvořilostní fráze a opakující se frází „uvolněte se, prosím“ (viz ukázky).

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: martin zborek. ((potlesk publika, hudební znělka))

JK: děkuju vám za pozornost to je pro dnešek všechno (.) těším se s vámi za týden v divadle ponec anebo u televizních obrazovek na_shledanou a uvolněte se prosím. ((potlesk, závěrečná znělka, titulky))

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: josef vojtek ((potlesk publika, hudební znělka))

JK: dámy a pánové děkujeme vám mockrát ale to je pro dnešek opravdu všechno a těšíme se s vámi za týden na_shledanou u pořadu uvolněte se (.) prosím. ((potlesk, závěrečná znělka, titulky))

Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

JK: daniel landa ((potlesk))

JK: a já vám děkuju za pozornost těším se s vámi za týden na_shledanou buď zde v divadle ponec anebo u televizních obrazovek a uvolněte se prosím. ((potlesk, závěrečná znělka, titulky))

Konstrukční funkce napomáhají orientovat se v celkovém kompozičním uspořádání komunikátu. Díky této konstrukční funkci si můžeme povšimnout strukturace rozhovorů, např. jaký úvod, kontakt komunikantů a závěr je v pořadu Uvolněte se, prosím užíván.

3.4.6.3 Základní a sémantická funkce

Prostřednictvím několika příkladů uvádíme kromě funkcí konstrukční i základní a sémantické komunikační funkce vyskytující se v mediálních dialogích pořadu. Při určování jednotlivých základních funkcí se držíme Searlovy klasifikace, kterou rozebrala a popsala M. Hirschová ve své publikaci *Úvod do teorie textu* (Hirschová, 1989, s. 58-59).

Pro přehlednost a jasnost přikládáme tabulky, jež obsahují příkladové repliky mediálních rozhovorů a jejich základní a sémantické komunikační funkce. Nutno podotknout, že příkladový materiál byl vybrán pouze náhodně jako ilustrativní vzorek komunikačních funkcí, na které jsme v průběhu přepisů narazili, nejde o podrobnou analýzu.

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

Stručné uvedení do komunikační události:

Výňatek z konverzace, kdy Jan Kraus hovoří společně s hostem Michaelou Maláčovou o výběru poroty do soutěže Miss České republiky.

ml.	replika	základní funkce	sémantická funkce
MM	(...)ondřej hejma.	reprezentativa	sdělení
JK	co tam dělal hejma? ((smích publika))	direktiva	otázka pronesena s údivem, výtkou a vtipem
PD	strašný.	expresiva	vyjádření hodnocení, nesouhlasu
JK	to je <u>strašný</u> .	expresiva	vyjádření hodnocení, nesouhlasu
MM	proč je to strašný,	direktiva	otázka
JK	no co tam dělá hejma, ((smích publika))	direktiva	otázka pronesena s výtkou a vtipem
MM	no tak umí posuzovat superstar tak proč by nemohl posoudit nějakou hezkou dívku,	reprezentativa	sdělení, odpověď
JK	no právě proto (.) to vůbec má úplně zmotanou hlavu z ty: supersta:r, to měl bejt někdo vobjektivní vyváženěj že jo (.) kdo má	direktiva	vysvětlování, výčitka, doporučení

ml.	replika	základní funkce	sémantická funkce
	smysl pro-		
MM	[my ho vyvážíme] já jsem předsedkyní poroty tak kdyby náhodou nám ujížděl někam (.) ve svejch hodnoceních tak já ho vrátím.	reprezentativa	sdělení, ujištění
JK	ale to ne: tam má bejt někdo kdo má rovnou ten cit a smysl (.) prostě pro hodnocení krásných žen.	direktiva	nesouhlas, doporučení
MM	to ste vy?	direktiva	otázka
JK	no a kdo ste myslela? ((smích publika)) že tady drmolím za někoho jinýho jo, ((smích publika)) (...)	direktiva	otázka, vtip

Tabulka 6 Příklady základních a sémantický komunikační funkcí

Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

Stručné uvedení do komunikační události:

Část mediálního rozhovoru moderátora Jana Krause a zpěváka Daniela Landy, kteří spolu mluví o novém muzikálu Tajemství a o dalších muzikálech.

ml.	replika	základní funkce	sémantická funkce
JK	ahoj dane	expresiva	pozdrav
DL	ahoj honzo	expresiva	pozdrav
JK	(...) dan je krátce po premiéře svého nového muzikálu tajemství (.) není tajemství vo čem to je tajemství	reprezentativa/direktiva	sdělení, otázka
DL	je to trošku tajemství	reprezentativa	odpověď
JK	jo a můžeš to tak trošku malinko prozradit jenom částečně,	direktiva	otázka, prosba
DL	jistě já bych nechtěl já bych nechtěl v podstatě e prozrazovat konec protože	reprezentativa	konstatování
JK	konec ne: no ale vo čem to tak zhruba je	direktiva	otázka
DL	no na konci v podstatě se dozvíme ((smích publika)) že on není vrahem a je to jeho dcera ale to (.) asi bych neměl říkat (.) stejně	reprezentativa	sdělení s nádechem vtípu a nadsázky
JK	to tady říkáš (.) tos neměl říkat aby měli proč na to chodit že jo	expresiva	pronesené hodnocení, výtka, upozornění
DL	ano. tak běžte na to (.) stejně	závazkové direktivy	pozdání
JK	i tak (.) i když tajemství je venku v podstatě	reprezentativa	konstatování
DL	e možná sem trochu lhal ale	reprezentativa	sdělení
JK	jo? no tak dobře to je ještě lepší protože se dá říct schválně jestli dan lhal nebo nelhal běžte se podívat	reprezentativa závazkové direktivy	odpověď pozdání

ml.	replika	základní funkce	sémantická funkce
	na tajemství a tam uvidíte (...)		
DL	ano	reprezentativa	souhlas

Tabulka 7 Příklady základních a sémantický komunikační funkcí

Vzhledem k tomu, že uvádíme pouze nástin problematiky komunikačních funkcí v mediálních rozhovorech, zvolili jsme jednoduchou Searlovu klasifikaci základních funkcí. Při popisu funkce sémantické jsme se snažili využít pojmosloví, jež by co nejlépe vystihovalo danou funkci. Sémantická funkce slouží k upřesnění a doplnění funkcí základních. Na vybraných příkladových replikách mediálních dialogů lze sledovat různé zastoupení komunikačních funkcí, nejčastěji se objevuje skupina reprezentativ a direktiv se sémantickou specifikací sdělení nebo otázky.

3.4.7 Struktura segmentace mediálního dialogu¹⁹

Prvotní formou mediálního dialogu pořadu Uvolněte se, prosím je mluvený projev. Základní jednotkou mluveného dialogu je replika, ta může být tvořena větnými nebo nevětnými výrazy. Z funkčně propojených a vzájemně podmíněných replik vznikají vyšší jednotky – sekvence (Čmerjková, 2011, s. 129). Ve výstavbě mluveného dialogu se prolíná několik typů segmentace – vedle replikové a sekvenční např. časová (začátek a závěr komunikace), tematická (tematické uspořádání), zvuková (intonace a pauzy) a syntaktická (syntaktické členění) segmentace (blíže viz Kořenský a kol., 1987, s. 47-52).

V písemném komunikátu se taktéž prolíná několik typů již zmíněných segmentací, ovšem navíc se zde uplatňuje členění textu na odstavce, oddíly atd., vyčleňuje se titul, nadpis ad. – grafická segmentace (Kořenský a kol., 1987, s. 50).

V psané podobě pořadu Uvolněte se, prosím jsou jednotlivé repliky formálně upraveny a rozčleněny do větných úseků, intonační signály jsou nahrazeny interpunkčními znaménky, proud mluvené řeči je interpretován jako střídání vět jednoduchých a souvětí. Co se týče grafické segmentace, v knižní publikaci se setkáváme s několika nadpisy, jež informují o obsahu daného odstavce (např. Osobní deník, Co nám přinesl tento týden ad.).

¹⁹ Strukturu mediálního dialogu jsme již naznačili v kapitole 2.1.2 Model a struktura mediálního dialogu.

3.5 Průnik rysů mluvenosti do norem psaní

V médiích stoupá prestiž spontánní mluvené řeči s její nepřipraveností, neformálností, s její bezprostředností, živostí a nenuceností, dává se jí přednost (především v soukromých médiích) před uhlazeností, připraveností, monologičností, která působí chladným a suchým dojmem. Mluvčí svou spontánností vzbuzuje větší důvěru a vřelejší vztah k publiku a televizním divákům (Čmerková, 2011, s. 311).

Sám autor knihy Jan Kraus v předmluvě prozrazuje „... abych řekl pravdu, neumím si představit, jak budou působit přepsané rozhovory z televizního pořadu Uvolněte se, prosím v knížce. Stejně jako si před pořadem neumím představit, jaké budou rozhovory, které za chvíli předvedu“ (Kraus, 2005, s. 5).

Do jaké míry prvky spontánnosti a uvolněnosti pořadu ovlivnily knižní podobu, budeme sledovat v následné analýze. Především nás bude zajímat, jaké změny proběhly v mluvené řeči (zachyceno transkripce podle pravidel v korpusu DIALOG) při úpravě pro knižní vydání a také naopak, jaké rysy mluvenosti pronikly do písemné podoby. První okruh naší analýzy se bude zabývat změnami a úpravami syntaktické roviny, ve druhém se zaměříme na lexikální rovinu a ve třetím na rovinu pragmatickou.

4 Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – syntaktická stránka

Syntaktická výstavba mluveného a psaného textu se liší v základních rysech, které již byly stručně charakterizovány v kapitole 1.2 a také v některých českých pracích o syntaxi mluvených projevů (např. Hausenblas, 1962; Grepl, 1962; Chloupek, 1962; Těšilová a kol. 1982; Müllerová, 1994; Čmerjková, 2011 ad.).

Nyní se v jednotlivých ukázkách podrobněji zaměříme na rozdíly syntaxe mluveného mediálního, řízeného dialogu a větných celků v textu knižně publikovaném. Nutno připomenout, že v mediálním dialogu v pořadu Uvolněte se, prosím skladbu témat, rozsah replik a sekvencí reguluje především moderátor. Nejprve svou pozornost budeme věnovat základním úpravám syntaktické výstavby mluveného a psaného komunikátu, následně se zaměříme na úpravy výrazových prostředků, srovnáme znaky mluvenosti, které v knižní podobě zůstaly zachovány, potom se budeme zabývat různými druhy oprav, jež proběhly v mluvené podobě, a způsob, jak jsou zaznamenány v podobě psané, nakonec budeme zkoumat chybné syntaktické konstrukce a nesprávné slovesné vazby.

4.1 Změny v syntaktické výstavbě

Při vyjadřování v mluveném a písemném modu jde zčásti o rozdíl dvou stylů, zčásti zasahují rozdíly do jazyka hlouběji. Srovnávání mluveného a psaného jazykového kódu nemůže zůstat bez vlivu některých kategorií jazyka, zvláště kategorií syntaktických (Hausenblas, 1962, s. 314-315). Úpravy syntaktické výstavby mluveného a psaného komunikátu mediálního dialogu nastíníme v první příkladové části.

První analyzovanou ukázkou je výňatek z rozhovoru s Michaelou Maláčovou, tehdejší ředitelkou národní soutěže Česká Miss.

NÁZEV POŘADU: Uvolněte se, prosím

DATUM VYSÍLÁNÍ: 25. 2. 2005

KANÁL: ČT1

STOPÁŽ: 41:14 min.

ÚČASTNÍCI:

JK = Jan Kraus, moderátor;

PD = Pavel Dostál, ministr kultury ČR, člen ČSSD;

MM = Michaela Maláčová, ředitelka národní soutěže Česká Miss;

MZ = Martin Zbrožek, houslista;

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	... dámy a pánové našim dalším hostem je (.) paní michaela (.)maláčová. ((potlesk, hudební podkres, přichází host))	-
2	JK	dobrý večer michaelo	Dobrý večer, Michaelo.
3	MM	dobrý večer	-
4	JK	já sem řek paní to sem řek špatně ne?	Řekl jsem paní, to jsem řekl špatně, ne?
5	MM	já nevím.	Já nevím.
6	JK	to je jedno (.) ale já sem schválně neřek vy ste tedkom vaše oficiální ee (.) vlastně pracovní funkce je ředitelka miss (.) české republiky.	To je jedno. Vaše oficiální pracovní funkce je ředitelka Miss České republiky.
7	MM	ředitelka národní soutěže česká miss.	Ředitelka národní soutěže Česká Miss.
8	JK	Národní soutěže česká já tady mám dneska samý takový jako bych řek papaláše až skoro (.) ministra kultury, ředitelka národní soutěže česká miss.	Dneska tady mám skoro samý papaláše – ministr kultury, teď ředitelka národní soutěže Česká Miss.
9	MM	ale já jsem nebyla volena já jsem si to (.) sama zařídila.	Ale já jsem nebyla volená, zařídila jsem si to sama.
10	JK	[no vy ste si to zvolila sama]	-
11	MM	no já jsem si to ((smích publika))	-
12	JK	ano a: ee vy ste taky bejvalá miss (.) bývalá miss že jo, (..) z kterého roku pardon? ((smích publika)) (...) to jenom tak cvičně tak u miss se to říká.	Ano a taky jste bývala miss, že jo. Z kterého roku, pardon? Jenom tak cvičně, u miss se to říká.
13	MM	[že byste si tipl třeba?]	Že byste si třeba tipl?
14	JK	no tak já se podívám do papíru to bude hned (.) vy ste myš vy ste ještě federální? ((smích publika)) pardon ne: myš miss (..) to já kvůli němu abych ho pobavil. ((smích publika)) vy ste federální miss (..) z roku devatenáct set	Hned se podívám do papírů, to bude chvilka. Vy jste myš ještě federální. Pardon, ne myš, miss. To já kvůli němu, abych ho pobavil. Jste federální miss z roku 1991. Na tom už se nikdy nic nezmění.

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
		devadesát jedna. a na tom už se nikdy nic nezmění (..)	
15	MM	((kroucení hlavou))	-
16	JK	ale že to uteklo co, ((smích a potlesk publika)) teď abych to jako zrekapituloval pořádně, (.) devadesát dva účast na finále miss (.) universe.	Ale že to uteklo, co? Teď abych to zrekapituloval pořádně: v devadesátém druhém účast na finále Miss Universe.
17	MM	ano.	Ano.
18	JK	tam ste jako nic nechytla žádnou (..)	-
19	MM	tam mi to nějak tam proběhlo nějak rychle.	-
20	JK	[to bylo nějaký narvaný jo?] nadupaný jo? hmm no (.) devadesát tři čtvrtý místo v soutěži miss model of the wo:rl d.	Měla jste to dost narvaný, co? Nadupaný. Rok devadesát tři – čtvrtý místo v soutěži Miss Model of the World.
21	MM	to už je lepší. ...	To už je lepší.

Tabulka 8 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 1 – změny výstavby

Při srovnání syntaktické výstavby mluveného a psaného mediálního dialogu v první ukázce lze sledovat následující úpravy²⁰:

- a) Všechny mluvené repliky jsou v psaném textu rozčleněny do větných úseků, znaky intonačních signálů (pauzy, intonace, přízvuk), které mají v syntaxi mluveného projevu velkou důležitost, jsou při písemné úpravě nahrazeny interpunkčními znaménky.
- b) U replik 1, 3, 10, 11, 15, 18 a 19 si můžeme všimnout, že nemají svůj protějšek v psané podobě. V mnoha případech dochází k tomu, že některé repliky mluveného textu nemají svůj protějšek v textu psaném nebo naopak. Jednou z příčin může být snaha vyhnout se zdlouhavosti a nepřesnosti vyjádření zdrojového komunikátu.
- c) Sdělení téže informace je v mluveném textu většinou realizováno rozsáhlejší sekvencí. V textu psaném dochází k zestručnění obsahu, za účelem projasnění dané výpovědi, např. u replik 6, 8 a 12. Důvodem je jednak syntaktická výstavba, která vychází z povahy rozdílných komunikátů (viz kapitola 1.2) při jejich produkci a jednak odlišnost adresátů, kterým jsou texty určeny - posluchači (diváci) x čtenáři.

²⁰ Nutno podotknout, že vyjmenované rozdíly, které byly předvedeny na jednotlivých ilustračních ukázkách, se často opakují i v dalších částech zkoumaného materiálu.

- d) V psané verzi pořadu pozorujeme redukování kontaktních a navazovacích výrazů, např. vynechání částice *no* vyskytující se na začátku replik 10, 11, 14; nebo částice *jako* byla také odstraněna z replik 8, 16, 18; dále došlo v několika případech k redukování osobního zájmena *já*, *vy* u replik 4, 6, 8, 10, 11, 12 a 14. Písemný komunikát tyto členící signály nepotřebuje v takové míře jako mluvený, protože je uspořádán do ucelených větných celků.
- e) Ve výstavbě psaného komunikátu jsou v ukázce vynechány deiktické prostředky, které nemají zástupnou nebo ukazovací platnost, nýbrž jsou spíše pomocnými slovy s neurčitými významy, které mluvčí používá např. k tomu, aby získal čas. Jedná se o slova typu *takový*, *nějak*, *nějaký* vyskytující se v replikách 8, 19, 20.
- f) U syntaktické struktury psaných komunikátů jsou provedeny drobné úpravy slovosledu, např. replika 4, 8, 9, 13.

4.2 Úpravy výrazových prostředků

Prvotním textem v naší analýze je mluvený text. Proto si nyní připomeneme faktory, které v běžně mluvených projevech podmiňují výběr a uspořádání jazykových prostředků: mluvenost; nepřipravenost (spontánnost); prostě sdělná funkce, „hovorová“, nebo konverzační; neveřejnost (neoficiálnost) dorozumívacího aktu; vázanost na situaci, přímý kontakt s posluchačem; emocionalita, expresivita a apelovost (zvl. v dialogu), (Hausenblas, 1962, s. 316).

Druhou analyzovanou ukázkou je část rozhovoru s místopředsdkyní ODS a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Miroslavou Němcovou.

NÁZEV POŘADU: Uvolněte se, prosím

DATUM VYSÍLÁNÍ: 21. 1. 2005

KANÁL: ČT1

STOPÁŽ: 31:50 min.

ÚČASTNÍCI:

JK = Jan Kraus, moderátor;

MN = Miroslava Němcová, místopředsdkyně ODS a místopředsdkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu České republika;

JV = Josef Vojtek, rockový zpěvák, spojen se skupinou Kabát;

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	... tam se dějou věci ne? ((smích publika))	Tam se dějou věci, ne?
2	MN	to se dějou ((smích))	To se dějou.
3	JK	to sou rubanice tam ne? ((stříh)) ale přece ta soutěž sama vo sobě v politice je	Ta soutěž sama o sobě...
4	MN	soutěž je, soutěž je ((přikyvuje))	Soutěž je soutěž.
5	JK	je soutěž ta vyvolává určitý soutěžení až boje. no tak vést takovou politickou stranu a zejména velkou pravicovou to nemusí bejt žádná legrace tak sem si říkal ta paní němcová je kurážná když by to vedla	-
6	MN	když jde do tuhého tak asi sem dokonce to je jedna z těch mála dobrých vlastností které mám po mojí mamince že když je hodně velkej malér ((nádech)) tak ee tak to ustojím	Když jde do tuhého, asi kurážná jsem. Dokonce to je jedna z těch mála dobrých vlastností, které mám po mamince, že když je hodně velkej malér, ustojím to.
7	JK	[vydržíte] a co máte za špatný vlastnosti, ((smích publika))	A co máte za špatný vlastnosti?
8	MN	to já bych musela strašně dlouho vzpomínat než by mě nějaká napadla	Musela bych dlouho vzpomínat, než by mě nějaká napadla.
9	JK	[stačí ty hrubky jenom]	Stačí jenom hrubky.
10	MN	ne: ((smích, smích publika))	Ne.
11	JK	ty největší pecky jenom to tak přelítne, nemusíte to popisovat co si myslíte třeba to není ani pravda znáte to člověk si myslí že je v něčem špatnej, a ani to tak není a jenom se mu to zdá,	Ty největší pecky, jenom to tak přelítne. Nemusíte to popisovat, jenom co si sama myslíte. Třeba to ve skutečnosti není ani pravda. Znáte to, člověk si myslí, že je v něčem špatnej, a ani to tak není, jenom se mu to zdá.
12	MN	tak mně se pořád zdálo že mým problémem to není vlastnost ale mým problémem že je moje výška, že sem moc vyrostla	Mně se pořád zdálo, že mým problémem – to tedy není vlastnost – je moje výška, moc jsem vyrostla.
13	JK	prosím vás	Prosím vás!
14	MN	no no ((přikyvuje))	-
15	JK	tak tohle zas nechápu já ((smích publika)) a v jakým ohledu,	Tak tohle zas nechápu já.
16	MN	to mě mučilo asi od mých dvanácti let do (.) doby než sem se vdala	Mučilo mě to asi od mých dvanácti let do doby, než jsem se vdala.
17	JK	[jakto?] prosím vás a proč?	Jak to? Prosím vás, a proč?
18	MN	nevím to	Nevím.
19	JK	zdála ste si sama sobě příliš vysoká?	-
20	MN	sama sobě moc vysoká ((kýve hlavou))	-
21	JK	a měla ste pocit že to ee je i určitěj hendikep ((míněno handicap)) třeba s hledáním	Měla jste pocit, že je to i handicap při hledání partnera?

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
		partnera a tak,	
22	MN	v tanečních sem to prožívala	V tanečních jsem to prožívala.
23	JK	ale vy ste lpěla možná na těch starejch zvyklostech že by měl bejt větší ne, co?	Možná jste ale lpěla na starejch zvyklostech, že by muž měl bejt větší, ne?
24	MN	no to to se mi zdá dodneška skoro	Zdá se mi to skoro dodneška.
25	JK	[pořád na tom] (.) čili vy ste až takhle jako staromódní v tomhle	Pořád? Čili v tomhle jste takhle staromódní?
26	MN	hmm to mi zůstalo	Hm.

Tabulka 9 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 2 – výrazové prostředky

Ve druhé ukázce se zaměříme na úpravy výrazových prostředků syntaktické výstavby, jež proběhly mezi mluveným a psaným komunikátem mediálního dialogu:

- a) V psané verzi jsou většinou vynechány opakující se slova nebo syntaktické konstrukce mluveného textu, které jsou bez vyjádření syntaktického vztahu, např. v replikách 4, 12.
- b) Vyčleněny jsou také některé paralingvistické jevy a pauzy mluveného projevu, jichž mluvčí užívá v místech, kde může mít formulační potíže nebo přemýšlí nad vhodnými výrazy, např. u replik 6, 21.
- c) Částečně z písemného komunikátu vymizela nadbytečná ukazovací zájmena, repliky 5, 9, 23.
- d) Opakující se synsémantická slova *tak, tak; no, no; to, to* byla taktéž z knižní podoby vypuštěna, viz příkladové repliky 6, 14, 24.
- e) V syntaktické výstavbě psané stránky zčásti došlo k odstranění vycpávkových slov, např. v replikách 3, 5, 21.
- f) Intenzifikátory zvyšující míru intenzity byly v psané podobě také poněkud zredukovány, např. repliky 8, 19, 20.

4.3 Znaky mluvenosti v psané podobě

Mluvené projevy se vyznačují specifickými vlastnostmi. Mnohé jmenoval ve své stati K. Hausenblas. Jedná se např. o užívání zvukových prostředků, které nemají v písemném vyjadřování paralelu (pro syntax jsou v mluveném projevu důležitější intonace, pauzy a přízvuk); vázanost na jediný „rozměr“ času a na moment mluvení; dále syntax mluveného kódu není tak uzavřeným a izolovaným plánem stavby projevu, syntaktické vztahy a jejich vyjádření nebývají vždy dostatečně precizovány

atd. (Hausenblas, 1962, s. 315-318). Prostřednictvím třetí analyzované části si ukážeme, které konkrétní rysy mluvenosti zůstaly zachovány v knižní podobě pořadu *Uvolněte se, prosím*.

Třetí rozborová ukázka je z rozhovoru se sportovkyní a přední českou jachtařkou Lenkou Šmídovou.

NÁZEV POŘADU: *Uvolněte se, prosím*

DATUM VYSÍLÁNÍ: 13. 5. 2005

KANÁL: ČT1

STOPÁŽ: 32:29 min.

ÚČASTNÍCI:

JK = Jan Kraus, moderátor;

LŠ = Lenka Šmídová, jachtařka;

DL = Daniel Landa, zpěvák;

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...a to se vopravdu takhle dokola krouží v tom čtverci pořád dokola, a třeba kolikrát?	A to se opravdu takhle krouží v tom čtverci pořád dokola? Jo? A třeba kolikrát?
2	LŠ	hm ((přikyvuje)) až do cíle. e většinou dvakrát	Hm. Až do cíle. Většinou dvakrát.
3	JK	dvakrát	Dvakrát.
4	LŠ	dokola kolem čtverce	Dokola. Kolem čtverce.
5	JK	no a tedkom když to vobjedete takhle a ale to není nikdy třeba osmička nebo jinej tvar,	A když to objedete takhle? Nikdy to není třeba osmička nebo jinej tvar?
6	LŠ	ne ne ne není to osmička	Ne, ne, ne, není to osmička.
7	JK	nikdy jo nebo že by se jelo takhle a takhle ((ukazuje rukou))	Nikdy jo? Nebo že by se jelo takhle a takhle?
8	LŠ	víte v tom jachtingu je to je to zajímavý když se jede e proti větru	Víte, v jachtingu je to zajímavý, když se jede proti větru.
9	JK	no	No.
10	LŠ	a když se jede po větru (.) proti větru se nedá jet že jo ty plachty by se klepaly takže se musí křížovat a v tom je právě to umění jachtingu	Protože proti větru se nedá jet, ty plachty by se klepaly, takže se musí křížovat. A v tom je právě to umění jachtingu...
11	JK	[jo]	-
12	LŠ	se prokřížovat k ty: první bojce která je proti větru co nejrychleji	...prokřížovat se k tý první bojce, která je proti větru, co nejrychleji.
13	JK	a křížujete takhle ((ukazuje))	A křížujete takhle?
14	LŠ	tak ((smích publika))	-
15	JK	no nemyslím přesně úplně jako	No ne, nemyslím jako úplně přesně.
16	LŠ	takhle přesně	Takhle přesně...
17	JK	zjednodušte to jak křížujeme	Zjednodušte to. Jak křížujeme?
18	LŠ	křížujeme přesně tak no ((smích publika))	Křížujeme přesně tak, no.
19	JK	takhle jak sem řek jo? ((smích publika)) ((stříh)) a váš partner je taky váš trenér že jo	Takhle, jak jsem řekl? Váš partner je taky váš trenér, že?

rep.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
20	LŠ	ee není to (.) tak úplně (.) já už-	Není to tak úplně.
21	JK	[není to tak úplně] (.)takhle co tam je nejistý z těch dvou věcí co sem říkal (.) ((smích publika)) trenér nebo (.) partner je, a trenér, nebo trenér je a	Není to tak úplně, no. Co tam je nejistý z těch dvou věcí, co jsem řekl? Trenér nebo...?
22	LŠ	je to tak že můj partner mně občas trošku pomůže, poradí ale není to trenér	Je to tak, že můj partner mně občas trošku pomůže, poradí, ale není to trenér.
23	JK	není to trenér	-
24	LŠ	není to trenér	-
25	JK	je to takovej poradce	Je to takovej poradce.
26	LŠ	a můj trenér není partner (.) můj	A můj trenér není partner – můj.
27	JK	čili žádný mixy jako (.) v tomhle smyslu	Čili žádný mixy v tomhle smyslu.
28	LŠ	nedoporučuju	Nedoporučuju.
29	JK	ten kdo trénuje není partner a partner zase jenom takovej poradce. no ale váš partner	Ten, kdo trénuje, není partner a partner zas je jenom takovej poradce. No ale váš partner...
30	LŠ	((smích))	-
31	JK	to vás rozesmálo, ((smích publika))váš partner je ze spojenejch států, že jo nebo von žije ve spojených státech nebo žil předtím než ste se poznali	To vás rozesmálo? Váš partner je ze Spojených států, že jo? Nebo on žije ve Spojených státech nebo žil, než jste se poznali.
32	LŠ	je to tak no...	Je to tak, no.

Tabulka 10 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 3 – znaky mluvenosti

Ve třetí ukázce jsme soustředili svou pozornost na znaky mluvenosti a substandardní vyjadřování, jenž si knižní podoba mediálního dialogu pořadu v syntaktické výstavbě ponechala:

- a) Vycpávková slova zůstala v psaném projevu zachována, např. replika 1, 5, 10.
- b) Zcela nevymizely ani tázací formule *jo? že? že, jo?* charakteristické pro mluvený projev, např. v replikách 1, 7, 19, 31.
- c) Z písemného komunikátu nebyly odstraněny přitakávací formule *hm, no, takhle*, např. v replikách 2, 7, 9, 15, 16, 19, 21, 29, 32.
- d) Ponechána byla i nadbytečná ukazovací zájmena, viz příkladové repliky 1, 5, 10, 12, 21.
- e) V knižní podobě pořadu přetrvala také neurčitá zájmena např. repliky 25, 29.

- f) Vynechána v některých případech nebyla ani opakující se synsémantická slova, viz replika 6.
- g) Částečně zůstala v psaném projevu i shrnující částice *čili*, např. replika 27.
- h) V syntaktické struktuře byla provedena řada tvaroslovných a hláskoslovných úprav, např. došlo k důslednému odstranění protetického *v*, např. replika 1, 5, 31; nebo k nahrazení koncovek obecné češtiny spisovnou, např. replika 31; ale v mnoha případech psaného textu zůstaly koncovky obecné češtiny zachovány, viz repliky 5, 8, 12, 21, 25, 27, 29.
- i) Ponechány jsou v psané verzi tzv. přívětné výrazy a konstrukce, které jsou typické pro mluvený projev, o některých jsme již hovořili výše, vyskytují se např. v replikách 1, 7, 8, 15, 18, 19, 21, 29, 31, 32. O přívětných výrazech a konstrukcích píše K. Hausenblase ve své stati *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů* (1962). Syntax běžně mluvených projevů se vyznačuje častým výskytem neplně predikačních, až nepredikačních výrazů a konstrukcí, které se připínají ke konstrukcím větným. Jde o jev příznačný pro vyjadřování běžně mluvené. Patří sem např. *Ještě bych chtěl říci...; Já si myslím...; Podívej se, ...; ..., víte? ...abych tak řekl...* atd. V komunikaci plní různé funkce, jako např. upozornovací, upoutávací, dovolávající se souhlasu, hodnotící, expresivní, výplňkovou, navazovací ad. Tyto výrazy K. Hausenblas zahrnuje pod společný pojem útvarů, resp. konstrukcí přívětných (Hausenblas, 1962, s. 320).

V psané verzi zčásti zůstaly některé výše zmiňované znaky mluvenosti. Důvodů může být několik, ovšem za hlavní považujeme fakt, že knižní podoba pořadu *Uvolněte se, prosím* se nemůže radikálně odlišovat od prvotního mluveného textu, měla by si zachovat svou působivost, ležérnost a neformálnost, aby si ji i čtenář mohl patřičným způsobem užít.

4.4 Druhy oprav v syntaktické výstavbě

Ve čtvrté příkladové části jsme zkoumali, jaké druhy oprav se v syntaktické výstavbě mluveného komunikátu vyskytují a zda jsou některé z nich převedeny do formy psané či nikoliv.

Za opravy označujeme řadu způsobů, jakými mluvčí překonávají formulační potíže (nedostatky, neúspěchy) vznikající při verbalizaci sdělovaných věcných obsahů. Formulační potíže se mohou týkat jednak formy sdělení, např. gramatických tvarů, jednak obsahu a významu sdělení (Müllerová, 1994, s. 95).

V této části jsme k analýze nevolili souvislý úsek rozhovoru, nýbrž jednotlivé příklady zastupující konkrétní druhy oprav. Svou pozornost zaměříme na opravy výslovnostní, na opravy významu, na opravy gramatické a jiné.

4.4.1 Opravy výslovnostní

V analyzovaném mluveném textu se v hojně míře objevují opravy výslovnostní (viz tabulka 11, ukázka 4, příklady 1-18), které jsou většinou spjaty s technikou mluvení, vyskytují se např. při přechnutích, potřebě nadechnutí, náhlé nejistotě, vyslovování některých obtížných slov atd (Müllerová, 1994, s. 97).

V příkladových tabulkách uvádíme výčet výslovnostních oprav, jež se nachází v jednotlivých pořadech. Dále sledujeme, zdali jsou opravy výslovnosti zachyceny v písemné podobě či nikoli.

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	PD	...já sem chtěl být hezčí než vy. ((smích publika)) anebo to je taky druhá vlídnější tvář politika (.) mož- možná no...	Chtěl jsem být hezčí než vy. A nebo je to druhá, vlídnější tvář politika.
2	JK	...a v- a vás to jako teda může tak (.) e ovlivnit v tom hodnocení že za to dostane body? (..) to mně přijde nespravedlivý. ...	A váš to může v hodnocení tak ovlivnit, že za to dostane body? To mně přijde nespravedlivý.
3	MB	...kdy- když jsem přišel na svět, tak jsem spíš-...	Když jsem přišel na svět, chtěl jsem spíš papat.
4	MB	...zdálo se mi že si tam fakt e ty lidi víc jako (.) na sebe (.) nějak ne- nedávali si najevo svoje starosti jo, nedávali si najevo to že to maj těžký že něco jako, prostě...	Zdálo se mi, že tam venku lidi... nedávali si najevo svoje starosti, nedávali si najevo to, že mají těžkej život.

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
5	TK	...jo: jméno pode- pod tím je moje..	-
6	JK	...to je taky pravda (.) čili ot- otče by vám vadilo víc než bratře...	To je pravda. Čili otče by vám vadilo víc než bratře.

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
7	JK	... a jak ráno vyjdete jestli je někde voda tak řeknete ta louže je padesát centimetrů dlouhá (.) ((smích publika)) a zapíšete si to do vodovodního dení- deničku nebo...	A jak to probíhá? Ráno vyjdete, jestli je někde voda, kdyžtak řeknete, ta louže je padesát centimetrů dlouhá, a zapíšete to do vodovodního deničku?
8	JS	...tele- telefonovali mi z rozhlasu...	Ale telefonovali mi z rozhlasu.

Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
9	MN	...když když si dobře vybír- když si dobře vybíráte...	Když si dobře vybíráte.
10	JV	...to zále- to záleží na okolnostech ale většinou když sme to dohráli celý, (.) protože v ty: době to nebylo jistý jestli něco dohrajeme někdy. ...	-
11	JV	...to je samozřejmě samo-	-

Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
12	JK	...no ale vy ste největší hvězda českýho ja- jachtingu v našich dějinách vůbec vony ty dějiny jachtingu jsou docela chudý ne? ...	No ale tak vy jste největší hvězda českýho jachtingu v našich dějinách vůbec. Ty dějiny jachtingu jsou u nás docela chudý, ne?
13	LŠ	...přesně tak bojka bojka. trasa je určena bojkama a objíždí se dokola a je to takový čtv- čtverec jestli si to dokážete představit ...	Přesně tak... Trasu určují bójky, objíždějí se dokola a je to takový čtverec, jestli si to dokážete představit.
14	LŠ	...já sem si přinesla kape- kapesníky protože mám rýmu ale já asi plakat budu, takže ...	Já jsem si přinesla kapesník, protože mám rýmu, ale já asi brzy budu plakat. Takže jak je to?
15	DL	...já myslím stáří třeba (.) no kolik nám osud umo- umožní že jo ...	Já myslím stáří třeba, ... kolik nám osud umožní, že jo.

Uvolněte se, prosím; 11. 3. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
16	MK	...hele (.) při pohledu na ty- tydlety ukázky mě napadá že jaká- jakýkoliv moje politický ambice jsou passé jo protože při záštipnosti našich novinářů bych tohleto jako neuhrál...	Při pohledu na tyhle ukázky mě napadá, že jakýkoliv moje ambice jsou passé. Protože při záštipnosti našich novinářů bych tohleto neuhrál.
17	MK	...no protože sem uke- ukecanej. já sem řek že skončím svůj pobyt v parlamentu a v politice (.)	Protože jsem ukecanej. Já jsem řekl, že skončím svůj pobyt v politice ...
18	MK	...a přijdu domů řízn- říznu sebou na zem že jo začnu něco předvádět a tak (.) a mě to baví a je v tom taková určitá	Já přijdu domů, říznu sebou na zem, začnu se předvádět a tak. Ale mě to baví. Je v tom taky určitá svoboda.

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
		určitá e svoboda jo...	

Tabulka 11 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy výslovnosti

Opravy výslovnosti, jež byly provedeny v mluvené podobě, nejsou ani v jednom případě zaznamenány v psané verzi. Mluví ve všech uvedených příkladech slova přerušují a znovu je vyslovují celá, v písemné verzi jsou vždy zaznamenána pouze opravená slova, v některých případech psané verze je dokonce vynechána celá replika mluveného textu.

4.4.2 Opravy významu

Příčinou vzniku oprav významu užitých slov je to, že mluvčí si vzpomněl na vhodnější slovo, termín, výstižnější formulaci, význam původně užití formulace zužuje, rozšiřuje, zpřesňuje, specifikuje atd. (Müllerová, 1994, s. 95). Mezi významové opravy podle O. Müllerové řadíme např. opravu slovesného způsobu, slovesné osoby, změnu kladu v zápor a naopak, náhradu nesprávné formulace s údajem opraveným, zpřesnění formulace ad.

V mluveném textu analyzovaného materiálu jsme během zkoumání narazili na řadu významových oprav (viz tabulka 13, ukázka 4, příklady 1-12), které rozebereme a následně porovnáváme s psanou verzí pořadu.

Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...že ty pěkný ženy takhle normální ženský si vybíraj takový ty standardy (.) ty takzvaný nekvalitní hezouny, tak von ten hezoun je geneticky nekvalitní. ...	Že ty pěkný ženy... Takhle, normální ženský si vybírají ty standardy nebo takzvaný nekvalitní hezouny. Hezoun je geneticky nekvalitní.
2	JK	...a jak ste to dělali, byli ste spíš tam? nebo spíš tady? tak vy ste byla tady.	A jak jste to dělali? Byli jste spíš tam, nebo spíš tady? Vy jste byla tady.

Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
3	AG	...nebo nebo (.) je:ňa je:ňa spíš bych řekla...	Jeňa, spíš bych řekla.
4	AG	...to fidelio je jako křes- jako druhý křestní ...	Fidelio je druhý křestní.
5	JK	...no a nemáte pocit že když máte miminko, nebo hmm batole teď už vlastně skoro že jo a: ste vdaná. že vlastně budete taková úplně zařazená	A nemáte pocit, že když máte miminko, nebo teď už vlastně skoro batole, a jste vdaná, že budete úplně zařazená paninka?

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
		paninka, ...	
6	JK	...no vy ste měl nějakou aféru nebo ste se dopustil něčeho že ste někde (.) napsal pravda z vítězí nebo co ste mě říkal (.) co to bylo? ...	No ne, někde jste prý napsal Pravda z vítězí. Co to bylo?
7	JK	...a měl ste za to pak nějaký postih nebo něco ...	A měl jste za to pak nějaký postih?

Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
8	MN	...mně se to moc líbí, mně se to moc líbí, já sem to slyšela jedn- nebo dvakrát nebo několikrát to je fuk ale ((smích publika))	Moc se mi to líbí, moc. Slyšela jsem to jednou nebo dvakrát nebo několikrát, to je fuk.
9	JV	...já sem si říkal že právě prostitutky teda nebo se to aspoň tak říká já nevím že ((smích)) že sou nejlepší matky potom tak sme si říkali když () tak to znaj...	Říká se, že právě prostitutky jsou potom nejlepší matky.

Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
10	JK	...to vás rozesmálo, ((smích publika)) váš partner je ze spojených států, že jo nebo von žije ve spojených státech nebo žil předtím než ste se poznali ...	To vás rozesmálo? Váš partner je ze Spojených států, že jo? Nebo on žije ve Spojených státech nebo žil, než jste se poznali.

Uvolněte se, prosím; 11. 3. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
11	MJ	...tak to není vo těch penězích který by to p- přineslo to je spíš vo tom e aby těch návštěv nebo tolik aby- ...	Tak to není o těch penězích, který by to přineslo, to je třeba o tom...
12	JK	...vypadá to že ste hu- pokud jde o srandu vyhladověla teda ((smích publika)) ale e ((potlesk)) no tak jako to ne: (.) že bysme si všichni tleskali mě. vy ste taky, e hrála ve filmu nebo ve filmech několika že jo českých v cizích zatím ne?	Vypadá to, že jste, pokud jde o srandu, vyhladověla. Vy jste taky hrála ve filmu nebo v několika českých filmech. V cizím ne?

Tabulka 12 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu

Jako první uvádíme významové opravy, jež zpřesňují vyjádření mluvčích. Mluvčí své vyřčené sdělení neruší, ve druhém říkají v podstatě totéž, ale nějakým způsobem daný obsah upřesňují, specifikují. Významové opravy jsou velmi často doprovázeny

tzv. lexikálními signály²¹, lze je sledovat téměř ve všech příkladech v tabulce 12, jedná se např. o signály *takhle, spíš, nebo, tedy, teda* aj. V některých případech se dokonce objevuje více lexikálních signálů za sebou (viz tabulka 12, příklady 2, 9). Co se týče převedení významových oprav, zpřesňujících formulací mluvčích, lze konstatovat, že téměř všechny byly přeneseny do psané podoby pořadu.

Za zpřesňující opravy významu považujeme také dvojí vyjádření téhož děje pomocí dvou významově blízkých sloves, popřípadě synonymních sloves (viz tabulka 13).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...aby vám tam jednou nevodjeli si myslím, nebo aby nechtěli ne- netíhli do německa ...	Aby vám tam jednou neodjely nebo aby netíhly do Německa.
2	AG	...no já se jmen- já jsem anna, ale ee voni mi tak říkali doma aňa...	Jsem Anna, ale tak mi říkali doma – Aňa.
3	JK	...proto si to s vámi chci doladit ale e čili vy přijdete ráno prostě k ty: vodní nádrži kde se jako bude jezdit e plout, plout a teď se podíváte na tu trasu a to máte nakreslený nějak dopředu nebo...	Proto si to chci s váma doladit... Čili vy přijedete ráno k tý vodní nádrži, kde se bude jezdit. Nebo plout? Plout. A teď se podíváte na tu trasu. A to máte nakreslený dopředu nebo...?
4	DL	... jenom nutím k tomu abychom se nad tím zamysleli, a řík- řekli zeptali se sami sebe jestli je to v pořádku takhle...	Jenom nutím k tomu, abychom se nad tím zamysleli a zeptali se sami sebe, jestli to je takhle v pořádku.

Tabulka 13 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu

V psané verzi pořadu jsou většinou synonymní slovesa (signalizující zpřesnění významu) vynechána, uvedeno je pouze to naposledy vyřčené.

Mezi další opravy významu, vyskytující se v analyzovaných textech, řadíme změnu kladu v zápor a naopak, (viz tabulka 14, příklady 1-4) anebo náhradu nesprávné formulace s údajem opraveným (viz tabulka 14, příklady 5-7).

²¹ Mohou se vyskytovat u všech uvedených druhů oprav, jedná se např. o slova typu: *tedy (teda), prostě, vlastně, totiž, spíše, lépe, raději, nebo, či* atp. Tyto slova se vyskytují před druhou opravenou formulací a mají funkci signálu opravy. Mluvčímu se tak dostává víc času pro plánování dalšího pokračování nebo pro opravu už proneseného úseku, který pokládá za neúspěšný (Müllerová, 1994, s. 115).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	MB	...ano ne ono prostě (.) s těma divákama dohromady jo i u těch televizorů si pěkně pomlčet jako ...	Prostě si s divákama dohromady pěkně pomlčet.
2	JK	...takový zvláštní publikum tam je (.) není,	A je tam zvláštní publikum, není?
3	DL	...no vůbec ne, no vůbec ne, jenom tady se víc mluví tam se nemluví tolik tam to skutečně jede a e naším cílem není v podstatě cílem tři mušketýrů je hlavně pobavit. naším cílem je i trochu pobavit ...	No vůbec ne, to vůbec ne. Jenom tady se víc mluví, tam se nemluví tolik, tam to skutečně jede. A naším cílem není... v podstatě cílem Tři mušketýrů je hlavně pobavit, naším cílem je i trochu pobavit.
4	JK	...no tak to je jasný tak (.) není všem dnům konec (.) ale (.) čím to jako je? vy ste taková exponovaná dáma na takovej atraktivních (.) oborech ((nádech)) (.) ste nejste moc vybíravá, (.) ((smích publika)) nejste namyšlená, ...	To je jasný, není všem dnům konec, ale čím to asi je? Vždyt' jste taková exponovaná dáma v atraktivních oborech. Nejste moc vybíravá? Nejste třeba namyšlená?
5	JK	...to je jedno (.) ale já sem schválně neřek vy ste tedkom vaše oficiální ee (.) vlastně pracovní funkce je ředitelka miss (.) české republiky. ...	To je jedno. Vaše oficiální pracovní funkce je ředitelka Miss České republiky.
6	JK	...no tak já se podívám do papírů to bude hned (.) vy ste myš vy ste ještě federální? ((smích publika)) pardon ne: myš miss (..) to já kvůli němu abych ho pobavil. ((smích publika))...	Hned se podívám do papírů, to bude chvilka. Vy jste myš ještě federální. Pardon, ne myš, miss. To já kvůli němu, abych ho pobavil.
7	MM	...byl. on je ...	Byl. On je.

Tabulka 14 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu

V psané podobě sledujeme, že některé významové opravy autor ponechal a některé byly záměrně upraveny. Konkrétně v příkladech 1, 4, 5 došlo k úpravě, u těchto replik není oprava významu podstatná natolik, aby zůstala zachována. V příkladech 2, 3, 6, 7 naopak zůstaly opravy ponechány, důvody mohou být různé – zachování původnosti a autentičnosti dané komunikační situace, smyslu replik nebo zachování vtipnosti aj.

4.4.3 Gramatické a jiné opravy

Příčinnou vzniku oprav gramatických je to, že mluvčí nedokáže odhadnout v okamžiku, kdy zvolí jistou gramatickou formu pro obsah, který chce sdělit, zda bude tato forma vyhovovat a zda v dalším průběhu sdělování dokáže dodržet započaté syntaktické schéma (Müllerová, 1994, s. 95).

Gramatické opravy jsme v mluveném analyzovaném textu zaznamenali v menší míře než opravy výslovnosti nebo významu. Jedná se především o opravy gramatických kategorií (viz tabulka 15, příklady 1,2) a syntaktické stavby (viz tabulka 16, příklady 3-5).

Uvolněte se, prosím; 25. 2. a 11. 3. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	MM	...narozneniny když slaví králův královna myslím královská rodina tak se to tady slavilo (.) státní svátek thajský. ...	Třeba když měla královna narozneniny, slavilo se to i tady – thajský státní svátky.
2	MK	...hele (.) při pohledu na ty-tydlety ukázky mě napadá že jaká- jakýkoliv moje politický ambice jsou passé jo protože při záštipnosti našich novinářů bych tohleto jako neuhrál...	Při pohledu na tyhle ukázky mě napadá, že jakýkoliv moje ambice jsou passé. Protože při záštipnosti našich novinářů bych tohle neuhrál.

Tabulka 15 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy

Mluví v okamžiku pronesení adjektiva nebo pronomina není ještě zcela rozhodnut pro konkrétní substantivum, proto se může stát, že se adjektiva nebo pronomina se špatným gramatickým rodem nahromadí před substantivem.

Uvolněte se, prosím; 25. 2. a 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
3	JK	...to je jedno (.) ale já sem schválně neřek vy jste teďkom vaše oficiální ee (.) vlastně pracovní funkce je ředitelka národní soutěže miss (.) české republiky. ...	To je jedno. Vaše oficiální pracovní funkce je ředitelka Miss České republiky.
4	JK	...tak se to vyřešilo samo no (..) ((smích publika)) ta ste to ani řešit nemuseli (..) no a nejste, není to třeba (.) co byste třeba řekla že může bejt váš nedostatek jestli třeba nejste namyšlená, trošku nebo tak. ...	Tak to se vyřešilo samo. Ani jste to řešit nemuseli. No a nejste náhodou... Nemůže být problém v tom, že jste třeba trošku... namyšlená?
5	DL	...e to je velice složitý téma který e já mám já mám já mů- v mejch já můžu udělat, vše co je v mých silách abych to dítě ochránil víc udělat nemůžu a tak kde to končí tak tam to prostě končí...	To je velice složitý téma, který... Já mám... Já můžu udělat vše, co je v mých silách, abych to dítě ochránil. Víc udělat nemůžu. A tam, kde to končí, tak tam to prostě končí.

Tabulka 16 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy

V příkladech 3-5 sledujeme formulační pokusy, kdy se mění syntaktická stavba repliky. První formulace je nedokončená a je nahrazena novou vhodnější.

U zmíněných oprav v mluveném textu (tabulka 15 a 16, příklady 1-5) se opět žádná z nich neobjevuje v psané podobě. V knižním vydání pořadu jsou formulace již opravené a některé také zkrácené.

Kromě oprav gramatických se v textu vyskytují i opravy chyb, které jsou motivovány jinak než gramatickým kontextem, např. opravy nespisovných tvarů aj. (viz tabulka 17, příklady 1,2).

Uvolněte se, prosím; 25. 2. a 13. 5. 2005; moderátor – Jan Kraus (JK); hosté (viz tabulka 3)

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...ano a: ee vy ste taky bejvalá miss (.) bývalá miss že jo, (..) z kterýho roku pardon? ((smích publika)) (...) to jenom tak cvičně tak u miss se to říká. ...	Ano a taky jste bývalá miss, že jo. Z kterého roku, pardon? Jenom tak cvičně, u miss se to říká.
2	DL	...e to je velice složitý téma který e já mám já mám já mů- v mejch já můžu udělat, vše co je v mých silách abych to dítě ochránil víc udělat nemůžu a tak kde to končí tak tam to prostě končí...	To je velice složitý téma, který... Já mám... Já můžu udělat vše, co je v mých silách, abych to dítě ochránil. Víc udělat nemůžu. A tam, kde to končí, tak tam to prostě končí.

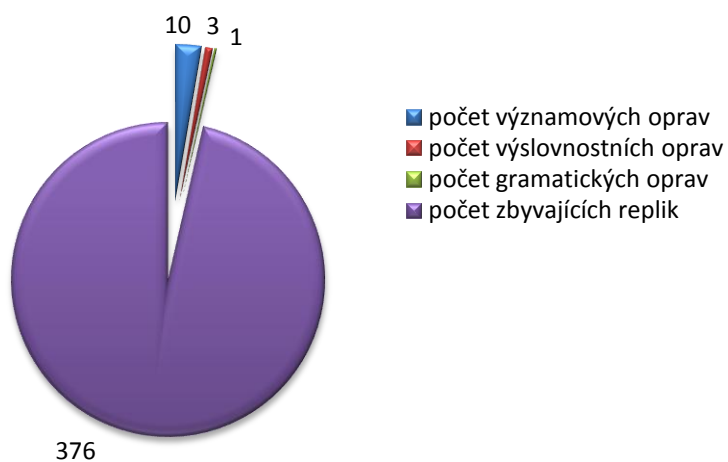
Tabulka 17 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy

Tento druh opravy se v psané podobě rovněž nevyskytuje. V písemné podobě je uvedena pouze opravená verze.

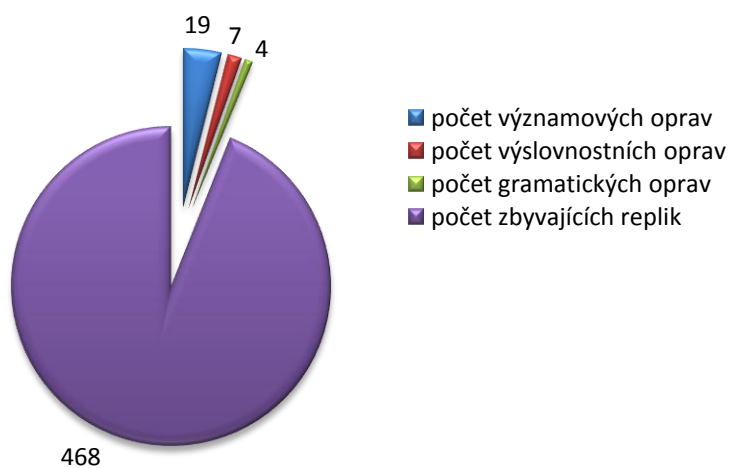
V této kapitole byly předmětem zájmu především tři okruhy oprav - výslovnostní, významové a gramatické. Pomocí kvantitativního přístupu, který byl proveden na celém analyzovaném vzorku (pět pořadů talk show), jsme dospěli k závěru, že nejvyšší počet oprav zastupují opravy významu, poté opravy výslovnosti a nakonec gramatické opravy (viz grafy 1-6).

Do knižní podoby byly taktéž nejčastěji přeneseny opravy významu, které napomáhají jednotlivým replikám zachovat si smysl, autentičnost a živost rozhovorů. Opravy výslovnostní a gramatické v psaném textu nebyly zaznamenány, zde jsou užity pouze výsledné opravené formulace.

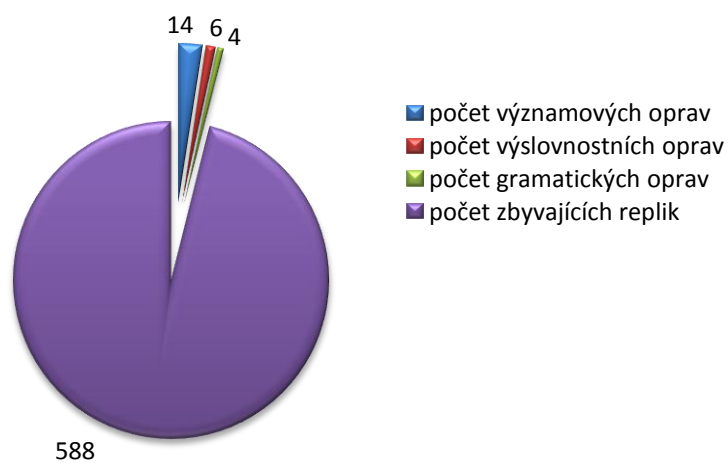
Graf 1 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005

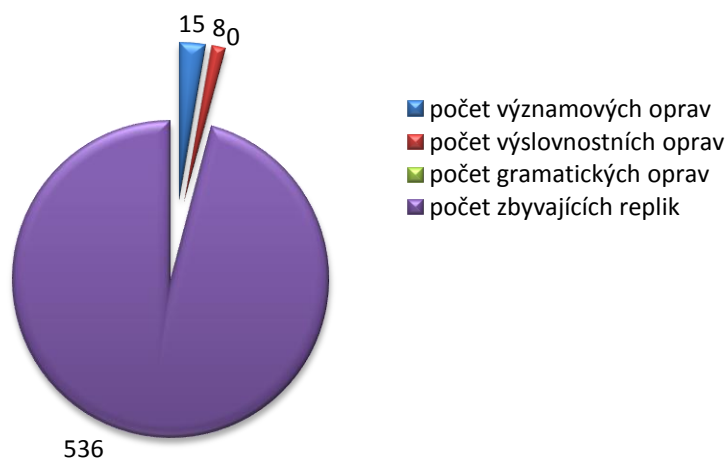
Graf 2 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005

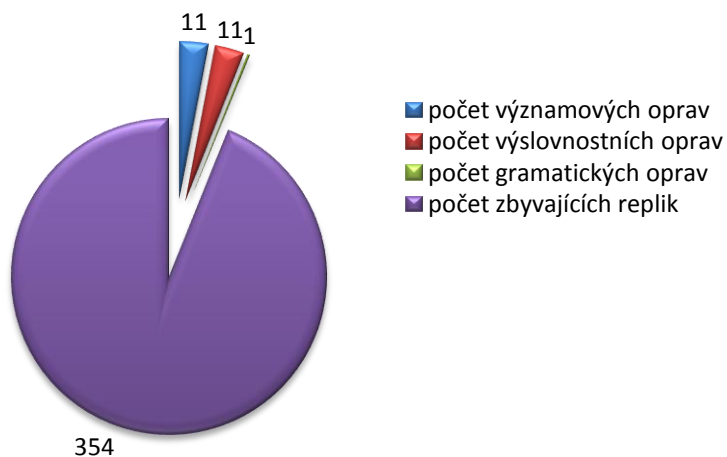
Graf 3 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 11. 3. 2005

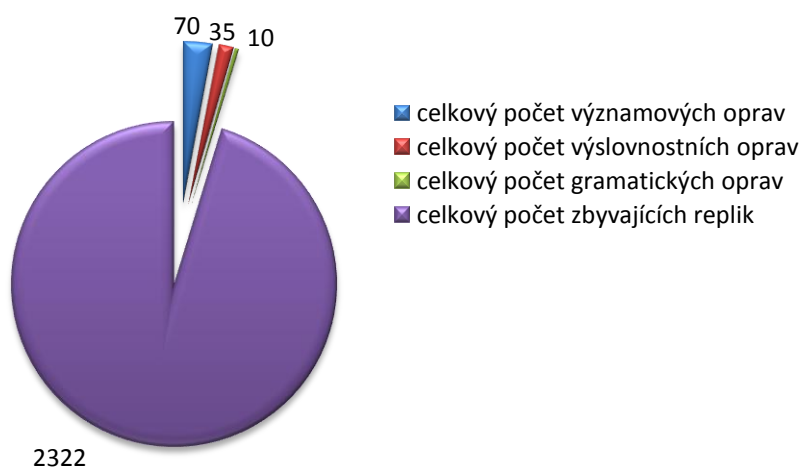
Graf 4 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005

Graf 5 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005

Graf 6 Celkový počet oprav v ilustračním vzorku

4.5 Syntaktické chyby

V páté příkladové části se zaměříme na výskyt syntaktických chyb v analyzovaném textu. Syntaktické chyby neboli odchylky od větné stavby jsou poměrně častou chybou psaného i mluveného textu. Převážně se vyskytují v dlouhém souvětí nebo nepřipraveném mluveném projevu. Mezi základní odchylky větné stavby patří – anakolut, atrakce, kontaminace a zeugma. Skrze dílčí příklady jsme sledovali jejich zastoupení v mluvené verzi pořadu a následné převedení do podoby psané.

4.5.1 Anakolut

Anakolut čili vyšinití z vazby se vyznačuje změnou původního větného schématu v jiné, kdy další část věty nenavazuje správně na část předcházející, např. *pracovníci, kteří dobře pracují, musíme náležitě odměnit.* (Lotko, 1998, s. 14) Vyšinití z větné vazby se velmi často objevuje v nepřipravených mluvených projevech, kdy si mluvčí neuvědomuje, jak větu začal (viz tabulka 18, příklady 1-5).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...kam to jezdíte čoveče (.) co to je za lidi? (.)ale ne tak u ty: kultury je pěkný přece že vy se můžete pohybovat jak v ty: oblasti dotovaný ta spadá spíš pod vás (.) anebo v ty: volný co se pohybují spíš já (.) krom te:hle ctěné televize tu si platěj tady občani (.) e tak (.) jo ta oblast tržní kde jaksi ministr kultury se neobjeví jak je rok dlouhej ale já sem teď ...	Kam to jezdíte, člověče? Co to je za lidi? Ale ne, u kultury je přece pěkný, že se můžete pohybovat jak v oblasti dotované, ta spadá spíš pod vás, tak v té volné, kde se pohybují spíš já. Tedy kromě téhle ctěné televize, tu si platěj občani. V oblasti tržní se ministr kultury neobjeví, jak je rok dlouhej.
2	MB	...[takže jak jsem se dostal k moderování] to je přece, to se, to se přece o dobrým moderátorovi říká že má pach...	... o dobrým moderátorovi se říká, že má pach.
3	MB	...to určitě právě že, právě že jsem chtěl říct že že pak ee člověk se vydal na zpátek měl s tou velkou euforií protože to bylo úžasný to co se dělo (.) tak jsme si řekli že jo vrátíme se no a: v zajímavém momentě hned ee jakovy po za téma hranicemi už se člověk setkával s tím e ne: úplně ee normálním jako v uvozovkách ...	To určitě. Právě jsem chtěl říct, že pak se člověk, vydal nazpátek s velkou euforií, protože co se tu dělo, bylo úžasný. Tak jsme si řekli, jo, vrátíme se. A zajímavý moment pak byl, že hned za hranicemi už člověk zjišťoval, že to úplně tak není, že na spoustu věcí vlastně zapomněl.
4	AG	...vůbec mě mě nějak to je mě mě já bych v podstatě řekla že mě je tak strašně moc věcí jedno (.) že me dycky třeba baví když se takhle o sobě něco dozvím že jako nějak působím na lidi nebo hmm mě to...	Vůbec. V podstatě bych řekla, že je mi tak strašně moc věcí jedno, že mě docela baví, když se takhle něco dozvím o sobě, o tom, jak třeba působím na lidi.

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
5	DL	...an- dneska v podstatě už všechno já sem si e dlouhou dobu myslel že budu do toho moct nějakým způsobem mluvit ale za a si myslím že je lepší když každěj děla to co čemu rozumí když se každěj soustředí na nějakou e činnost stoprocentně a druhá věc třeba na tajemství sem ani e myslím že se to podepsalo pozitivně prostě e ten režisér je je má nějakou představu a před a to že bychom tam seděli oba dva a já říkal já si myslím že by to mělo bejt spíš takhle myslím že by to bylo kontraproduktivní takže e takže je to ideální...	Dneska už v podstatě všechno. Já jsem si dlouhou dobu myslel, že budu do toho moct nějakým způsobem mluvit, ale je lepší, když každěj děla to, čemu rozumí, když se každěj, soustředí na nějakou činnost stoprocentně. A druhá věc, že třeba na Tajemství jsem ani... Myslím, že se to podepsalo pozitivně. Prostě ten režisér je, je..., má nějakou představu. A to, že bychom tam seděli oba dva a já říkal, já si myslím, že by to mělo bejt spíš takhle, myslím, že by to bylo kontraproduktivní. Takže je to ideální.

Tabulka 18 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – anakolut

V psané podobě jsou vyřčené repliky rozděleny do kratších větných celků. Některé výpovědi jsou přerušeny. Jedním z důvodů přerušení větných celků a naznačení neukončenosti děje (tzv. apoziopeze), může být zakrytí vyšinutí z větné vazby – anakolutu. Ve všech příkladech mluveného textu dochází v psané verzi k odstranění syntaktické odchylky.

4.5.2 Atrakce

Pojem atrakce znamená mechanické přizpůsobení slova podobě slova sousedního, často nadřizovaného - větná spodoba, např. *...vedle dlouhých souvětích. x ...vedle dlouhých souvětí* (Lotko, 1998, s. 19).

V analyzovaném textu jsme zaznamenali tyto doklady syntaktické odchylky atrakce (viz tabulka 19, příklady 1-3).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	TK	...jo jo (.) skrikros který není vlastně na tratích upravených ale on se jezdí jako v hlubokým sněhu nebo v nějakých velkých horách, a to se jezdí většinou po víc lidech (.) no a pak je tendle ten náš kterej jezdíme...	Jo, jo. Skikros, kterej není na upravených tratích, jezdí se v hlubokým sněhu nebo ve velkých horách. A jezdí se většinou po víc lidech. A pak je tenhle náš.
2	JK	...a to bez jakýchkoliv vládních nařízeních vyhlášek zdaňování (.) e jaksi sami vod sebe takže se ukazuje že (.) zdaleka nejsme tak zahledění sami do sebe jak se často obáváme ((nádech))...	...a to bez jakýchkoliv vládních nařízeních, vyhlášek, zdaňování, jaksi sami od sebe. Takže se ukazuje, že zdaleka nejsme tak zahledění sami do sebe, jak se často obáváme.
3	JK	...no vy žijete v takovém dobrodružstvím že ani nevíte	Žijete v takovém dobrodružství, že ani nevíte, co se s váma vlastně děje.

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
		co se s váma vlastně děje... z toho (.) no a dobře teď přijde ten den d	

Tabulka 19 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – atrakce

V příkladech lze pozorovat, že pádové zakončení adjektiv – *upravených, vládních a takovým* se nepatříčně přeneslo na koncovky substantiv – *tratí, nařízeních a dobrodružství*. V knižní podobě autoři zanechali pouze jednu z vyjmenovaných atrakcí (příklad 1).

4.5.3 Kontaminace

Kontaminace neboli směšování vazeb vzniká zkřížením dvou různých vazeb. Správná vazba slov (nejčastěji sloves) je zaměněna s jinou, která je převzata od slova podobného významu, např. *...vyvarovat se chybám.* x *...vyvarovat se chyb.* (*...vyhýbat se chybám.*), (Lotko, 1998, s. 64).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...jo to já dávám sem já už tam mám vod krause zlatou ((smích publika)) a pak v prosinci se přihlaste ((smích publika)) to se budou vydávat medaile zase (.)ale vy ste byla druhá e na olympiádě v aténách no ale tomu předcházel ještě další vaše úspěchy (.) mohli bychom je trošku prolítnout, jenom tak jako serfovat ((míněno surfovat)) to malinko,...	Jo. To já dávám sem, já už tam mám od Krause zlatou. A pak v prosinci se přihlaste, to se budou medaile zase vydávat. Vy jste byla druhá na olympiádě v Aténách, ale tomu předcházely vaše další úspěchy. Mohli bysme je trošku prolítnout, jenom tak surfovat v tom malinko?

Tabulka 20 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – kontaminace

V příkladu lze pozorovat zkřížení dvou vazeb různých sloves. Sloveso „surfovat“ (se pojí s lokálem surfovat *po/na kom po/na čem?*) převzalo akuzativní formu předcházejícího slovesa „prolítnout“ (*koho co?*). V psané podobě pořadu je pádová forma již správná, ale i přesto se sloveso „surfovat“ v uvedeném kontextu nepoužívá.

4.5.4 Zeugma

Zeugma neboli spřežení vazeb či zanedbání dvojí vazby je odchylka od pravidelné větné skladby, která vzniká tím, že se u dvou sloves s různou vazbou užije vazby jen jednoho z nich, např. *zaléval a pečoval o květiny.* (Lotko, 1998, s. 127) Záměrem některých mluvčích (a autorů textů) je vyjádřit se co nejstručněji a neopakovat dlouhé úseky vět, z těchto důvodů může docházet ke spřežení rozdílných vazeb (viz tabulka 21, příklady 1-3).

př.	ml.	mluvená podoba	psaná podoba
1	JK	...já bych chtěl jestli byste byl tak hodnej. a moh mě vysvětlit tu penzijní reformu ale ne: ty vaše střednědobý výhledy a tyhle ty (.) tak abych tomu rozuměl já to znamená prostej člověk a tady diváci ((ukáže gestem do publika)) v čem to je ten problém já vím že e zjednodušeně řečeno dojdou prachy (.) jo, ...	Já bych chtěl, jestli byste byl tak hodnej a mohl mi vysvětlit ty vaše penzijní reformy. Tak, abych tomu rozuměl já, prostý člověk. V čem je problém? Já vím, zjednodušeně řečeno dojdou prachy.
2	JK	...ne jenom bejt ve vládě a ((smích publika)) celej život ekonomiku, ale ee co mě vždycky ohromně zajímalo kdy ste se třeba teďkom naposled fotila, ...	Ale co mě ohromně zajímá, kdy jste se naposled fotila?
3	JK	...a co se tam děje jako? tam přijedete a helou helou ((míněno hello)) ((smích publika))...	A co se tam děje? Přijdete a říkáte hello, hello?

Tabulka 21 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – zeugma

Syntaktická chyba (příklad 1) vznikla důsledkem připojení plurálu „*a tady diváci*“. Pokud bychom chtěli větu v mluvené verzi přestylovat správně, museli bychom převést přísudek do plurálu. Takto: „... *tak abych tomu rozuměl já, to znamená prostej člověk a aby tomu rozuměli tady diváci*...“ v dalších příkladech 2, 3 chybí sloveso – „...*ne jenom bejt ve vládě a celej život ekonomiku*.“ x „... *ne jenom bejt ve vládě a celej život dělat ekonomiku*.“ nebo „... *tam přijedete a helou, helou*.“ x „...*tam přijedete a říkáte helou, helou*.“ Do psané verze nebyla syntaktická odchylka ani v jednom případě zanesena.

V páté ukázkové části bylo předmětem našeho zájmu zkoumat, jaké syntaktické chyby se vyskytují v analyzovaném materiálu. Všimli jsme si také toho, v jaké míře jsou zastoupeny a zdali jsou zaznamenány v knižní podobě pořadu. Na základě analýzy jsme zjistili, že největší zastoupení má v ilustračním vzorku mluveného komunikátu anakolut, po té atrakce. Kontaminace a zeugma se v mluveném textu objevují spíše sporadicky. Co se týče přenesení syntaktických odchylek do psané podoby, nutno říct, že ve většině případů přepsány nebyly. Dokladem tohoto tvrzení jsou uvedené příklady konkrétních syntaktických chyb.

4.6 Shrnutí syntaktické stránky mediálního dialogu

V uvedených pěti ukázkách jsme při analýze zkoumali, jak se syntaktická výstavba mluveného dialogu odlišuje od psaného vydání a jaké znaky mluvenosti naopak

zůstávají v knižní podobě ponechány. Lze konstatovat, že obě podoby jazykového kódu si zachovávají své základní znaky a autentičnost.

Srovnáním syntaktické stránky mluveného a psaného mediální dialogu (viz příkladové ukázky 1-5) jsme dospěli k těmto závěrům:

- a) mnoho replik mluveného textu nemá svůj protějšek v textu psaném;
- b) u mluvených celků zaznamenáváme rozsáhlejší sekvence než u větných celků textů psaných;
- c) znaky intonačních signálů mluveného projevu jsou nahrazeny v písemném textu interpunkčními znaménky;
- d) na jedné straně v psaném textu dochází k redukování nepotřebných výrazových prostředků: opakujících se synsémantických slov, vycpávkových slov, paralingvistických jevů a pauz, intenzifikátorů, kontaktních a navazovacích částic, nadbytečných ukazovacích zájmen a jiných deiktických prostředků;
- e) na straně druhé v psaném komunikátu, z důvodu uchování si působnosti a neformálnosti mluvených rozhovorů, některé rysy mluvenosti zůstávají: přívětné výrazy a konstrukce, tázací a přitakávací formule, ukazovací a neurčitá zájmena, některá vycpávková slova aj.;
- f) do psané verze pořadu je přepsána většina významových oprav, které mluvčí během rozhovorů vysloví;
- g) opravy výslovností a opravy gramatické, které se taktéž v mluveném textu objevují, v psaném komunikátu zachovány nejsou pouze jejich opravené formulace;
- h) zaznamenané syntaktické chyby (anakolut, atrakce, kontaminace, zeugma) nejsou do textu přeneseny.

Závěrem lze říci, že cílem editovaného knižně publikovaného textu je upravit a redukovat mluvený projev tak, aby byl přijatelný pro čtenáře, ale zároveň by si měl zachovat svůj primární záměr - svou živost a vtipnost.

5 Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – lexikální stránka

„Slovní zásoba spjatá s určitým společenstvím není přirozeně zcela sourodým celkem, stejně jako není takovým celkem ani samo společenství uživatelů národního jazyka. Lze tedy lišit slovní zásobu neboli lexikon přináležející k reprezentativnímu spisovnému jazyku a lexikon nespisovných jazykových útvarů nebo polo útvarů nářečních, tj. teritoriálních a sociálních dialektů. Vedle tzv. slov neutrálních (použitelných každým mluvčím v každé situaci) lze vyčlenit vrstvy slov charakterizované nějakým specifickým příznakem. Mluvíme pak o slovní zásobě vymezené teritoriálně, sociálně, s časovou platností a příznakem expresivnosti“ (Grepl, Karlík; 1995, s. 93).

Čmerjková (Čmerjková, 2011, s. 309) výběr jazykových prostředků české mediální scény hodnotí jako heterogenní a pestrý. Dále uvádí, že „odlišná je nejen mluva moderátorů a moderátorek, ale i jejich hostů, jejichž projevy oscilují mezi intelektuální přesností zachovávající spisovný úzus a bohémsky přirozenou či stylizovanou ležérností, jíž vyhovuje ladění nespisovné.“

Spektrum slovní zásoby užití v pořadu Uvolněte se, prosím je velmi různorodé. Moderátor hovoří výhradně nespisovně - obecnou češtinou. Hosté a jejich slovní zásoba se různí - souvisí s individualitou projevu.

V následujících kapitolách budeme sledovat výskyt lexikálních prostředků ve vybraných pořadech Uvolněte se, prosím. Vzhledem k tomu, že zkoumáme mediální dialogy zábavné talk show, tak se především zaměříme na lexikální výrazy, jež zvyšují míru vtipnosti, odlehčenosti a zábavnosti pořadu. Pozornost budeme věnovat přítomnosti: hovorových výrazů (nespisovných), univerbizačních výrazů, expresivních výrazů - záporně zabarvených slov, kladně zabarvených slov, intenzifikujících a hodnotících výrazů, cizích a přejatých slov. Dále budeme srovnávat, zda analyzované lexikum mluveného textu bylo zaznamenáno do knižní podoby s úpravami či nikoliv.

5.1 Hovorové výrazy

Do lexikální hovorové vrstvy patří prostředky, jejichž hovorovost vystupuje ve srovnání s prostředky neutrálními. Rozlišujeme hovorové prostředky spisovné a nespisovné. Jako nespisovné prostředky hodnotíme pojmenování z obecné češtiny a slangů. Pronikání nespisovných prvků do hovorové češtiny se děje stále, a proto nelze hranici mezi hovorovou vrstvou a obecnou češtinou a slangem pevně postihnout (Fic, 2008, s. 92).

Předmětem našeho zájmu jsou v první analyzované ukázce – hovorové výrazy²² (nespisovné), vyskytující se jednak v mluvě moderátora a jednak v projevech hostů. V následující tabulce uvádíme hovorové výrazy – obecně české. Jednotlivé výrazy byly konfrontovány se Slovníkem spisovného jazyka českého (SSJČ)²³ nebo se Slovníkem spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ). Uvádíme také souhrnný počet výskytů příkladových slov v mluvené verzi pořadu (počet zahrnuje i tvarové varianty výrazů a různé mluvčí, kteří ho vyslovili), (viz tabulka 22, ukázka 1).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
DL	3	...a v krámě že říkal svý ženě s tou se nebav dyť vidiš že je to...	...a v krámě potom řekl ženě: „S tou se nebav, vždyť vidiš, že je to...
JV	2	...tak prostě jestli chceme spolu vycházet musíme spolu i hrát a tak to je v ty: branžijestli chceme spolu vycházet, musíme spolu i hrát. A tak to v branži je.
JK	1	...no tak vona čtvrtina Čechů byla v partaji mají na co vzpomínat...	No tak, čtvrtina Čechů byla v partaji , mají na co vzpomínat.
JK	1	...vopravdu vy ste byli takovádle silná grupa jo? ((smích publika))	Opravdu, byli jste takováhle silná grupa ?
JK	5	...víte že vždycky když jsem vám říkal že vás sundáme tak ste se tak čertil jako...	Vždycky, když jsem vám říkal, že vás sundáme , tak jste se čertil.
JK	1	...vím že tam je ta finta že se prodlužuje ten vodchod do důchodu čili...	Vím, že je tam ta finta , že se prodlužuje odchod do důchodu. Čili...
JK	1	...pak zase tohle čapnout a dát to ta:m...	...pak zas tohle čapnout , dát to tam.
JK	1	...a já sem mu dal stovku a řek sem (.) přijedte až za tejdén...	Dal jsem řidiči stovku a řekl jsem, přijedte až za tejdén.

²² V analyzovaném materiálu je pochopitelně hovorových výrazů více, ovšem záměrně byl vybrán reprezentativní vzorek příkladů, který je doložitelný podle slovníků – SSJČ nebo SSČ.

²³ Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) je dostupný v elektronické podobě na webové adrese: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssj>

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	5	...ale vy ste měl ještě nějakej malér že jo...	Ale vy jste měl ještě nějakej malér , že jo?
JK	8	...tak lepší než krásná fotka hrozný ženskýtak lepší než krásná fotka hrozný ženský .
MK	1	...já mám v exkalibru roli kte- kde kde vystupuje blondák jako jo...	Já mám v Exkalibru roli, a je to blondák .

Tabulka 22 Příklady - lexikální stránka, ukázka 1 – hovorové výrazy

V analyzovaném materiálu zaznamenáváme hojně užívání hovorových výrazů, nespisovných – obecně českých, převážně se vyskytují v projevu moderátora. Na ilustračních příkladech lze pozorovat, že ani v jednom případě nebyly výrazy v psané podobě pozměněny. Autor publikace všechna hovorová slova nechává v knižní podobě v původním znění.

5.2 Univerbizované výrazy

Univerbizované výrazy vznikají pomocí jednoslovného pojmenování motivovaného synonymním pojmenováním víceslovným (viz tabulka 23, ukázka 2). Proces univerbizace je projevem jazykové ekonomie. Univerbizované výrazy se nejvíce uplatňují v běžné mluvě, v profesním a slangovém vyjadřování, nejčastěji mívají nespisovnou formu. U mnohých je zřejmý expresivní příznak (*Encyklopedický slovník češtiny* (dále jen EŠČ), 2002, s. 505-506).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
TK	4	...tak já už sem byl e tak tak dobitej z toho slalomu a z vobřáků že sem...	No ta, byl jsem už tak dobitej ze slalomu a z obřáku , že jsem pomalu ztrácel...
<i>vobří slalom</i> → <i>vobřák</i>			
TK	1	...no:, kamarád jakub mi říká hele, pořádá pořádá se to tady ve špindlu tak pojď deme si to dát...	No a kamarád Jakub mi říká, hele, pořádá se to tady ve Špindlu , pojď, jdeme si to dát.
<i>Špindlerův mlýn</i> → <i>Špindl</i>			
JK	1	...jako svoji malou čerpačku jo? ((smích publika))...	Svoji malou čerpačku , jo?
<i>čerpací souprava</i> → <i>čerpačka</i>			
JK	1	...mohla bejt jo (..) to sou dva nákladáčky jo a...	To jsou dva nákladáčky , ne?
<i>nákladní automobil</i> → <i>nákladák</i> → <i>nákladáček</i>			
JK	1	...a vedle mě buší někdo do tenisáku (.) ((smích publika))...	...a vedle mě někdo buší do míčku .
<i>tenisový míček</i> → <i>tenisák</i>			
JK	1	...jak byla ve vrátnici tak jí	...protože přesně když byla

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
		pípla esemeska ((smích publika))	ve vrátnici, pípla jí esemeska .
<i>sms zpráva</i> → <i>esemeska</i>			
JK	1	...odsouzená chtěla pronést mobil ve vlasech...	Odsouzená chtěla pronést mobil ve vlasech.
<i>mobilní telefon</i> → <i>mobil</i>			
JK	2	...no ne tak mě to vysvětlete desátá a máte tutový stříbro ,	A tak mi to vysvětlete, že jste desátá a máte tutový stříbro ...
<i>stříbrná medaile</i> → <i>stříbro</i>			
TK	2	...to je zlatíčko no...	-
<i>zlatá medaile</i> → <i>zlatíčko</i>			

Tabulka 23 Příklady - lexikální stránka, ukázka 2 – univerbizované výrazy

Příkladové univerbizované jednotky zdůrazňují nutnost přetrvávající koexistence motivující víceslovné jednotky s jednotkou univerbizovanou např. *stříbrná medaile*→*stříbro*; *zlatá medaile*→*zlatíčko*; *mobilní telefon*→*mobil*; *Špindlerův mlýn*→*Špindl*...atd. Příkladové výrazy *vobřák*, *tenisák*, *nákladák*, *čerpačka* a *esemeska* vznikly derivací a reflektují zpravidla rod řídicího substantiva motivujícího spojení, zachovává základ atributivního adjektiva a je nejčastěji tvořen sufixy -ák, -ka (srov. s ESC, 2002, s. 506). V psané podobě došlo ve třech příkladech ke změně – v univerbizovaném výrazu *vobřák* bylo odstraněno protetické v, jenž je typické pro obecnou češtinu; dále univerbizované slovo *tenisák* vyskytující se v mluvené verzi bylo v psané nahrazeno slovem *míček* a poslední příklad – replika, kde mluvčí hovoří o *zlatíčku*, byla vynechána.

5.3 Expresivní výrazy

Expresivita je pragmatická složka významu lexému nebo jeho výskytu. Je chápána jako různě silný projev afektivního a volního vztahu mluvčího, nebo vyplývá z užití, které se v kontextu chápe jako neobvyklé, resp. vybočující z očekávané formy. Překrývá se s emocionálností, afektivním a konotativním významem (Lotko, 1998, s. 34). Expresivní výrazy mohou mít zastoupení jednak ve spisovném jazyce a jednak v ostatních útvarech národního jazyka.

Expresivitou se mimo jiné zabýval Jaroslav Zima ve stále velmi podnětné lexikologické a stylistické monografii – *Expresivita slova v současné češtině* (1961). J. Zima v ní rozlišuje trojí typ slovní expresivity:

- inherentní (poznatelný i bez větné souvislosti) – patří sem slova, jejichž expresivnost je neoddělitelnou součástí jejich významu a souvisí často s jejich hláskovou a slovtvornou podobou, např. *jednoduchoučký*, *hulit*, *haját* aj. (Zima, 1961 srov. Jelínek in Naše řeč, 1963),
- adherentní (vznikající významovou změnou slova) – sem Zima zahrnuje slova, jejichž základní význam je sice neexpresivní - neutrální, ale v určitém kontextu nabývají expresivních znaků, např. *robota* – ve smyslu těžká práce, *ořukávat* – ve smyslu předběžně něco zjišťovat apod. (Zima, 1961 srov. Jelínek in Naše řeč, 1963),
- kontextový (způsobený vzájemným proniknutím stylistiky nesourodého výraziva) – je záležitostí konkrétních promluv, nikoli slovní zásoby. Expresivita zde vzniká vzájemným prolínáním stylistiky a nesourodého výraziva a mimo daný kontext se ztrácí, např. *město* – *vesnice*, *veletok* – *řeka* – *potok* aj. (Zima, 1961 srov. Jelínek in Naše řeč, 1963).

Vzhledem k tomu, že třetí typ expresivity nepatří do oblasti lexikologie, ale je jevem stylistickým, využijeme pro potřeby naší analýzy pouze první dva typy Zimova dělení – inherentní a adherentní.

5.3.1 Inherentní expresivní výrazy

V analyzovaném textu jsme zaznamenali hojný výskyt příkladů inherentní expresivity (viz tabulka 24, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	1	...já sem na tohle fanda ale ten pocit musí bejt zvláštní...	Jsem na tohle fanda . Ale ten pocit musí bejt zvláštní.
JV	2	...že bych si najal nějakýho frajera který by mi to...	Najal bych si frajera , kterej by mi to...
JK	3	...ty takzvaný nekvalitní hezouny , tak von ten hezoun je geneticky nekvalitní...	...takzvaný nekvalitní hezouny . Hezoun je geneticky nekvalitní.
MK	2	...sem si zvyknul na tu e polohu toho kašparajsem si zvykl na polohu toho kašpara ...
JK	1	...a co tam je stařík s pěknějma vlasama...	...A co tam je? Stařík s pěknějma vlasama?
TK	1	...voni dycky říkaj ten kraus ten dělá zase průsvihy ...	Vždycky říkají: Kraus zase dělá průsviny .
LŠ	1	...dá takový lejstro který si přečtete...	...dá takový lejstro , který si přečtete...
JK	2	...kdo to počítá u vás teda ty hausnumera , ...	Kdo to počítá?

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
MK	5	...ten fór nevyjde rozumíš...	Ale ten fór nevyjde, rozumíš.
JK	1	...ráno vyskotačíte už z postele...	Ráno vyskotačíte z postele už...
JK	1	...jo jako že kdybych (.) se zakuckal ...	Kdyby se třeba zakuckal .
JV	1	...nevím kde ste to vyštrachal teda...	A kde jste to vůbec vyštrachal ?
JK	2	...no vy já tak zatím ještě nedrandím ...	No vy, já tak zatím ještě nedrandím .
JK	1	...jak si tím pomatláte hlavu a vono vám to takhle zhnědne...	...jak si pomatláte hlavu a ono vám to zhnědne?

Tabulka 24 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

V příkladové části uvádíme nejprve expresivní označení osob, substantiv a nakonec sloves. Inherentní expresivita výrazů je zachována i v psané části, pouze v jednom příkladu došlo k vynechání výrazu př. „...*kdo to počítá u vás teda ty hausnumera*...“ v psané verzi „...*kdo to počítá?*“. Ve všech ostatních případech se výrazy mluveného textu shodují s použitými výrazy psaného textu – nedochází k žádným úpravám.

Ve zkoumaném textu se objevují i tzv. okazionalismy²⁴, které taktéž nesou inherentní expresivní příznaky (viz tabulka 25, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	4	...sociální demokrati který taky oznámili že to nebyla dohoda ale předdohoda , to je novej termín předdohodasociální demokrati, kteří taky oznámili, že to nebyla dohoda, ale předdohoda . To je novej termín předdohoda .
JK	1	...může se objevit i zadohoda ((smích publika))	Může se objevit i zadohoda .
JK	1	...von může bejt tučnosexuál . ((smích publika))	...on může bejt tučnosexuál .

Tabulka 25 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

Ani zde v psané verzi pořadu nedochází k úpravám těchto výrazů.

5.3.1.1 Kladně zbarvená slova

Mezi kladně zbarvená slova řadíme např. deminutiva, familiární slova, hypokoristika, dětská slova nebo eufemismy. V analyzovaném textu se ve větší míře objevily zejména tři skupiny: deminutiva neboli zdobněliny, hypokoristika a dětská slova. Kladně zbarvená slova vyjadřují většinou kladný citový vztah mluvčího

²⁴ Okazionalismus – pojmenování vznikající příležitostně v procesu tvoření textu zpravidla pro jedno konkrétní použití podmíněné kontextem (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 292).

k nositeli zdobrnělého výrazu, ovšem v případě talk show Uvolněte se, prosím jsou tato slova spíše užívána z toho důvodu, aby vyvolala větší a silnější komický účinek. S pomocí deminutiv, dětských výrazů či hypokoristik se zejména moderátor snaží o zesměšnění a vyvolání smíchu. Výrazy totiž v daném kontextu působí velmi nápadně, neboť jejich užití zde není náležité. Kladně zabarvená slova jsou tedy vesměs užívána v záporném vztahu mluvčího, a to ironicky.

5.3.1.1.1 Deminutiva

Za deminutiva považujeme substantiva, popř. slova jiného druhu se zdobrnělým významem, často s pozitivním hodnocením, např. *domek*, *malinký* atd. (Lotko, 1998, s. 25). V analyzovaných textech jsou deminutiva používána, jak již bylo výše zmíněno, spíše ve významu zesměšňujícím a ironizujícím (viz tabulka 26, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	1	...to je váš takovej suvenýrek ...	Takovej váš suvenýrek .
JK	1	...a zapíšete to do vodovodního dení- deníčku nebo...	...a zapíšete si to do vodovodního deníčku .
JK	2	...k panu patriarchovi (.) do teploučkak panu patriarchovi. Do teploučka .
JK	1	...mohla bejt jo (..) to sou dva nákladáčky jo...	To jsou dva nákladáčky , ne?
JK	3	...no a jak je vám když tam takhle stojíte v tom tichoučku ...	A jak vám je, když tam takhle stojíte v tom tichoučku ?
JK	1	...ale vona je to taková jednoduchoučká písnička...	Ale je to taková jednoduchoučká písnička.
MK	1	...no taková krabička na tom je tam tady nějaká...	To je taková krabička .
JK	1	...kdybych zahlídnul jak někdo živě jí myšku bylo by to asi poslední na co bych se v televizi díval...	...kdybych viděl, jak někdo živě jí myšku , bylo by to asi poslední, na co bych se v televizi díval.
JK	1	...tady někdo dokonce vopustil lodku ...	Tady někdo opustil dokonce lodku .
MK	2	...že se nechala chytit do ty: pastičkyže se nechala chytit do pastičky .
JK	1	...že ho mám přeházet lopatou s ty: tatry do ty: malý kotelničky (.)	...že to uhlí mám přeházet lopatou z tý tatry do malý kotelničky .

Tabulka 26 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

Deminutivní výrazy se vyskytují převážně v projevu moderátora, který skrze ně rozvíjí komický efekt sdělení. V knižní verzi pořadu nedochází k úpravě.

5.3.1.1.2 Dětská slova

Jedná se o výrazy užívané dětmi nebo dospělými v rozhovoru s dětmi, např. *papat*, *hačat*, *bumbat* aj. Ve zkoumaných dialozích jsou užívány výhradně za účelem zesměšnění (viz tabulka 27, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
MB	3	...jo stalo se (.) ee tak já jsem spíš ee (..) chtěl papat ((smích publika)) ...	Když jsem přišel na svět, chtěl jsem spíš papat .
JK	3	...pak (.) tuším bumbat ,...	Pak tuším bumbat .
MB	3	...pak sem šel (.) kakat ...	Pak jsem šel kakat .
MB	1	...pak ((smích)) pak, pak byly první krůčky ...	Pak... Pak byly první krůčky .
JK	1	... ne : jenom spolu tak hačáte večer...	Jenom tak spolu večer hačáte .
JK	1	...a po koupání pūjde (.) hajinkat k panu patriarchovi...	A po koupání pūjde slepice hajinkat k panu patriarchovi.

Tabulka 27 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

Příklady dětských slov jsou uvedeny stejně, jak byly vyřčeny i v psaném textu.

Problematikou užívání deminutiv se zabýval mimo jiné i Marek Nekula, jenž ve své stati *Deminutiva a zdvořilost* (2003) uvádí rozbor dvou situací, ve kterých se obvykle užívá deminutiv:

- zdvořilostní (projevuje se u označení předmětů, časových údajů, nepoužívá se v oslovení, minimalizace nároků kladených na adresáta);
- důvěrností (projevuje se v oslovení, v důvěrné situaci).

Dále M. Nekula uvádí tři prototypické situace, v nichž se užívá deminutiv v oslovení - dětský svět, domácí zvířata (mazlíčci), dospělí v důvěrném vztahu. V důvěrném vztahu mohou deminutiva fungovat jako tzv. „down toners“ – tlumiče sociální distance, skrze ně je minimalizována sociální distance (Nekula in Čeština - univerzália a specifika, 2004, s. 111).

M. Hirschová (Hirschová, 2006, s. 183) hovoří o výskytu deminutiv v ironizujících výpovědích²⁵, kde se původní pozitivní emocionální příznak přepólovává př. *Tak čajíček si nedáš, ale rumíček jo?* Spolu s ironizováním může být užívání zdrobnělin

²⁵ Pro ironické výpovědi je charakteristický rozdíl mezi vyjádřeným významem doslovným a nevyjádřeným významem inudovaným. Intendovaný význam je opakem významu doslovného: *To se ti teda povedlo!* = *To se ti vůbec nepovedlo, zkažil jsi to* (Hirschová, 2006, s. 192).

jedním z nástrojů, které jsou-li užity ne zcela očekávaně, současně slouží k dosahování komického efektu.

V pořadu Uvolněte se, prosím se deminutivní výrazy nejčastěji vyskytují v projevu moderátora, který skrze ně právě usiluje o rozvíjení komického efektu sdělení a také jimi minimalizuje obsah sdělení, např. *slepice půjde hajinkat k panu patriarchovi...* – mluvčí ironizuje a zesměšňuje pravý význam výpovědi užitím dětského deminutiva „hajinkat“ a zároveň minimalizuje skutečnost, že slepice bude snědena.

5.3.1.1.3 Hypokoristika

Hypokoristika jsou obměny neutrálních, oficiálních vlastních jmen. Nově jsou také hypokoristika chápána a definována jako expresivní obměna neutrálního jména v neoficiálním prostředí. Podle stupně a charakteru expresivity v dané komunikační situaci se rozlišují meliorativa – hypokoristika s kladným citovým zabarvením (*Evuška*) a augmentativa – názvy zhrubělé (*Evisko*), (ESČ, 2002, s. 172). Ve zkoumaném materiálu se vyskytují hypokoristika s různou mírou expresivity (viz tabulka 28, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	7	...můžu se zeptat proč ee ste aňa ?	Můžu se zeptat, proč jste Aňa ?
AG	1	...no, já mám sestru lenku a ta je lela ...	Hm, mám třeba sestru Lenku a ta je Lela .
AG	1	...a: estera je eda .	A Estera je Ed'a .
AG	2	...nebo nebo (.) je:ňa je:ňa spíš bych řekla.	Jeňa , spíš bych řekla.
JK	4	...ale je to tak jako bych já byl honda ((smích publika))	...je to, jako kdybych já byl Hond'a .
JV	1	...dokonce sem vopravdu rád protože samozřejmě ze sábou ...	Dokonce jsem opravdu rád, protože samozřejmě se Sábou ...
JV	1	...i s libuškou sme profíci...	...i s Libuškou jsme profíci...
JK	2	...vždycky si říkám dopředu neboj se jendo ...	Vždycky si říkám dopředu: Neboj se, Jendo ...
JK	1	...já budu říkat daníku tvoje konečnost a moje že jo...	Já budu říkat, Daníku , tvoje konečnost a moje, že jo.

Tabulka 28 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

Užíváním těchto slov mluvčí většinou rozvíjí nebo podtrhuje komický účinek komunikační situace. V psané podobě pořadu nedošlo k žádné úpravě hypokoristik.

5.3.1.2 Záporně zabarvená slova

Mezi záporně zabarvená slova patří hanlivá slova (pejorativa), slova zhrubělá a slova vulgární. V analyzovaném materiálu jsou zastoupeny všechny tři kategorie. Moderátor se nebrání ani těmto nevhodným a nepatřičným výrazům. Naopak je běžně užívá a tím přispívá k ležérnosti, neformálnosti a demokratizaci jazyka pořadu. Dokazuje tím, že „jeho“ talk show je natolik uvolněná, že se zde mohou bez problémů objevit i tyto výrazy.

5.3.1.2.1 Zhrubělá, hanlivá a vulgární slova

V analyzovaném textu jsme zaznamenali např. tyto příklady (viz tabulka 29, ukázka 3). Podle SSSJČ řadíme první tři příklady k zhrubělým výrazům, další tři k hanlivým a zbývající k vulgárním.

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
DL	1	...dyť vidíš že je to úplná krávavždyť vidíš, že je to úplná kráva .
JK	3	...a pak si sednu do letadla a chcípnu bych hrůzou stejně ((smích publika))...	A pak si sednu do letadla a chcípnu bych hrůzou stejně.
JK	1	... to já si to představuju u kabátu že to bylo vypadni ne:...	Představuju si, že u Kabátu to bylo: Vypadni . Ne?
JK	1	...říkal že většina je škvár ale že jednu si pamatujete...	...podotkl, že většina je škvár , ale jednu že si pamatujete.
JK	2	...a já jak blbec furt jedu tohle ((smích publika))...	A já jak blbec furt jedu dohola.
AG	1	... sežrala hmm...	Sežrala . Hm.
JK	1	...a to vás rajcuje na tom?	To vás na tom rajcuje ?
JK	3	...von v tom má trochu čurbes ...	On v tom má trochu čurbes .
JK	1	...no ale tak pak vyhraje nějaká bréca ...	Ale pak vyhraje nějaká bréca .
JK	3	...takovy:hle to je ale debilní u focení ne, ...	Mně to u focení přijde úplně debilní .
JV	2	...sem vůl že sem si to takhle zmáčknul...	...jsem vůl , že jsem si to takhle zmáčkl.
SK	5	...no nejhorší když přišel do toho studia nějakéj blb ...	Když přišel do studia blb ...
JK	2	...a tak řekněte mi nějakou takovou sviňárničku co se jako hm...	Řekněte mi nějakou takovou sviňárničku , co se dá...
JK	2	...nerad bych se dostal do nějakéjch prasárniček jako ((smích publika)) jo...	Nerad bych se dostal do nějakéjch prasárniček .

Tabulka 29 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy

Při sledování jednotlivých příkladů si můžeme všimnout, že většinu záporně zabarvených slov pronáší moderátor, což potvrzuje výše zmíněné tvrzení.

U vulgarismů „sviňárnička“ a „prasárničky“ je míra expresivity ještě zvýšena zdrobněním výrazů. Ani v těchto případech nedochází v písemné verzi k úpravě nebo nahrazení výrazů.

5.3.2 Adherentní expresivní výrazy

Adherentní expresivní výrazy na rozdíl od inherentních expresivních výrazů získávají svůj expresivní příznak z kontextu. V analyzovaném materiálu jsme zaznamenali adherentně expresivní výrazy opět převážně v projevu moderátora (viz tabulka 30, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	1	...další nepotřebujem voni by jim šli po flekách že jo...	...další nepotřebujeme, oni by jim šli po místech , že.
JK	1	...to je jedno vzala jste čtvrtěj flek a domů ne? ...	To je jedno, vzala jste čtvrtěj flek a domů, ne?
JV	1	...protože tam se hraje denně že jo (.) tam se ty peníze holej teda vesele...	...protože tam se hraje denně.
JK	2	...tak ji vezmete jo, (.) ((smích publika)) tak ji sejmete ...	Tak ji sejmete .
JV	1	...tak je pravda že sme se s kabátama nikdy moc nešetřili protože razíme ((zpěvák si upravuje vlasy)) takovýto pravidlo že sme tady vopravdu jen jenom jednou...	Je pravda, že jsme se s Kabátama nikdy moc nešetřili, protože razíme pravidlo, že jsme tady opravdu jenom jednou...
JK	5	...víte že vždycky když jsem vám říkal že vás sundáme tak jste se tak čertil jako(.)...	Vždycky, když jsem vám říkal, že vás sundáme , tak jste se čertil.
JK	1	...ty největší pecky jenom to tak přelítne, nemusíte to popisovat co si myslíte třeba to není ani pravda znáte to člověk si myslí že je v něčem špatnej, a ani to tak není a jenom se mu to zdá,	-
JK	1	...stačí ty hrubky jenom...	Stačí jenom hrubky .
JK	1	...hele nechcete si to mladý šlehnout ještě s davidem že by sis to lupnul ? jenom tak na zkoušku, mně se to zdá ohromně jednoduchý...	Hele, docela bych si to s klukama šlehnul ještě jednou. Jenom tak na zkoušku. Mně se to zdá ohromně jednoduchý.
JK	1	...dobře mám to šoupnout teda,...	-

Tabulka 30 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – adherentní expresivní výrazy

Expresivním adherentním výrazem „**flek**“ mluvčí vyjadřuje jednak *pracovní místo, zaměstnání* a jednak *umístění*. Specifický příznak nese sloveso „**holit**“, které v přeneseném významu v textu znamená *vydělávat peníze*. Expresivním „**sejmout**“ někoho vyjadřuje mluvčí *srazit někoho*. Expresivní příznak má také sloveso „**razit**“, jež znamená *dodržovat určitá pravidla*. Expresivní sloveso „**sundat**“ se objevuje

v souvislosti *sesadit někoho z funkce*. Špatné vlastnosti jsou označeny slovy „pecky“ či „hrubky“. Expresivními slovesy „šlehnout“, „lupnout“ a „šoupnout“ mluvčí vyjadřuje *zahrát si píseň znovu*. V psané podobě došlo ve dvou případech k vynechání celých replik, jednou bylo odstraněno expresivní sloveso, konkrétně „holej“ a v druhém případě bylo spojení „po flekách“ nahrazeno „po místech“.

5.3.3 Intenzifikující a hodnotící výrazy

Intenzifikující a hodnotící výrazy se vyznačují expresivním příznakem. Slouží k zesilování a zdůrazňování významu. Nejčastěji bývají vyjádřeny adjektivy nebo adverbii. Lze u nich rozlišovat kladné či záporné zabarvení hodnocení nebo intenzifikace. Hodnotící a intenzifikující výrazy jsme v analyzovaném textu zaznamenali v hojně míře - v řadě zkoumaných příkladů fungují jako signály ironie. V první tabulce uvádíme hodnotící výrazy v podobě adjektiv (viz tabulka 31, ukázka 3) a v druhé adverbia, která zastávají funkci hodnocení a intenzifikace (viz tabulka 32, ukázka 3).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	5	...to je strašný .	-
PD	3	...že ministerskej úředník (.) je vám schopen (.) s obrovskou e spotřebou energie s obrovskou spotřebou energie (.) e vysvětlit e že...	...že ministerský úředník je vám schopen s obrovskou spotřebou energie vysvětlit, že...
MK	2	...(smích) to je hrozný ...	To je hrozný .
AG	4	...ee on je, e on je úžasný ...	On je... On je úžasný .
JK	16	...to je pěkný jednou ste hrál ministra že jo v nějaký pohádce (.) nebo filmu...	Tohle je pěkný – jednou jste v nějaký pohádce nebo filmu...
JK	7	...nemusíte všechny řekněte ty nejlepší tam někdo vomdlel z toho vašeho úspěchu...	Nemusíte všechny, řekněte ty nejlepší . Tam někdo omdlel.
JK	3	...ta nejkrásnější má vyhrát (.)	...vyhrát má ta nejkrásnější .
JK	5	...no ale vy ste největší hvězda českýho ja- jachtingu v našich dějinách vůbec...	No ale tak vy jste největší hvězda českýho jachtingu v našich dějinách vůbec.
MM	2	...tak nejzajímavější spolupráce pro mě nejintenzivnější byla s panem předsedou václavem klausem.	Tak nejzajímavější spolupráce, pro mě nejintenzivnější , byla s panem předsedou Václavem Klausem .
JS	2	...nádherná, nejhezčí jakou sem v životě dělal...	Nádherná. Nejhezčí , jakou jsem kdy v životě dělal.

Tabulka 31 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – intenzifikující a hodnotící výrazy

V analyzovaném materiálu se vyskytují hodnotící adjektiva jednak se záporně zabarveným hodnocením např. *strašný*, *hrozný* a jednak s kladným např. *úžasný*, *pěkný*, *nádherná*. Míra expresivity je u jmenovaných příkladů rozdílná. Hodnotící

a nadřazený význam se projevili i u superlativních adjektiv *nejlepší, nejkrásnější, největší, nejhezčí* apod. V psané verzi pořadu nedochází ke změnám, pouze v jednom případě je replika s hodnoticím výrazem odstraněna.

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
PD	15	...a tam byl verš (.) ten si myslím že je strašně pravdivý...	-
JK	3	...to je ohromně zajímavý z toho vám přečtu...	Je to velmi důkladná studie, něco vám z ní přečtu.
JK	5	...si už vybírala muže s tím že tendle je malinko doprava ((smích publika))...	...si už vybírala muže s tím, že jste si říkala, tenhle je malinko doprava?
JK	15	...no a víte co já vám řeknu čili já sem trochu (.) váš malý zisk to mě těší...	Čili jsem trochu váš malý zisk. To mě těší.
JK	38	...jo a můžeš to tak trošku malinko prozradit jenom částečně, ...	Můžeš to tak trošku malinko prozradit, jenom částečně?
TK	1	...nevím, asi tak to furt je stejný možná trošičku víc než to bylo...	Nevím, je to zhruba stejný, možná trošičku víc, než to bylo.
JK	33	...že bych si někdy řek že vy se vůbec vdáte, jestli to pro vás nebude příliš měšťácký...	...že bych asi vůbec nevěřil, že zrovna vy se vdáte. Jestli to pro vás nebude příliš měšťácký?
JK	2	...on byl prej hrozně jemnej, takovej (..) ((smích publika))...	Prej byl hrozně jemnej, něžněj.
MN	2	...myslím že úžasně . nevím nevím jaké lepší slovo proto použít...	...myslím, že úžasně . Nevím, jaké lepší slovo pro to použít...
JK	4	...ale třeba někdy že by řek tohle ste udělali blbě , nebo (.) má takový roupy jako že by vám do toho hm něco řek třeba,	Ale že by třeba někdy řekl, tohle jste udělali blbě ... má takový roupy, že by vám do toho chtěl mluvit?

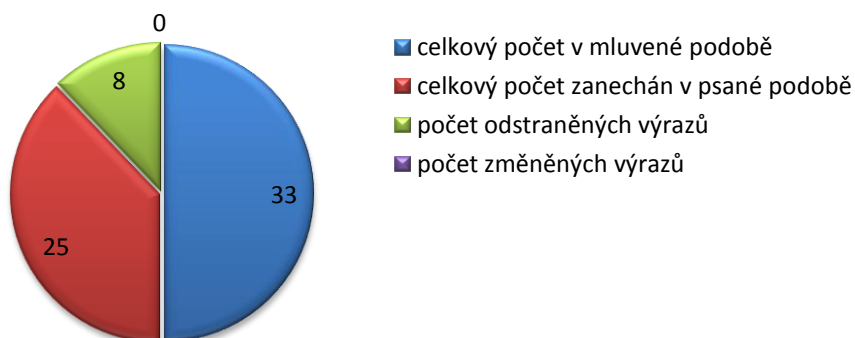
Tabulka 32 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – intenzifikující a hodnotící výrazy

Příklady expresivních adverbíí zastupují výrazy hodnotící např. *strašně, hrozně, úžasně, blbě* a i výrazy intenzifikující např. *ohromně, malinko, trochu, trošičku, trošku, vůbec*. Některá intenzifikující adverbia svůj expresivní příznak ještě zesilují zdrobněním *trochu* → *trošku* → *trošičku*; *málo* → *malinko*. V psaném textu nejsou provedeny žádné úpravy, jen dvakrát došlo k vynechání replik. U pěti frekventovaných adverbíí jsme sledovali, kolik jich bylo z mluveného textu přeneseno do knižní podoby a kolik bylo odstraněno či upraveno (viz grafy 7-11).

Graf 7 Frekventované intenzifikující adverbium - *trošku*

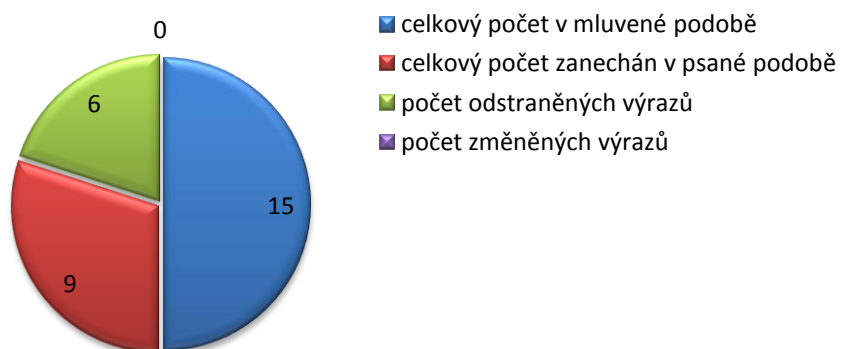
Graf 8 Frekventované intenzifikující adverbium - *vůbec*

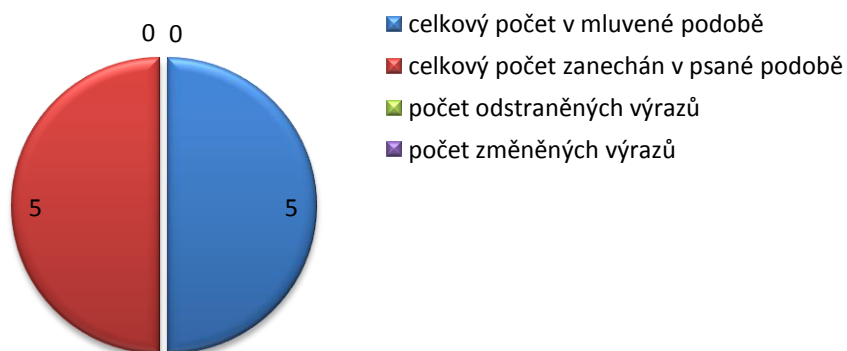
Graf 9 Frekventované intenzifikující adverbium - *strašně*

Graf 10 Frekventované intenzifikující adverbium - trochu

Graf 11 Frekventované intenzifikující adverbium - malinko

5.4 Cizí a přejatá slova

Přejímání slov je jedním z mnoha způsobů²⁶ obohacování slovní zásoby a bývá podmíněno politickými, ekonomickými a kulturními kontakty mezi jazykovými společenstvími. Přejatá slova se objevují spolu s novými skutečnostmi, které je třeba pojmenovat (*computer/komputer*), případně označují předměty a jevy typické jen pro určitý prostor nebo čas (*tomahavk*), mohou však mít funkci stylistického synonyma (*rozsudek – ortel*), eufemistického synonyma (*tlustá – korpulentní*), mohou být módní záležitostmi (*superstar*). Velmi často se cizí slova objevují v oblasti terminologické, kde je jejich užití výhodné zejména kvůli mezinárodní srozumitelnosti (*marketing*), (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 96-104).

Ve zkoumaných mediálních dialozích jsme zaznamenali velké množství cizích termínů. Nejprve jsme zkoumali, zdali dochází k úpravě cizích výrazů v psané verzi pořadu. Po té jsme se zabývali původem přejatých slov. Vybrali jsme ilustrační vzorek (sto třicet cizích slov – viz příloha č. 1) a ten jsme následně srovnávali se Slovníkem spisovného jazyka českého a s Akademickým slovníkem cizích slov. Nakonec jsme vyhodnotili, který původ u cizích výrazů užitých v analyzovaných pořadech Uvolněte, se prosím převažuje (viz graf 12).

V následující příkladové ukázce jsme zkoumali, zda jsou přejatá a cizí slova běžně uváděna v knižní podobě (viz tabulka 33, ukázka 4).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
JK	1	...dobrý večer pavle takže ste ministr kultury ste se nezapřel (.) že ste měl takový antre: . ((míněno entrée))	Dobrý večer, Pavle, že jste ministr kultury jste se nezapřel, měl jste entrée .
PD	1	...to byste musel snést exaktní důkazy ale (.) vo tom to je potom na jinou debatu než tady.	...to byste musel snést exaktní důkazy, ale to je na jinou debatu než tady.
JK	1	...to byl takovej náš, koncepčně impozantní nástup martina kterej kromě toho že je herec a moderuje (.) českého lva, tak taky hraje na housle...	...to byl náš koncepčně impozantní nástup Martina, který kromě toho, že je herec a moderuje Českého lva, taky hraje na housle.
JK	1	...co tak máte ráda nebo co vám konvenujeco tak máte ráda z poslední doby...
JK	2	...no nemyslím nějaký impertinence ale vůbec co jako	A co ještě říkají? Nemyslím

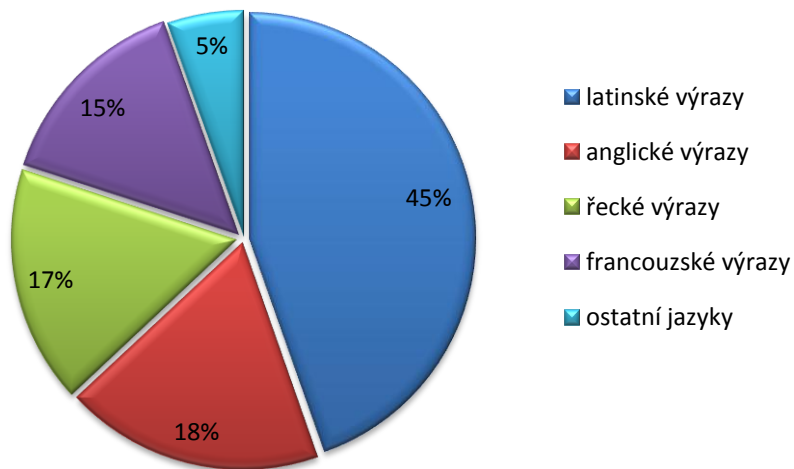
²⁶ Slovní zásoba se může měnit několika způsoby: 1. tvořením nových slov (odvozováním, skládáním, zkracováním atd.); 2. významovými změnami existujících slov (sémantické tvoření – metafora, metonymie atd.); 3. vznikem ustálených slovních spojení; 4. přejímáním slov; 5. zánikem slov (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 96-104).

ml.	počet	mluvená podoba	psaná podoba
		říkají fotografové za pokyny,...	impertinence , ale co vůbec říkají fotografové za pokyny?
TK	1	...helikoptéra je dycky taková instance která to tam rozřeší...	Helikoptéra je vždycky taková instance , která to rozřeší.
DL	2	...aby děti vyrůstaly v bilingvním to znamená v dvoujazyčném prostředí tak se snažíme tak se snažíme mluvit i tak i tak...	...aby děti vyrůstaly v bilingvním , to znamená v dvoujazyčném prostředí, tak se snažíme mluvit tak i tak...
MM	2	...opravdu si přinesla sparing partnerku ((míněno sparring partner))opravdu si přinesla...
JK	1	...to byla galéra předtím nebo co jako? ta měla taky plachty někdy že jo...	...to byla galéra předtím, ta měla taky někdy plachty, že jo?
JK	1	...tam psal nějaký protistátní tyhle ty pamflety ne? ...	Psal tam nějaký protistátní pamflety , ne?

Tabulka 33 Příklady - lexikální stránka, ukázka 4 – cizí a přejatá slova

Do psané podoby jsou cizí slova uváděna beze změn. Ve dvou ukázkových případech dochází k vynechání cizích slov. V jednom příkladu mluvčí hned po vyslovení cizího výrazu „**bilingvní**“ objasňuje jeho význam.

Graf 12 Výskyt přejatých slov v pořadech Uvolněte se, prosím

5.5 Shrnutí lexikální stránky mediálního dialogu

Na základě provedené analýzy lexikální stránky mediálního dialogu lze říci, že:

- a) většina hovorových a nespisovných výrazů, vyskytujících se v mluvené podobě pořadu, byla přenesena do knižní podoby bez úprav (zřídka se objevovaly pouze drobné úpravy ortoepie – *vobřák*→ *obřák* aj.);
- b) spíše než k úpravám či obměnám nevhodných výrazů, dochází k vynechání buď výrazů, nebo celých replik, popř. sekvencí;
- c) ve zkoumaném materiálu se ve velkém množství vyskytují expresivní výrazy (frekventovaná jsou jak inherentní expresiva, tak adherentní expresiva), jež napomáhají k zesílení komického efektu sdělení;
- d) inherentní expresivní výrazy s kladně zabarveným příznakem – deminutiva (např. *teploučko*, *deníček*, *suvenýrek* aj.), dětská slova (*bumbání*, *kakání*, *papání* aj.), hypokoristika (*Hond'a*, *Daník* aj.) – nepřinášejí kladná hodnocení, ale ironický nebo až sarkastický podtext;
- e) inherentní expresivní výrazy se záporně zabarveným příznakem – hanlivá slova (např. *blbec*, *sežrat* aj.), zhrubělá slova (např. *kráva*, *chcípnout* aj.), vulgární slova (např. *rajcovat*, *debilní* aj.) – nejsou v psané podobě nijak upravována nebo nahrazována, tato slova podporují ležérnost, uvolněnost, neformálnost a demokratizaci jazyka, která je pro pořad charakteristická;
- f) excerpovaný materiál potvrdil hojný výskyt intenzifikujících a hodnotících výrazů, které taktéž přispívají k ironizaci, zesměšnění a zveličení dané komunikační situace;
- g) zaznamenaná cizí a přejatá slova také nejsou nijak upravována v psané verzi pořadu, největší výskyt užitých cizích výrazů je latinského původu.

Na závěr lze podotknout, že úpravy knižně publikovaného textu lexikální stránku mluveného jazyka zásadně nemění. Autor publikací víceméně nechává vše tak, jak bylo vysloveno, dochází pouze k drobným úpravám.

6 Srovnání mluvenosti a psanosti mediálního dialogu – pragmatická stránka

V poslední části analýzy se budeme zabývat pragmatickou stránkou mediálního dialogu. Nejprve si vymežíme základní pojmy – zdvořilost a zdvořilostní princip. V další části budeme skrze příklady zkoumat porušování zdvořilostního principu v mediálním dialogu talk show Uvolněte se, prosím. Dílčí příklady, kde došlo k porušení zdvořilostních maxim, budeme následně srovnávat s psanou podobou.

Porušování zdvořilosti např. v podobě přímých netaktních otázek na soukromí hostů je v pořadu Uvolněte se, prosím běžnou a u diváků velmi oblíbenou rutinou. Moderátor posiluje sociální asymetrii a staví se do nadřazené role, toho kdo zásadně určuje pravidla dialogu. Zajímalo nás, zdali porušování zdvořilostního principu bylo také zaneseno do psaného textu či nikoliv.

6.1 Zdvořilost

Počátky projevování zájmu lingvistických badatelů o zdvořilost jsou zaznamenány do konce 60. let 20. století, kdy byla spíše reflektována v rámci pragmatické stylistiky. K obratu chápání zdvořilosti dochází v sociální antropologii a sociolingvistice, která si všímá především kategorie osoby při vymezení sociálních rolí a s tím spojené zdvořilosti. V českém lingvistickém prostředí je zdvořilost od poloviny 80. let označována termínem řečová etiketa, např. v pracích M. Rulfové (1984, 1985) nebo J. Vachka (1986). V současné době řadíme jazykovou zdvořilost k pragmalingvistice, protože její studium je spojeno se zájmem o účastníky komunikace a kontext (ESČ, 2002, s. 563).

ESČ zdvořilost vykládá jako „aktualizované užití zvláště gramatických a lexikálních prostředků, které signalizuje respekt mluvčího vůči adresátovi (ESČ, 2002, s. 564).

M. Hirschová vymezuje zdvořilost ve smyslu pragmalingvistickém jako „soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci, ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty (Hirschová, 2006, s. 171).

Podle L. A. Trubačové velkou většinu současných přístupů a teorií zdvořilosti z hlediska pragmatického ovlivnily zejména tři hlavní teorie:

- pragmatická zdvořilostní pravidla R. Lakoffové (1973);
- zdvořilostní princip G. Leech (1983);
- koncepce zdvořilosti P. Brownové a S. Levinsona (1987);

jež posloužily řadě výzkumů jako ideová a metodologická základna (Trubačová, 2010, s. 107).

Předmětem našeho zájmu bude zdvořilostní princip G. Leech, kterým se budeme řídit při analyzování poslední ukázkové části naší práce.

6.2 Zdvořilostní princip

Geoffrey Leech v 80. letech doplňuje Gricerův kooperační princip²⁷ tzv. zdvořilostním principem. Podle Leechova názoru se kooperační princip a zdvořilostní princip nutně doplňují a stejně jako jsou kooperačnímu principu „podřazeny“ specifické maximy, platí totéž pro princip zdvořilostní (Leech, 1983, s. 16, 79-103; srov. s Hirschová, 2006, s. 156).

„Cooperation and politeness, for instance, are largely regulative factors which ensure that, once conversation is under way, it will not follow a fruitless or disruptive path“²⁸ (Leech, 1983, s. 17).

Leech zdvořilostní princip shrnuje takto: „Minimize the expression of beliefs which express of imply cost to other and the other maxims should be similarly expanded“ („Minimalizuj vyjádření nezdvořilých přesvědčení a maximalizuj vyjádření zdvořilých přesvědčení.“); (Leech, 1983, s. 132; překlad srov. Hirschová, 2006, s. 157).

Zdvořilostnímu principu jsou podřizeny tyto maximy:

- 1) tact maxim (maxima taktu)

²⁷ Kooperační princip – definování logických zákonů smysluplné komunikace se přičítá filozofu H. P. Gricerovi zásadní stať - *Logic and Conversation*, 1975. Kooperace je nutná, abychom vůbec mohli realizovat racionální a smysluplnou komunikaci. Komunikaci dle Grice řídí kooperační princip a tzv. konverzační maximy. Gricerova koncepce se stala základem pro další teorie a myšlenky v současné pragmatice, např. z ní vycházeli Sperber a Wilsonová, 1986; Carstonová, 1991; Levinson, 2000 atd. (Hirschová, 2006, s. 139).

²⁸ Kooperace a zdvořilost jsou usměrňujícími faktory probíhající konverzace, které zajišťují to, že nebude bezvýsledná a ničím narušená (přeloženo R. M.).

- a. minimize cost to other (minimalizuj nároky na druhého)
 - b. maximize benefit to other (maximalizuj prospěch pro druhého)
- 2) generosity maxim (maxima velkorysosti)
- a. minimize benefit to self (minimalizuj svůj prospěch)
 - b. maximize cost to self (maximalizuj svoje nároky)
- 3) approbation maxim (maxima chvály, schvalování)
- a. minimize dispraise of other (minimalizuj neschválení/kritiku druhého)
 - b. maximize praise of other (maximalizuj chválu/schválení druhého)
- 4) modesty maxim (maxima skromnosti)
- a. minimize praise of self (minimalizuj sebechválu)
 - b. maximize dispraise of self (maximalizuj kritiku sebe samého)
- 5) agreement maxim (maxima souhlasu, shody)
- a. minimize disagreement between self and other (minimalizuj nesouhlas/neshodu mezi sebou a druhým)
 - b. maximize agreement between self and other (maximalizuj souhlas/shodu mezi sebou a druhým)
- 6) sympathy maxim (maxima sympatie, souladu)
- a. minimize antipathy between self and other (minimalizuj antipatii mezi sebou a druhým)
 - b. maximize sympathy between self and other (maximalizuj sympatii mezi sebou a druhým)

Z dvojice pokynů podřízených každé maximě je důležitější (silnější) člen a., který reprezentuje negativní zdvořilost, tj. to, čemu je vhodné se vyhnout. Maximy zdvořilosti (stejně jako konverzační Gricerovy maximy) nelze chápat jako absolutní pravidla, jejich důsledné dodržování je nereálné. Zdvořilostní princip a jeho maximy ukazují důvody, proč se komunikace od své základní či neutrální podoby odchyluje a jakých typizovaných podob tyto odchylky nabývají (Hirschová, 2006, s. 157-159).

Se zdvořilostí a zdvořilostním principem souvisí určitá forma hodnocení a určitý způsob zaujímání postoje – ironie. V komunikační situaci je v některých případech spojena se zdvořilostí a způsobuje užívání nepřímých forem promluv. V ironii mluvčí zdvořilost nadhodnocuje a tím zároveň hrubě porušuje kooperační princip v rovině doslovného významu a ilokuce. Přímé doslovné vyjádření lze chápat jako zdvořilé, implikované vyjádření (intendovaný význam) jako nezdvořilé (Nekula, 1990, s. 99-100).

6.2.1 Porušování zdvořilostních maxim v mediálním dialogu

Na zkoumaném materiálu budeme sledovat porušování jednotlivých zdvořilostních maxim. Následně budeme srovnávat, zdali je porušení dané maximy zaznamenáno i v psané verzi pořadu. Na konci vyhodnotíme, které maximy zdvořilosti byly porušovány nejčastěji a jestli byly zaznamenávány do psaného textu.

6.2.1.1 Maxima taktu

Nedodržování maximy taktu jsme zaznamenali v těchto příkladech (viz tabulky 34-41, ukázka 1).

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...co von dělá pan manžel?	...Co pan manžel dělá?
AG	ee on je, e on je úžasný	On je... On je úžasný.
JK	tak až? až takhle	Až takhle?
AG	((smích))hmm on je on je ano on je on je	Hm. Ano. On je... On je...
JK	to je krásný povolání kde to dělá?	To je ale krásné povolání. Kde to dělá?
AG	všude (.) všude kam přijde tam je úžasnej a no	Všude, kam přijde, je úžasnej.
JK	...a chodí von někde do práce taky ne? ((smích publika))	A chodí taky někde do práce?
AG	((přikyvuje))	
JK	nebo ho živíte vy? ...	Nebo ho živíte vy?

Tabulka 34 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Porušení maximy taktu se projevuje tak, že když herečka Aňa Geislerová odpovídá obecně a neurčitě, dává tím moderátorovi najevo, že o manželově profesi nechce mluvit, moderátor i přesto v netaktních a zvědavých otázkách směle pokračuje. V psané verzi pořadu nedošlo k žádné změně.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...no vim ale pak sem si všim že vás vyhodili z ty: kapely to mě zaujalo...	Ale pak vás z kapely vyhodili. To mě zaujalo.
JV	jo no: ale to ještě bylo	Jo, no.
JK	[jak jedinýho jo]	Jako jedinýho?
JV	no samozřejmě když někdo poletí tak vojtek	No, samozřejmě.
JK	[zůstala kapela bez zpěváka nebo co,]	Čili zůstala kapela bez zpěváka?
JV	ee to bylo ee já nevím to bylo v roce...	To bylo... nevím, v roce...
JK	no ne ale proč vás vyhodili nevíte?	No ne, ale proč vás vyhodili, nevíte?
JV	já nevím ((smích publika))...	Já nevím.
JK	čím to mohlo bejt hele...	Čím to mohlo bejt, hele?
JV	jako já nemám v povaze když mi někdo řekne že mě nemá rád...	Když mi někdo řekne, že mě nemá rád...
JK	[no a voni řekli my tě nemáme rádi josefe]	Jo. Řekli vám, my tě nemáme rádi, Josefe?
JV	ale ne: tak jako...	Ale ne! Takhle to...
JK	...co byl ten důvod sem si říkal (.) co ste proved jako	A co jste teda provedl?
JV	já nevím (.) já mám pocit že to kluci chtěli zkusit možná ze to...	Já nevím. Mám pocit, že to kluci chtěli zkusit. Možná, že to...
JK	jo...	
JV	...ale já nevím jak já nevím my sme to tak přešli a řekli sme že vo tom nebudeme nikdy mluvit a nevím kde ste to vystrachal teda ...	Ale nevím. Pak jsme to přešli a řekli si, že o tom nebudeme nikdy mluvit. A kde jste to vůbec vystrachal?

Tabulka 35 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

V další ukázce se nedodržení maximy taktu opět projevuje neustálým opakováním otázky. Moderátor se několikrát za sebou zpěváka J. Vojtka zeptá na důvod, proč ho kdysi vyhodili z kapely. I přesto, že zpěvák odpovídá vyhýbavě a vágně moderátor dále pokládá netaktní otázky znovu. V knižní podobě je sled netaktních otázek zcela zachován.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...ale třeba někdy že by řek tohle ste udělali blbě, nebo (.) má takový roupy jako že by vám do toho h něco řek třeba,	Ale že by třeba někdy řekl, tohle jste udělali blbě... Má takový roupy, že by vám do toho chtěl mluvit?
MN	((smích)) no že bych já něco udělala špatně	No, že bych udělala špatně, to opravdu nikdy neříká.
JK	[ne to ne: to nemylim vůbec ne:]	Ne, to nemyslím
MN	to opravdu nikdy neříká ne ne	-
JK	to by musel bejt na hlavu ne: ale ((smích publika))	To by musel bejt na hlavu, ne?

Tabulka 36 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Nedodržení maximy taktu se v tomto příkladu projevilo skrze nevhodný komentář, který moderátor pronesl směrem k manželovi političky M. Němcové. V psané verzi pořadu je i toto porušení maximy taktu ponecháno.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JS	...tak já sem (.) já o tom pústu nerad hovořím poněvadž to není věc která by se měla nějak prezentovat veřejnosti...	O pústu dost nerad hovořím, poněvadž to není věc, která by se měla prezentovat před veřejností...
JK	a tak to můžete říct jen mně ((smích publika))	Tak to můžete říct jenom mně.
JK	...čili máte púst teďkom	Čili máte púst.

Tabulka 37 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Mezi další porušení zdvořilostní maximy taktu považujeme příklad, kdy host J. Schwarz explicitně pronáší, že o pústu nerad hovoří. Moderátor tuto skutečnost nerespektuje a pokračuje v kladení otázek na téma dál. Do psané formy je porušení zdvořilostní maximy taktu zaneseno beze změny.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
MK	...no a to se budem bavit pořád vo tom, ((smích publika))	To se budem bavit pořád o tom?
JK	ne tak (.) podívej bavíme se vo tom co zajímá mě ((smích a potlesk publika))	Podívej, bavíme se o tom, co zajímá mě.
MK	jasně ((smích))	-

Tabulka 38 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

V rozhovoru (viz tabulka 38) dochází opět k porušení maximy taktu, moderátor explicitně a netaktně zpěvákovi a herci M. Kocábovi dává najevo své dominantní postavení v pořadu. V psané verzi je příklad nezdvořilosti znovu přepsán bez úprav.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...ano a: ee vy ste taky bejvalá miss (.) bývala miss že jo, (..) z kterého roku pardon? ((smích publika)) to jenom tak cvičně u miss se to říká.	Ano a taky jste bývalá miss, že jo. Z kterého roku, pardon? Jenom tak cvičně, u miss se to říká?
MM	[že byste si tipl	Že byste si třeba tipl?

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
	třeba?]	
JK	no tak já se podívám do papírů to bude hned (.) vy ste myš vy ste ještě federální? ((smích publika))...	Hned se podívám do papírů, to bude chvilka. Vy jste myš ještě federální...

Tabulka 39 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Nedodržení maximy taktu se projevilo u moderátorovy nezdvořilé narážky na rok, kdy byla M. Maláčová miss – obzvlášť u žen je nevhodné klást otázky podobného typu. V psaném textu ani v tomto případě nedochází ke změnám.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...tak ty úspěchy v práci máte krásný ale v tom osobním životě se vám zatím tak nedaří že jo.	...úspěchy v práci máte krásny, ale v osobním životě se vám zatím tak nedaří, že jo?
MM	...no mohlo by to být lepší.	Hm, mohlo by to být lepší.
JK	mohlo by to bejt lepší co? ...	Mohlo by to být lepší, co?
MM	...člověk nemůže chtít všechno.	Člověk nemůže mít všechno.
JK	no tak to je jasný tak (.) není všem dnům konec (.) ale (.) čím to jako je? vy ste taková exponovaná dáma na takovej atraktivních (.) oborech ((nádech)) (.) ste nejste moc vybíravá, (..) ((smích publika)) nejste namyšlená?	To je jasný, není všem dnům konec, ale čím to asi je? Vždyť jste taková exponovaná dáma v atraktivních oborech. Nejste moc vybíravá? Nejste třeba namyšlená?
MM	tak já jsem byla já jsem byla osm let vdaná, ...	Byla jsem osm let vdaná. ...

K porušování maximy taktu dochází prostřednictvím dotazů, jež jsou velmi soukromé a citlivé. Host se k tématu nevyjadřuje přímo, moderátor po chvíli znovu několikrát nastoluje otázku stejného zaměření.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...no a nejste, není to třeba (.) co byste třeba řekla že může bejt váš nedostatek jestli nejste namyšlená, trošku nebo tak.	...No a nejste náhodou... Nemůže to být problém v tom, že jste třeba trošku... namyšlená?
MM	já myslím že ne	Myslím, že ne.
JK	myslíte že ne?	Myslíte, že ne.
MM	((nesouhlasné kroucení hlavou))	
JK	a myslíte že máte vůbec nějakou vadu jako? (.) ((smích publika)) myslím v těch vztazích,	A myslíte, že máte vůbec nějakou vadu? Třeba ve vztazích?
MM	hm, nevím	Nevím.
JK	nevíte? nenapadá vás nic, (.) no ne tak když ste s někým tak za dobře je jemnej jak ste si rozuměli nemůžete vo něm říct nic špatnýho (..) a nakonec to neklapne tak to je takový zvláštní ne?	Nenapadá vás nic? No ne, když jste s někým takhle zadobře, je jemnej, rozumíte si, nemůžete o něm říct nic špatnýho, a nakonec to neklapne, je to trochu zvláštní, ne?
PD	nemám zasáhnout už,	Nemám už zasáhnout?
MM	můžete mi pomoct.	Můžete mně pomoct.
PD	nech toho, jo? ((smích	Nech toho, jo?!

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
	moderátora, potlesk publika, hudební doprovod))	

Tabulka 40 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Do spádu netaktních a vtíravých otázek vstupuje druhý host P. Dostál, který ukončuje nepříjemnou komunikační situaci pro M. Maláčovou. V psané verzi pořadu nedochází ke změnám.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JV	...to je (.) to ste vytáhl nějaký demo kdysi to se menovalo orgasmus ((smích publika))	To jste vytáhl... nějaký starý demo, jmenovalo se to Orgasmus.
JK	já nic nevytahuju, šis marja	Já nic nevytáhl. Ježišmarja.
JV	((smích)) to sme ještě byli posedlí ((smích publika a potlesk))	Tenkrát jsme ještě byli posedlí.
JK	já nic nevytahuju (.) já nic nevytahuju ...	Já nic nevytahuju.

Tabulka 41 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu

Porušení maximy taktu v předposlední ukázce je projevono nepřímou. Moderátor ji naznačuje svým komentářem „nic nevytahuju“, který nese skrytý význam (implikaturu), jenž umožňuje netaktní interpretaci. V knižním vydání se neobjevily žádné úpravy.

6.2.1.2 Maxima souhlasu

Maxima souhlasu nebo také souladu je porušována v následujících příkladech (viz tabulka 42 a 43, ukázka 1), v prvním moderátor neakceptuje rozhodnutí M. Maláčové při výběru poroty České Miss.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
MM	...ondřej hejma	Ondřej Hejma.
JK	co tam dělal hejma? ((smích publika))	Co by tam dělal Hejma?
JK	to je <u>strašný</u> ,	-
MM	proč je to <u>strašný</u> ,	-
JK	no co tam dělá hejma, ((smích publika))	-
MM	no tak umí posuzovat superstar tak proč by nemohl posoudit nějakou hezkou dívku,	Tak – umí posuzovat Superstar, proč by nemohl posoudit krásnou dívku?
JK	no právě proto (.) to vůbec má úplně zmotanou hlavu z ty: supersta:r...	No právě proto. A vůbec, vždyť má ze Superstar úplně zmotanou hlavu...

Tabulka 42 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima souhlasu

V ukázce moderátor nedodrží maximu souhlasu – nepatřičným způsobem odmítá O. Hejmu jako člena poroty České Miss. Svůj nesouhlas ještě zvýrazňuje inherentně

expresivní formulací – hodnocením „*To je strašný.*“ a opakováním replik „*Co tam dělá, Hejma?*“. V psané podobě dochází k vynechání expresivního hodnocení a jedné z opakovaných replik.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
MM	...naopak (.) ony už jsou všechny hezké a ještě navíc některá něco umí.	Naopak, jsou už všechny hezké a ještě navíc některá něco umí.
JK	[ne: nejsou všechny hezké,]	Ne, nejsou všechny hezké.
MM	[no to teda sou.]	No to teda jsou.
JK	já na to pak koukám dycky ne ne: (.) <u>vu</u> :bec nejsou všechny hezké. ((smích publika))	Vždycky na to koukám. Ne. Všechny vůbec nejsou hezké.
MM	tak vy do poroty asi ne (..) vy ste na ně moc přísný.	Vy tedy do poroty asi ne. Byl byste moc přísný.
JK	[některý se tam brouzdaj zoufalý]hele: (..)	Některý jsou zoufalý, hele. ...

Tabulka 43 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima souhlasu

Nesouhlas moderátora je zřejmý také ve druhém příkladu, kdy moderátor neakceptuje výběr dívek v soutěži Miss. V knize nejsou zaznamenány žádné úpravy.

6.2.1.3 Maxima skromnosti

Za nedodržení zdvořilostní maximy skromnosti lze považovat tyto příklady (viz tabulky 44-46, ukázka 1).

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...udělala ste porotu? (..)	-
MM	...hmm ((souhlasné kývnutí)) rozhodnou diváci.	U nás jsem porotou vlastně udělala všechny diváky. Oni nakonec rozhodnou.
JK	že ste se nevozvala. ((smích publika))	Ale stejně, že jste se neozvala?
MM	tak já doufám že nedělám poslední ročník.	Tak já doufám, že nedělám poslední ročník.
JK	no to je slabá útěcha, ale (..) ((smích publika))...	To je slabá útěcha, ale ...

Tabulka 44 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...ale to ne: tam má bejt někdo kdo má rovnou ten cit a smysl (.) prostě pro hodnocení krásných žen.	Má tam být někdo, kdo má prostě cit a smysl pro hodnocení krásných žen.
MM	to ste vy?	To jste vy?
JK	no a kdo ste myslela? ((smích publika))že tady drmolím za někoho jiného jo, ((smích publika))...	No a kdo asi? Myslela jste, že tady drolím za někoho jiného?

Tabulka 45 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti

V příkladech (viz tabulka 44 a 45) moderátor porušuje zdvořilostní maximu skromnosti – nevhodným a neslušným způsobem se vnucuje na místo porotce, aniž by mu bylo nabídnuto. V psaném textu nedošlo k žádným úpravám.

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...tak já bych mohl dělat nějaký to prádlo pro starší ne, ((smích publika)) je to jako obor vůbec ještě	Tak já bych mohl dělat prádlo pro starší, ne?
SK	jo jo jo jo to by šlo	-
JK	je to ještě ne?	Je to jako obor vůbec ještě?
SK	klidně	Je.
JK	je to teda těsně před inkontinencí ale ((smích publika))...	Je to teda těsně před inkontinencí, ale ...

Tabulka 46 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti

V posledním příkladu se objevuje sebeironická výpověď moderátora – otázkou zůstává, zdali ji lze považovat za přímé porušení maximy skromnosti. V psaném komunikátu se ani v tomto případě změny neobjevily.

6.2.1.4 Maxima chvály

Maxima chvály je spojena s hodnocením, nedodržení maximy chvály se projevilo v tomto příkladu (viz tabulka 47, ukázka 1).

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...ale vona je to taková jednoduchoučká písnička,	Ale je to taková jednoduchoučká písnička.
JV	no tak vono...	No tak...

Tabulka 47 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima chvály

Maximu chvály moderátor porušuje v momentě, kdy nevhodným způsobem zlehčuje obtížnost písně – zdrobnělým výrazem „jednoduchoučká písnička“. V psaném textu nebyly zaznamenány změny či úpravy.

6.2.1.5 Maxima velkorysosti

Maxima velkorysosti je porušena v následujícím příkladu (viz tabulka 48, ukázka 1).

ml.	mluvená podoba	psaná podoba
JK	...jo ee ((moderátor zaklepe na stůl)) ty (.) já v tom teda nehraju ale to je jedno ((smích publika))	Jo. Já v tom sice nehraju (zaťuká na stůl), ale to je jedno.
JV	ale v kalichu (.) v kalichu ste taky	-
JK	ale já sem no ((potlesk publika)) sem to dělal proto aby lidi viděli že sem přející víte ((smích publika))	-

Tabulka 48 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima velkorysosti

Moderátor neslušným způsobem poukazuje na to, že vstřícné gesto, udělal jen proto, aby získal větší sympatie u diváků. V psaném textu dochází k vynechání repliky.

6.3 Shrnutí pragmatické stránky mediálního dialogu

V mluvené verzi pořadu Uvolněte se, prosím je s výraznou převahou porušována zdvořilostní maxima taktu. Nedodržení maximy taktu se projevilo jako nejčastější projev nezdvořilosti a lze jej považovat za charakteristický rys moderátorova chování. Ostatní zdvořilostní maximy byly porušovány také, ale v menší míře.

Z analýzy vyplývá, že v psané podobě nedochází k úpravám a vynechání nevhodných a neslušných replik. V knižní podobě jsou zaznamenány stejně, jak byly vysloveny.

Vzhledem k tomu, že při analýze pragmatické stránky mediálního dialogu jsme v psané podobě neshledali téměř žádné rozdílnosti, rozhodli jsme se proto, že další pragmatické aspekty nebudeme dále analyzovat.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo popsat a analyzovat odlišnosti mluvené a psané stránky mediálního dialogu, konkrétně talk show *Uvolněte se, prosím*.

V teoretické části jsme přiblížili problematiku psanosti a mluvenosti, důraz byl přitom kladen na rozdílnosti psaného a mluveného jazykového kódu. V této části práce byly také popsány základní rysy a specifika mediálního dialogu. Účelem teoretické části nebylo podat vyčerpávající charakteristiku, nýbrž pouze odkázat na reprezentativní odbornou literaturu, se kterou jsme pracovali a která nám posloužila jako východisko pro následující analýzu.

Ke konečné podobě mediálního dialogu přispívají mnohé faktory, proto bylo nutné na některé z nich poukázat. Pozornost jsme věnovali celkové společenské situaci, komunikační situaci, komunikantům, užitému jazykovému kódu, komunikačnímu záměru aj. Mediální dialog probíhá skrze reálný přímý dialog mezi moderátorem a hosty v určité komunikační situaci, navíc do něho vstupuje publikum (třetí subjekt), ke kterému je celý rozhovor směřován. Primárním komunikačním záměrem mediálního dialogu je pobavit publikum a dosáhnout vysoké sledovanosti. Co se týče jazykového kódu, v analyzovaných rozhovorech jsou zastoupeny různé variety národního jazyka. Při spontánním mluveném projevu převažují hovorové nespisovné výrazy, především v projevu moderátora. U hostů souvisí úroveň a správnost projevu s jejich individualitou.

Těžiště předkládané práce spočívalo ve srovnání prvotní mluvené podoby mediálního dialogu s psanou knižně publikovanou podobou. K rozboru bylo vybráno pět dílů známé talk show *Uvolněte se, prosím* a šedesát stran odpovídajících přepisů vydaných v písemné verzi. Záměrně byly voleny starší díly z roku 2005, jelikož novější již nebyly publikovány.

Odlišnosti psané a mluvené stránky mediálního dialogu byly analyzovány ve třech jazykových rovinách: syntaktické, lexikální a pragmatické.

Nejprve jsme se zabývali syntaktickou stránkou mediálního dialogu. Analýzou jsme dospěli k těmto závěrům: mnoho replik mluveného textu nemá svůj protějšek v textu psaném, mluvené repliky jsou rozsáhlejší než větné celky, znaky intonačních signálů mluveného textu jsou v psaném nahrazeny interpunkčními znaménky. Dále jsme zjistili, že na jedné straně v písemném komunikátu dochází k redukování

nepotřebných výrazových prostředků např. opakujících se synsémantických slov, vycpávkových slov, paralingvistických jevů a pauz, intenzifikátorů, kontaktových a navazovacích částic, nadbytečných ukazovacích zájmen aj. a na straně druhé některé rysy mluvenosti zůstávají v písemném komunikátu zachovány např. přívětné výrazy a konstrukce, tázací a přitakávací formule, ukazovací a neurčitá zájmena, některá vycpávková slova atd. Rysy mluvenosti v psané formě komunikátu zůstávají především z důvodu zachování si působnosti, živosti a neformálnosti rozhovorů. Co se týče převedení oprav do psaného textu, potvrdilo se, že nejčastěji jsou přepisovány významové opravy. Opravy výslovnostní a gramatické, jež se také v mluveném textu vyskytují, v psané verzi uvedeny nejsou, přepsány jsou pouze opravené formulace. V mluveném textu se objevila řada syntaktických chyb (anakolut, atrakce, kontaminace, zeugma), jako nejfrekventovanější z nich byl zaznamenán anakolut. Srovnáním jsme zjistili, že syntaktické chyby do psaného textu převedeny nebyly.

Pozornost jsme věnovali i lexikální stránce mediálního dialogu. Na základě provedené analýzy užitého lexika mediálního dialogu jsme vyvodili následující závěry. Většina hovorových (nespisovných) výrazů vyskytujících se v mluvené podobě byla do knižní podoby přenesena beze změn, sporadicky se objevovaly pouze ortoepické úpravy, zejména vynechání protetického v př. vobřák → obřák. V hojně míře jsme zaznamenali výskyt expresivních výrazů (frekventovaná jsou jak inherentní, tak adherentní expresiva), jež v mluveném a psaném textu napomáhají k zesílení komického efektu. Inherentní expresivní výrazy s kladně zabarveným příznakem – deminutiva, dětská slova, hypokoristika, nepřinášejí kladná hodnocení, nýbrž ironický až sarkastický podtext. Inherentní expresivní výrazy se záporně zabarveným příznakem – zhrubělá, hanlivá a vulgární slova, nejsou v psané podobě nijak upravována či nahrazována, naopak podporují uvolněnost, neformálnost a demokratizaci jazyka, která je pro pořad příznačná. K zesměšnění a ironizaci dané komunikační situace přispívají v talk show ve velkém zastoupení intenzifikující a hodnotící výrazy, do psané verze jsou přenášeny v nezměněné podobě, v některých případech došlo k vynechání těchto výrazů. Cizí a přejatá slova nejsou taktéž nijak upravována v psané verzi pořadu, nejfrekventovanější výskyt užitých cizích slov (v našem analyzovaném vzorku) je latinského původu. Prostřednictvím analýzy lexika jsme zjistili, že častěji než k úpravám či obměnám nevhodných výrazů mluveného textu dochází k odstranění těchto výrazů nebo celých replik, popř. sekvencí. Autor

publikací víceméně nechává vše tak, jak bylo vysloveno, ojediněle se vyskytují drobné úpravy.

V poslední části práce jsme analyzovali a srovnávali pragmatickou stránku mediálního dialogu. Předmětem našeho zájmu v této části bylo nedodržování zdvořilostního principu, konkrétně jsme se zaměřili na porušování Leechových zdvořilostních maxim. Z analýzy vyplynulo, že v mluvené podobě dochází k vědomému a opakovanému porušování zdvořilostních maxim (především ze strany moderátora). Jako nejčastější projev nezdvořilosti se projevilo nedodržení maximy taktu. Ostatní zdvořilostní maximy (souhlasu, skromnosti, chvály, velkorysosti) byly také porušovány, ale v menší míře. V psané podobě nejsou nevhodné a neslušné repliky upravovány ani odstraněny, jsou uvedeny stejně, jak byly vysloveny.

Diplomová práce potvrdila, že cílem editovaného knižně publikovaného textu talk show Uvolněte se, prosím je upravit mluvenou verzi tak, aby byla akceptovatelná pro čtenáře, ale zároveň si zachovala svůj primární záměr - svou živost, vtipnost a uvolněnost. Z těchto důvodů byla nejvíce upravena rovina syntaktická a nejméně bylo zasahováno do roviny lexikální a roviny pragmatické.

Anotace

Příjmení a jméno: Mikesková Romana

Fakulta a katedra: Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Název práce: Psanost a mluvenost ve vybraných mediálních dialozích

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 198 600

Počet titulů užití literatury: 62

Klíčová slova: psanost – mluvenost – mediální dialog – talk show – moderátor – host – syntax – expresivní výrazy – zdvořilostní princip – rozdíly

Key words: written language – spoken language – media dialogue – talk show – moderator – guest – syntax – expressive expressions – the principle of politeness – differences

Diplomová práce se zabývá srovnáním psanosti a mluvenosti mediálního dialogu – talk show Uvolněte se, prosím. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zaměřuje na problematiku psanosti, mluvenosti a mediálního dialogu. Praktická část práce zkoumá rozdílnosti a úpravy mezi mluvenou podobou jazyka a knižně publikovanou, pozornost je věnována především třem jazykovým rovinám: syntaktické, lexikální a pragmatické. Rozborový materiál tvoří pět dílů talk show Uvolněte se, prosím a šedesát stran přepisů uvedených v knižních publikacích. Cílem této práce je v souladu s odbornou literaturou porovnat psanost a mluvenost jednotlivých jazykových rovin mediálního dialogu.

This thesis deals with a comparison of written and spoken languages in a media dialogue presented in “Uvolněte se, prosím“ talk show. The thesis is divided into a theoretical part and an analytical part. The theoretical part aims at the issue of written language, spoken language and a media dialogue. The analytical part of the thesis probes differences and adjustments between the written and the spoken form of the language, an attention is dedicated to the three planes of languages: syntactic, lexical and pragmatic. The analyzed material consists of five parts talk show of “Uvolněte se, prosím” and sixty transcribed pages listed in the book publications. The main aim of this thesis is in concord with specialized literature to compare a written and spoken, in individual planes of language, in a medial dialogue.

Summary

This thesis's main topic is an analysis of the spoken and written languages in a media dialogue. A considerable development of the media dialogue occurred in the nineties of the twentieth century, when it became a popular form of TV entertainment. Currently, the most watched television relations belong to the talk show whose primary intent is to entertain the audience.

Our thesis aims to compare the transcripts of spoken dialogues of “Uvolněte se, prosím” talk show with the corresponding transcript, which are listed in books called *Uvolněte se, prosím* (2005) and *Uvolněte se, podruhé* (2006).

In the theoretical part we briefly summarize the issue of spoken and written languages, we lay emphasis on differences of written and spoken language codes. In this part of the thesis were described basic features and specifics of a media dialogue – its beginnings, structure, orientation to the audience, communication style and nonverbal means. The basis for preparation of this chapter was a collective work called *Jazyk, média, politika* (2003) and another work called *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011). The purpose of the theoretical part was not to provide an exhaustive characterization, but only to refer to the representative literature with which we have worked and which served us as the basis for subsequent analysis.

In the third chapter we describe the selection of the researched material and used methodology. In this work we use an analytical system for a comprehensive analysis of the communication process and the text (see Kořenský et. al., 1999), but not it full. We focus attention primarily on the communication situation, communicants, communication functions, language code and communicative intention.

In the practical part we analyze the differences and adjustments of syntactic, lexical and pragmatic sites of a media dialogue. The focus of our work consists of the comparison of the changes that arise in the transformation of a spontaneous spoken dialogue into interviews published in a book form. In the plane of syntax, we analyze differences structure of both texts, adjustments of means of expression, adjustments of syntax repair and syntax errors. In the plane of lexical we primarily deal with changing expressions that increase the lightness and wit of the “Uvolněte se, prosím” talk show, for example colloquial expressions, expressive expressions, evaluations

and amplification expressions etc. In the plane of pragmatics we focus on violations of the principle of politeness or non compliance Leech's maxim of politeness.

The aim of the thesis is to enrich the finding of the mutual relations of spoken and written languages. The main purpose is not to realize an exhaustive analysis, but to find out to what extent the features of written and spoken forms of language differ when transferring from one language code into another.

Seznam použité literatury

Tištěné zdroje

- ADAM, R. Za empiricky adekvátní teorii písemné komunikace. In: *Sas*, roč. 70, 2009, s. 221-229.
- ČERMÁK, F. Mluvený jazyk a jeho psaná podoba. In: *Čítanka mluvené češtiny*. Praha: Karolinum, 2008, s. 7-10.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANOVÁ, J. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011.
- ČMEJRKOVÁ, S. *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003.
- ČMEJRKOVÁ, S. Mluvenost a psanost. In: *Přednášky z doktorandských dnů*. Praha: FF UK, 2006, s. 55-79.
- ČMEJRKOVÁ, S. Slovo psané a mluvené. In: *Sas*, roč. 54, 1993, s. 51-57.
- ČMEJRKOVÁ, S. Sociopragmatické výzvy mediálního dialogu. In: J. Klincková (ed.) *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010, s. 237-247.
- DANEŠ, F. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997.
- DE SAUSSURE, F. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Odeon, 1989.
- DEVITO, J. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Granada Publishing, 2008.
- GREPL, M. K podstatě a povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými. In: *OSS I*. Praha, 1962, s. 245-342.
- GRICE, H. P. Logic and conversation. In: P. Cole – L. Morgan (ed.): *Syntax and Semantics, Academic Press*. New York, 1975, s. 41-58.
- HAUSENBLAS, K. O studiu syntaxe běžně mluvených projevů. In: *Otázky slovanské syntaxe I*. Praha, 1962, s. 313-323.
- HAVRÁNEK, B. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: ÚJČ ČSAV, 1963.
- HERITAGE, J. Basic ground rules: Talking turns and 'doing' news interview talk. In: *The News Interview*. Cambridge: University Press, 2002.
- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2006.
- HIRSCHOVÁ, M. *Úvod do teorie textu*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1989.
- HOFFMANOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994.
- HOFFMANOVÁ, J. Mluvené a psané texty ve vzájemných citacích. In: *Stylistyka (Opole) I*. Opole: Univerzita Opole, 1992. s. 67-81.
- CHLOUPEK, J. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1986.

K diferenciaci současného mluveného jazyka. Ostrava, 1994.

KADERKA, P – SVOBODOVÁ Z. Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. In: *Jazykovědné aktuality*. roč. 43, Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha, 2006, s. 18-51.

Kol. autorů: *Akademický slovník cizích slov I. A-K*. Praha: Academia, 1995.

Kol. autorů: *Akademický slovník cizích slov II. L-Ž*. Praha: Academia, 1995.

Kol. autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

Kol. autorů: *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: LN, 2008.

Kol. autorů: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1998.

Kol. autorů: *Tváře češtiny*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2000.

KOŘENSKÝ, J. – HOFFMANOVÁ, J. – JAKLOVÁ, A. – MÜLLEROVÁ, O. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1987.

KRAUS, J. *Uvolněte se, podruhé*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2006.

KRAUS, J. *Uvolněte se, prosím*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2005.

LEECH, G. *Principles of Pragmatics*. Longman, London – New York, 1983.

LINKE, A., *Gespräche im Fernsehen*. Eine diskursanalytische Untersuchung, Bern, 1985.

LOTKO, E. *Slovník lingvistických pojmů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998.

MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001.

MUKAŘOVSKÝ, J. Dialog a monolog. In: *Studie z poetiky*. Praha: Odeon, 1982. s. 228-229.

MUKAŘOVSKÝ, J. K jevištnímu dialogu. In: *Kapitoly z české poetiky I*. Praha: Svoboda, 1948.

MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994.

MÜLLEROVÁ, O. – SKÁCEL, J. *Ústní a písemná interakce*. Karvinná: SLU OPF, 1997.

MÜLLEROVÁ, O. Cooperation and conflict in dialogue. In: E. Pietri (ed.): *Dialoganalyse V*. Niemeyer. Tübingen 1997, s. 469-475.

MÜLLEROVÁ, O. Ke vztahu mluveného a psaného textu. In: *Sas*, roč. 50, 1989, s. 205-216.

MÜLLEROVÁ, O. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha: Academia, 1994.

NEBESKÁ, I. *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: UK, 1999.

NEKULA, M. Deminutiva a zdvořilost. In HLADKÁ, Zdeňka; KARLÍK, Petr (eds.). *Čeština – univerzália a specifika 5: sborník konference v Brně 13.-15. 11. 2003*. Praha: NLN, 2004, s. 110–119.

NEKULA, M. Pragmalingvistická interpretace ironie. In: *Sas*, roč. 51, 1990, s. 95-110.

OSVALDOVÁ, B. - HALADA, J. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. Praha: Libri, 2007.

Otázky slovanské syntaxe. Praha: SPN, 1962.

RAIBLE, W. Literacy and orality. In: H. Günther – O. Ludwig (eds.), *Schrift un Schrift-lichkeit*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 1-17.

SGALL, P. – HRONEK, J. *Čeština bez příkras*. Jihočany: H & H, 1992.

SGALL, P. *Jazyk, mluvení, psaní*. Praha: Karolinum, 2011.

TRUBAČOVÁ, L.-A. O problematice (jazykovéj) zdvorilosti. In: *Varia XIX. Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov*. Trnava, 2010.

VACHEK, J. Několik poznámek k problematice psané a mluvené normy jazyka. In: *Sas*, roč. 55, 1994, s. 48-51.

WEIGAND, E. Dialogue in the grip of the media. In: *Language as Dialogue*. John Benjamins Publishing Company, 2009.

Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication. Tübingen: 1994.

ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: ČSAV, 1961.

Elektronické zdroje

Česká televize: Pořady A-Z. Pořad Uvolněte se, prosím [online]. 1996-2014 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1176221164-uvolnete-se-prosim/208522161800038/?vso=video>

JELÍNEK, M. Lexikologická a stylistická studie o expresivitě slova. In: Naše řeč. [online]. 1963, roč. 46, č. 2 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4942#_ftn1

MATÁSKOVÁ, S. O pořadu Uvolněte se, prosím [online]. 1996-2014. Česká televize [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1176221164-uvolnete-se-prosim/208522161800038/?vso=oporadu>

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázky

Obrázek 1 Komunikační schéma mediálního dialogu	23
---	----

Grafy

Graf 1 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 21. 1. 2005	59
Graf 2 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 25. 2. 2005	59
Graf 3 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 11. 3. 2005	59
Graf 4 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 1. 4. 2005	60
Graf 5 Počet oprav – Uvolněte se, prosím; 13. 5. 2005	60
Graf 6 Celkový počet oprav v ilustračním vzorku	60
Graf 7 Frekventované intenzifikující adverbium - <i>trošku</i>	79
Graf 8 Frekventované intenzifikující adverbium - <i>vůbec</i>	79
Graf 9 Frekventované intenzifikující adverbium - <i>strašně</i>	79
Graf 10 Frekventované intenzifikující adverbium - <i>trochu</i>	80
Graf 11 Frekventované intenzifikující adverbium - <i>malinko</i>	80
Graf 12 Výskyt přejatých slov v pořadech Uvolněte se, prosím	82

Tabulky

Tabulka 1 The conceptual kontinuum and its representation on three levels of language (Konceptuální kontinuum a reprezentanti tří přístupů k jazyku)	11
Tabulka 2 Charakteristické rysy psaného a mluveného textu	13
Tabulka 3 Přehled analyzovaných dílů pořadu Uvolněte se, prosím	28
Tabulka 4 Seznam užitých transkripčních značek	29
Tabulka 5 Klasifikace řečových aktů	34
Tabulka 6 Příklady základních a sémantický komunikační funkcí	39
Tabulka 7 Příklady základních a sémantický komunikační funkcí	40
Tabulka 8 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 1 – změny výstavby	44
Tabulka 9 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 2 – výrazové prostředky	47
Tabulka 10 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 3 – znaky mluvenosti	49
Tabulka 11 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy výslovnosti	53
Tabulka 12 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu	54
Tabulka 13 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu	55
Tabulka 14 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – opravy významu	56
Tabulka 15 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy	57
Tabulka 16 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy	57

Tabulka 17 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 4 – gramatické a jiné opravy	58
Tabulka 18 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – anakolut	62
Tabulka 19 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – atrakce	63
Tabulka 20 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – kontaminace	63
Tabulka 21 Příklady - syntaktická stránka, ukázka 5 – zeugma	64
Tabulka 22 Příklady - lexikální stránka, ukázka 1 – hovorové výrazy	68
Tabulka 23 Příklady - lexikální stránka, ukázka 2 – univerbizované výrazy	69
Tabulka 24 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	71
Tabulka 25 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	71
Tabulka 26 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	72
Tabulka 27 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	73
Tabulka 28 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	74
Tabulka 29 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – inherentní expresivní výrazy	75
Tabulka 30 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – adherentní expresivní výrazy	76
Tabulka 31 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – intenzifikující a hodnotící výrazy	77
Tabulka 32 Příklady - lexikální stránka, ukázka 3 – intenzifikující a hodnotící výrazy	78
Tabulka 33 Příklady - lexikální stránka, ukázka 4 – cizí a přejatá slova	82
Tabulka 34 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	87
Tabulka 35 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	88
Tabulka 36 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	89
Tabulka 37 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	89
Tabulka 38 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	89
Tabulka 39 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	90
Tabulka 40 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	91
Tabulka 41 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima taktu	91
Tabulka 42 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima souhlasu	91
Tabulka 43 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima souhlasu	92
Tabulka 44 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti	93
Tabulka 45 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti	93
Tabulka 46 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima skromnosti	93
Tabulka 47 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima chvály	94
Tabulka 48 Příklady - pragmatická stránka, ukázka 1 – maxima velkorysosti	94